

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

HANEHALKI BORCUNUN BELİRLEYİCİLERİ:
FETHİYE İLÇESİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAHYA NAS

DANIŞMAN
PROF. DR. ALİ ÇİMAT

OCAK, 2016

MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

HANEHALKI BORCUNUN BELİRLEYİCİLERİ:
FETHİYE İLÇESİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAHYA NAS

Sosyal Bilimleri Enstitüsünde
“Yüksek Lisans”

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 13.01.2016
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 05.01.2016

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ali ÇİMAT

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Mehmet AVCI

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Selim ŞANLISOY

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ

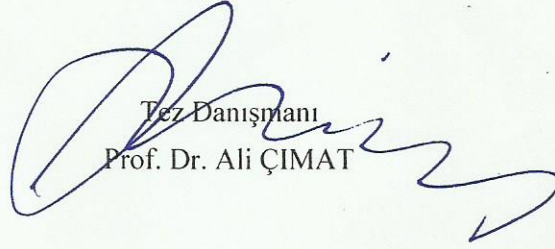
OCAK, 2016

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 02/12/2015. tarih ve 708/1 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24.. maddesine göre, **İktisat** Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi **Yahya Nas**'ın "**Hanehalkı Borcunun Belirleyicileri: Fethiye İlçesi Örneği**" adlı tezini incelemiş ve aday 05/01//2016 tarihinde saat 11.00'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

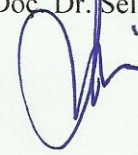
Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul olduğuna oybirliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ÇİMAT

Üye
Yrd. Doç. Dr. Mehmet AVCI

Üye
Yrd. Doç. Dr. Selim ŞANLISOY

YEMİN

Yükseklisans tezi olarak sunduğum “Hanehalkı Borcunun Belirleyicileri: Fethiye İlçesi Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’ da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

05/01/2016
YAHYA NAS

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : NAS

Adı : YAHYA

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Hanehalkı Borcunun Belirleyicileri: Fethiye İlçesi Örneği

Y. Dil : Determinants of Household Debt : Fethiye Town Sample

TEZİN TÜRÜ:

Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

X

O

O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte : İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih : 13.01.2016

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : ÇİMAT, ALİ

Ünvanı : Prof. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 120

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Hanehalkı Borçluluk Göstergeleri
2. Hanehalkı Borcunun Belirleyicileri
3. Türkiye Hanehalkının Genel Yapısı

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Hanehalkı Borcu,
2. Hanehalkı Borcunun Belirleyicileri,
3. Borçluluk Göstergeleri,
4. Gelir-Tüketim Hipotezleri,
5. Türkiye Hanehalklarının Sosyal ve Ekonomik Yapısı.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

1. Household Debt,
2. Determinants of Household Debt,
3. Debt Indicators,
4. Income-Consumption Hypothesis,
5. Social and Economic Structure of Turkey Household.

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum	☐
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	☐
3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir	☒

Yazarın İmzası :

Tarih : 13.01.2016

ÖZET

Son yıllarda yakalanan ekonomik istikrarla beraber, milli gelirden ve kişi başına düşen harcanabilir gelirden artış olmuştur. Ancak sadece kişi başına düşen gelir artmamış, aynı zamanda kişilerin borçluluk oranları da dikkat çekici bir şekilde artış göstermiştir. Özellikle, kredi faiz oranlarının düşmesi ve kredi geri ödeme vadelerinin uzaması hanehalkı borçluluk oranının yükselmesine neden olmuştur. Bu çalışmada, hanehalklarının borçluluk yapıları, borçluluk oranları, borçlanmalarına neden olan ekonomik faktörler ve bu faktörlerle borçlulukları arasındaki ilişki düzeyi araştırılmıştır. Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde hanehalkı borçluluğu ile ilgili çeşitli kavramlar, gelir-tüketim hipotezleri ve hanehalkı borçluluk türleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde hanehalkı borcunu etkileyen faktörler incelenmiştir. Daha sonra ulusal ve uluslararası düzeyde rapor yayınlayan kuruluşların yayınladığı veriler derlenerek, 2002 sonrası dönemde Türkiye hanehalklarının sosyal ve ekonomik yapısı değerlendirilmiştir. Son bölümde ise hanehalkı borcu ile hanehalkı borcunu etkileyen faktörler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Fethiye ilçesinde ikamet eden hanehalklarına anket uygulanmıştır. Anketten elde edilen veriler SPSS 22.0 ve Eviews 8.0 paket programları aracılığıyla sıralı lojistik regresyon modeli ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda aylık gelirin borçluluk ile pozitif yönlü bir ilişki içerisinde olduğu; düzenli gelirin, ev sahipliğinin ve gayrimenkul sahipliğinin borçluluk ile negatif ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hanehalkı Borcu, Hanehalkı Borcunun Belirleyicileri, Borçluluk Göstergeleri, Gelir-Tüketim Hipotezleri, Türkiye Hanehalklarının Sosyal ve Ekonomik Yapısı.

ABSTRACT

Together with economic stability attained in recent years, there has been an increase in national income and per capita disposable income. But not only per capita income has increased; but also the debt ratios of the people have shown increase in a remarkable way. Especially, decline of loan' interest ratios and extension of loan repayment period has been caused the household indebtedness ratio increase. In this study, structure of household indebtedness, debt ratios, and economic factors that causes to their debts and relationship level between these factors with their indebtedness has been researched. In the first chapter of this study consists of three chapters has been dwelled on various concepts related to household indebtedness, income-consumption hypotheses and types of household indebtedness. In the second chapter, factors affecting household debt have been examined. Than social and economic structure of Turkey households in the post-2002 period are commented by compiling data that published by organizations which publishes reports in national and international level. In the last chapter, in order to determine the relationship between household debts with factors affecting household debt, the survey was applied to households residing in the Fethiye town. The data obtained from the survey were analyzed by ordinal logistic regression model by using SPSS 22.0 and Eviews 8.0 software packages. Result of analysis, a positive relationship between monthly income with indebtedness; a negative relationship between regular income, home ownership and real estate ownership with indebtedness was determined.

Keywords: Household Debt, Determinants of Household Debt, Debt Indicators, Income-Consumption Hypothesis, Social and Economic Structure of Turkey Household.

ÖN SÖZ

Ekonomideki karar birimleri arasında dengeleyici ve düzenleyici pozisyonda olan devletin ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamak amacıyla tüketim harcamalarını artırıcı politikalar uygulaması normaldir. Ancak tüketim harcamalarının üretim düzeyi üzerinde beklenen etkiyi yaratmaması ve aynı zamanda hanehalklarının aşırı tüketimlerine bağlı olarak borçlulukla yaşamaya alışmaları uzun vadede tehlikeli sonuçların açığa çıkmasına neden olabilir.

Son yıllarda Türkiye hanehalklarının borçluluk oranında meydana gelen aşırı artışı etkileyen makroekonomik faktörlerin araştırıldığı bu çalışmada, katkılarından dolayı danışman hocam Prof. Dr. Ali ÇİMAT' a, bu çalışmanın yürütülmesinde büyük emeği olan hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet AVCI' ya, uygulama sürecinin tamamında yardımlarını esirgemeyen hocam Doç. Dr. Hatice ÖZKOÇ' a ve katkılarından dolayı hocam Yrd. Doç. Dr. Selim ŞANLISOY'a tüm içtenliğimle teşekkür ederim.

Bu süre zarfında sınırsız sabrı ve sevgisiyle her türlü katkıyı sağlayan kıymetli eşim Tuğba NAS' a, bugünlere gelmemin alt yapısındaki kişi olan annem Samiye NAS' a ve beni sürekli teşvik eden, ufkumu aydınlatan babam Enver NAS' a büyük bir tebessümle şükranlarımı sunarım.

MUĞLA, 2016

Yahya NAS

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
TABLolar LİSTESİ	VII
GRAFİKLER LİSTESİ	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HANEHALKI BORÇLULUĞU , HANEHALKI BORCUNUN BELİRLEYİCİLERİ

1.1. Hanehalkı Kavramı.....	3
1.2. Ekonomik Karar Birimi Olması Açısından Hanehalkları.....	3
1.3. Hanehalkı Borçluluğu Kavramı ve Gelir Tüketim Hipotezleri.....	5
1.3.1. Zamanlar Arası Tüketim Tercih Hipotezi.....	6
1.3.2. Mutlak Gelir Hipotezi.....	7
1.3.3. Nispi Gelir Hipotezi.....	8
1.3.4. Yaşam Boyu Gelir Hipotezi.....	9
1.3.5. Sürekli Gelir Hipotezi.....	11
1.3.6. Tesadüfi Yürüyüş Hipotezi.....	11
1.4. Hanehalkı Borcunun Belirleyicileri.....	13
1.4.1. Borçlanma İmkânı.....	14
1.4.1.1. Kredi Faiz Oranları.....	14
1.4.1.2. TCMB Gecelik Faiz Oranı.....	16
1.4.2. Hanehalkı Geliri.....	17
1.4.2.1. Kişi Başına Düşen Harcanabilir Gelir.....	17
1.4.2.2. Düzenli Gelir.....	19
1.4.2.3. Yoksulluk.....	20
1.4.2.4. İşsizlik.....	22

1.4.3. Hanehalkının Yapısı.....	23
1.4.3.1. Hanede Yaşayan Birey Sayısı.....	23
1.4.3.2. Bağımlı Kişi Sayısı.....	24
1.4.3.3. Hanehalkı Reisinin Eğitim Düzeyi.....	24
1.4.4. Hanehalkı Varlıkları.....	26
1.4.4.1. Konut Sahipliği.....	26
1.4.4.2. Gayrimenkul Sahipliği.....	28
1.4.4.3. Menkul Kıymet Varlıkları.....	28
1.4.5. Hanehalkı Reisinin Tüketim Davranışları.....	29
1.4.5.1. Tüketici Güven Endeksi.....	29
1.4.5.2. Enflasyon Beklentisi.....	31
1.4.5.3. Tercihler.....	31
1.4.5.4. Piyasa Bilgisi ve Rasyonel Davranış.....	31
1.4.6. Fiyat Değişimleri.....	32

İKİNCİ BÖLÜM
HANEHALKI BORÇLULUK GÖSTERGELERİ ve TÜRKİYE
HANEHALKLARININ GENEL YAPISI

2.1. Hanehalkı Borçluluk Göstergeleri.....	34
2.1.1. Bireysel Krediler.....	35
2.1.1.1. Konut Kredileri.....	36
2.1.1.2. Taşıt Kredileri.....	39
2.1.1.3. İhtiyaç Kredileri.....	40
2.1.2. Kredi Kartı Borçları.....	41
2.1.3. Diğer Borçlar.....	43
2.1.3.1. TOKİ Geri Ödemeleri.....	43
2.1.3.2. Tüketici Finansman Şirketlerinden Sağlanan Krediler....	44
2.1.3.3. Varlık Yönetim Şirketlerinin Alacakları.....	45
2.2. Türkiye Hanehalklarının Genel Yapısı.....	48
2.2.1. Borçluluk Yapısı.....	48
2.2.2. Nüfus Yapısı.....	51
2.2.3. İşgücü Yapısı.....	55

2.2.4. Gelir Yapısı.....	59
2.2.5. Varlık Yapısı ve Tasarruf Eğilimi.....	64
2.2.6. Tüketim Harcamaları Yapısı.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HANEHALKLARININ BORÇLULUĞUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLERİ BELİRLEMeye YÖNELİK BİR ANALİZ

3.1. Literatür Taraması.....	72
3.2. Araştırmanın Amacı.....	77
3.3. Araştırmanın Önemi, Kapsam ve Sınırları.....	78
3.4. Araştırmanın Yöntemi.....	80
3.5. Araştırmada Kullanılan Model.....	81
3.6. Veri Seti.....	83
3.7. Uygulama.....	87
3.7.1. Tanımlayıcı İstatistikler.....	89
3.7.2. Faktör Analizi.....	94
3.7.3. Analiz ve Bulgular.....	100
SONUÇ.....	105
KAYNAKLAR.....	109
EK: ANKET FORMU.....	121
ÖZGEÇMİŞ.....	124

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1	: 2003 – 2015 Yılları Arası Bankalar Tarafından Açılan Kredilere Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranları (%).....	15
Tablo 1.2	2003-2015 Yılları Arası TCMB Gecelik Faiz Oranı (Yıllık Ortalama).....	16
Tablo 1.3	: Türkiye'nin 2006–2014 Yılları Arası Yoksulluk Sınırı, Yoksul Sayısı, Yoksulluk Oranı (%) ve Yoksulluk Açığı.....	21
Tablo 1.4	: 2003–2014 Yılları Arası Türkiye Nüfusu Okullaşma Oranı (%)...	25
Tablo 1.5	: 2008–2015 Yılları Arası, Türkiye'de Gerçekleşen Konut Satış Sayısı.....	27
Tablo 2.1	: 2003 – 2014 Yılları Arası Yaş Gruplarının Toplam Nüfus İçindeki Payı (%).....	48
Tablo 2.2	: 2003 – 2013 Yılları Arası Hanehalkı Yükümlülükleri ve GSYİH Oranı.....	49
Tablo 2.3	: 2012–2015 Yılları Arası Hanehalkı Yükümlülüklerinin Genel Dağılımı.....	50
Tablo 2.4	: 2003 – 2014 Yılları Arası Türkiye Nüfusu, Nüfus Artış Hızı ve Bağımlılık Oranları.....	52
Tablo 2.5	: 2003 – 2014 Yılları Arası Yaş Gruplarının Toplam Nüfus İçindeki Payı (%).....	53
Tablo 2.6	: 2003 – 2014 Yılları Arası Türkiye Hanehalkı Sayısı ve Hanehalkı Tipi.....	54
Tablo 2.7	: 2003–2015 Yılları Arası Kurumsal Olmayan Nüfusun İşgücü Durumu.....	56
Tablo 2.8	: 2005–2015 Yılları Arasında Türkiye'de Sektörlerin İstihdam İçindeki Payları.....	57
Tablo 2.9	: 2003–2015 Yılları Arası Eğitim Durumuna Göre Türkiye'nin İşgücü Yapısı.....	58
Tablo 2.10	Türkiye 2003-2014 Yılları Arası Sabit Fiyatlarla (1998 Bazlı) GSYİH ve Büyüme Oranı.....	59

Tablo 2.11	: 2006–2014 Yılları Arası Türkiye Hanehalkı Gelir Dağılımı ve Hanehalkı Kullanılabilir Geliri.....	60
Tablo 2.12	: 2006 – 2014 Yılları Arası Türkiye Gini Katsayısı Değerleri.....	62
Tablo 2.13	: OECD Ülkelerine Yönelik Karşılaştırmalar Çerçevesinde Türkiye’de SAGP Göstergeleri.....	63
Tablo 2.14	: 2003–2014 Yılları Arası Gelir Türlerine Göre Türkiye’de Yaşayan Hanehalkı Sayısı.....	64
Tablo 2.15	: 2003–2012 Yılları Arası Türkiye Hanehalklarının Tasarruf Oranları.....	65
Tablo 2.16	: 2003–2015 Yılları Arası Türkiye Hanehalkı Varlıklarının Kompozisyonu.....	66
Tablo 2.17	: 2003–2014 Yılları Arası Türkiye Hanehalkları Tüketim Harcamasının Dağılımı (%).....	68
Tablo 2.18	: 2003–2014 Yılları Arası Hanehalkı Büyüklüğüne Göre, Türkiye Hanehalkının Zorunlu Nitelikteki Tüketim Harcamalarının Toplam Tüketim Harcamaları İçindeki Payı (%)	69
Tablo 2.19	: Türkiye Hanehalklarının 2003–2014 Yılları Arası, Temel Gelir Kaynağına Göre Zorunlu Nitelikteki Tüketim Harcamalarının Toplam Tüketim Harcamaları İçindeki Payı (%).....	70
Tablo 2.20	: Türkiye Hanehalklarının 2003–2014 Yılları Arası, Gelir Grupları Göre Zorunlu Nitelikteki Tüketim Harcamalarının Toplam Tüketim Harcamaları İçindeki Payı (%).....	71
Tablo 3.1	: Veri Setini Oluşturan Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler.....	85
Tablo 3.2	: Güvenilirlik Analizi Sonuçları.....	88
Tablo 3.3	: Tanımlayıcı İstatistikler.....	90
Tablo 3.4	: Katılımcıların Borçluluk Düzeylerine İlişkin Sonuçlar.....	94
Tablo 3.5	: KMO ve Bartlett Testi Sonuçları.....	95
Tablo 3.6	: Döndürülmüş Bileşen Matrisi ve Faktör Yükleri.....	96
Tablo 3.7	: Katılımcıların Likert Sorulara Verdikleri Cevapların Aritmetik Ortalaması.....	98
Tablo 3.8	: Ordinal Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları.....	102

GRAFİKLER LİSTESİ

- Grafik 1.1** : 2003-2014 Yılları Arası Sabit Fiyatlarla Kişi Başına Düşen Harcanabilir Gelir.....19
- Grafik 1.2** : Grafik 5: 2003–2013 Yılları Arası Yapı Kullanım İzin Belgesi Verilen Daire Sayısı.....27
- Grafik 1.3** : 2004–2015 Yılları Arası Ocak Ayı Tüketici Güven Endeksi (2003 Aralık=100).....30
- Grafik 1.4** : 2003–2015 Yılları Arası Ocak Ayı Tüketici Fiyat Endeksi (2003=100).....32
- Grafik 2.1** : 2003-2015 Yılları Arası Tüketici Kredilerinin Dağılımı (%).....38
- Grafik 2.2** : 2015 Türkiye Hanehalklarının Bireysel Kredi ve Kredi Kartı Borçları.....42
- Grafik 2.3** : 2012 Sonrası Banka Dışı Borçların Toplam Hanehalkı Borçları İçindeki Payları (%).....44
- Grafik 2.4** : 2012 ve Sonrası Türkiye Hanehalklarının Banka Dışı Borçları (Milyar TL).....46

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 : Döngüsel Gelir Akımı.....	4
Şekil 1.2 : GSYİH'den Harcanabilir Gelirin Elde Edilmesi.....	18
Şekil 3.1 : Regresyon Analizi Türleri.....	81

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
BBDK	:	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
DİBS	:	Devlet İç Borçlanma Senedi
DTH	:	Döviz Tevdiat Hesabı
EVDS	:	Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	:	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
OECD	:	Organization for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
SAGP	:	Satın Alma Gücü Paritesi
SMH	:	Safi Milli Hâsıla
SPK	:	Sermaye Piyasası Kurulu
TBB	:	Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	:	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TOKİ	:	Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜFE	:	Tüketici Fiyat Endeksi
UNDP	:	United Nations Development Program (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
VYŞ	:	Varlık Yönetim Şirketleri
VYŞD	:	Varlık Yönetim Şirketleri Derneği

GİRİŞ

Son yıllarda yakalanan ekonomik istikrarla beraber milli gelirden önemli ölçüde artış olmuş, buna bağlı olarak hanehalklarının harcanabilir geliri de artmıştır. Ancak hanehalkı borcu hanehalkı harcanabilir gelirine oranla daha fazla artmıştır. Cari fiyatlar hanehalkı harcanabilir gelirleri 2003 yılında 180,3 milyar TL iken, 2013 yılında 673,6 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılından 2013 yılına kadar geçen sürede hanehalkı harcanabilir geliri yaklaşık 4 kat artmıştır. Ancak aynı yıllar içerisinde hanehalkı borcu yaklaşık 28 kat artarak 13,4 milyar TL'den 373 milyar TL'ye yükselmiştir. Merkez Bankası tarafından yayınlanan finansal istikrar raporlarına göre 2015 yılında hanehalkı borcu 2003 yılına göre yaklaşık 31 kat artarak 410,7 milyar TL'ye yükselmiştir. 2003 yılından 2015 yılı Mart ayına kadar geçen 12 yıllık sürede hanehalkı borcu yıllık ortalama yüzde 35,9 oranında büyümüştür.

Borçlanma gelecek dönemde elde edilecek gelirin mevcut dönemde kullanılmasıdır. Hanehalklarının gelecek dönemdeki gelirlerini mevcut dönemde kullanmaları yakın gelecekte ekonomik krizlere yol açabilir. 2008 yılında Amerika'da yaşanan ve dünyayı etkisi altına alan ekonomik krizin temelinde bireysel kredi borçları vardır. Kredi alacaklarının alınıp satıldığı mortgage piyasasında yaşanan ekonomik kriz, tüm reel sektörü de etkilemiş ve kısa süre içerisinde Amerikan ekonomisinde ciddi zararlara sebep olmuştur.

Hanehalkı borcunun kısa sürede bu kadar yükselmesinin birçok nedeni vardır. Özellikle yüksek enflasyonların yaşandığı 90'lı yıllarda ve 2000'li yılların başında ekonomik istikrarsızlık ve yüksek enflasyon borçlanma olanaklarını yok denilecek düzeye indirmiştir. Daha sonraki dönemlerde piyasalarda yaşanan olumlu gelişmeler bankalar başta olmak üzere finansman şirketlerinin kredi vadelerini uzatmasına ve faiz oranlarını düşük seviyelere çekmesine neden olmuştur. Merkezi otoritenin tüketimi artırıcı politikalar uygulaması da borçlanma sürecini hızlandırmıştır.

Özellikle yurt dışında yapılan araştırmalarda borçlanma imkânlarının, devlet politikalarının ve konut fiyatlarındaki düşüşün hanehalkı borçluluğunu artıran önemli faktörler olduğu tespit edilmiştir. Makroekonomik değişkenlerin yanında

hanehalkı bireylerinin kararlarına dayanan tercih, beklenti gibi mikro düzeyli değişkenler de hanehalkı borçluluğunu etkileyen faktörler arasında yer almaktadır.

Bu çalışmanın hanehalkı boyutunda ele alınmasının en büyük nedeni; hane içinde baskınlığı olan bir bireyin, örneğin aile reisinin almış olduğu bir kararın hanehalkını oluşturan tüm bireyleri etkileyecek olmasıdır. Bu bağlamda, tüketici vasfındaki bireylerden daha ziyade sonuçları açısından hanehalkı kavramının kullanılması daha anlamlıdır.

Çalışmanın birinci bölümde hanehalkı ve hanehalkı borcuna ilişkin tanımlama ve ayrımlara yer verilecek gelir tüketim hipotezleri ele alınacak ve hanehalkı borcu göstergeleri açıklanacaktır.

İkinci bölümde Türkiye hanehalklarının borçluluk yapısı, nüfus yapısı, işgücü yapısı, gelir yapısı, varlık yapısı, tasarruf ve tüketim yapısı TÜİK ve TCMB istatistik raporlardan elde edilen verilerin sunulduğu tablolar yardımıyla değerlendirilecektir.

Üçüncü bölümde hanehalkı borcunu etkileyen faktörler üzerinde durulacaktır. Son bölümde ise hanehalkı borcunu etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla Fethiye’de yaşayan hanehalklarına uygulanan anket verilerine ilişkin analizler gerçekleştirilecektir. Anket yoluyla elde edilen veriler SPSS 22.0 ve Eviews 8.0 paket programları vasıtasıyla faktör analizine ve sıralı lojistik regresyon analizine tabi tutulacak ve elde edilen bulgular paylaşılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HANEHALKI BORÇLULUĞU, HANEHALKI BORCUNUN BELİRLEYİCİLERİ

Birinci bölümde hanehalkı ve hanehalkı borcu kavramları açıklanacak, ekonomik karar birimi olması açısından önemine değinilecektir. Daha sonra gelir tüketim hipotezleri üzerinde durulacak ve son kısımda da hanehalkı borcunun belirleyicileri açıklanacaktır.

1.1. Hanehalkı Kavramı

TUİK hanehalkını, ‘Aralarında akrabalık bağı bulunsun ya da bulunmasın aynı konutta yaşayan, temel ihtiyaçlarını birlikte karşılayan, hanehalkı hizmet ve yönetimine iştirak eden bir veya birden fazla kişiden oluşan topluluktur.’ şeklinde tanımlamıştır (TUİK, 2011). Hanehalkı anne baba çocuktan oluşan bir aile olabileceği gibi, farklı şehirlerden gelmiş olan ve aynı evi paylaşan üniversite öğrencilerinden de oluşabilir. Hanehalkını oluşturan bireyler arasında kan bağı olmasa da, elde edilen gelirin nasıl kullanılacağı konusunda birbirlerini etkileyen bir bağ vardır. Alınan kararların neticesi hanede yaşayan bireylerin tamamını etkiler. Hanehalklarının aldığı kararlar ortak olduğu gibi, haneye gelen gelirin kullanımı da ortaktır.

Hanehalkı kavramı ile aile kavramı arasındaki en büyük fark; hanehalkı bireyleri arasında akrabalık ilişkisinin bulunma zorunluluğunun olmamasıdır. Hanehalkı aynı çatı altında yaşayan ve ortak finansal kararlar veren topluluk olduğu için, kişi sayısının birden fazla olması alınan kararın tekliğini etkilemez. Bu yönüyle hanehalkı kavramı tüketici kavramından da ayrılmaktadır. Tüketici, harcama ya da tasarruf kararını kendisi veren ve aldığı karar sadece kendisini etkileyen bireydir. Ancak hanehalkı, her ne kadar tüketimde bulunan bireylerden oluşsa da alınan kararın tekliği ve elde edilen gelirlerin ortak kullanılması açısından tüketici kavramından ayrılmaktadır (Tekirdağ, 2009: 44).

1.2. Ekonomik Karar Birimi Olması Açısından Hanehalkları

Hanehalkları, firmalar, devlet ve dış âlem, ekonomik karar birimlerini oluşturmaktadır. Ekonomik karar birimleri arasında çift yönlü ve birden fazla ilişki

söz konusudur. Karar birimleri piyasanın kimi zaman arz yönünü oluşturarak kimi zaman da talep yönünü oluşturarak gelir akımına sebep olurlar. Şekil 1.1 ile gösterilen gelir akım döngüsünde karar birimlerinin diğer karar birimleriyle ilişkisi yer almaktadır. Firmalar ürettikleri ürünleri, hanehalklarına, diğer firmalara, devlete ve dış âlemdeki kişi ve kurumlara satarak en yüksek karı elde etmek isterler. Bu yönüyle firmalar ekonominin arz yönünü oluşturmaktadırlar. Aynı zamanda firmalar üretecekleri ürünler için girdi ve işgücü talebinde bulunmaktadırlar. Bu yönleriyle de hem mal piyasasında hem de işgücü piyasasında ekonominin talep yönünü oluşturmaktadırlar (Karakayalı, 2002: 83).

Şekil 1.1: Döngüsel Gelir Akımı

Merkezi otorite konumundaki devlet her ne kadar piyasaya müdahale etmese de piyasadaki aksaklıkların giderilmesi hususunda üzerine düşen sorumluluk bünyesinde hareket etmektedir. Kimi zaman özel sektörün gücünün yetmediği durumlarda üretim yaparak piyasanın arz yönünü oluştururken, kimi zaman da kendi ihtiyaçlarını karşılarken ya da yatırım faaliyetlerinde bulunurken girdi talep ederek piyasanın talep yönünü oluşturmaktadır. Bu noktada devlet, firmaların ve dış dünyanın üretimlerinden yararlanırken, hanehalklarının da işgücünden yararlanmaktadır. Ekonomik karar birimlerinden üçüncüsü olan hanehalkları da devlet ve firmalarda olduğu gibi çift yönlü bir ilişki içerisindedir. Hanehalkları üretime sundukları üretim faktörleri ile gelir elde ederler, elde ettikleri gelirleri kısmen tasarruflara yönlendirirken kısmen de tüketim harcamalarına yönlendirirler. Hanehalkları tüketimde bulunurken piyasanın talep yönünü oluşturmakta, işgücü sağlarken de emek piyasasının arz yönünü oluşturmaktadırlar (Karakayalı, 2002: 86). Ekonomik karar birimleri aynı anda piyasanın hem arz yönünü hem de talep yönünü oluşturabilmektedirler. Bu karar birimlerinden her birinin birbiriyle doğrudan ya da dolaylı olarak sürekli bir ilişkisi söz konusudur. Her ne kadar devlet ve dış âlem piyasa dengesinin oluşmasına müdahil olsalar da dengenin oluşmasında asıl rolü oynayan hanehalkları ve firmalardır. Hanehalkları genel anlamda piyasanın talep yönünü oluştururken, firmalar da arz yönünü oluşturmaktadır. İletişim hızının saniyelerle ölçüldüğü bir dönemde dış âlemde yaşanan gelişmeleri takip eden hanehalklarının taleplerini karşılamak için, firmalar üretim yönlerini değiştirmek ya

da dış âlemden ürün temin etmek durumunda kalmaktadırlar. Bu noktada firmalar bir nevi talep doğrultusunda hareket etmek durumundadırlar. Tüm bu açılardan bakıldığında piyasalar için hanehalklarının tutum ve davranışları büyük önem taşımaktadır (Karakayalı, 2002: 89).

1.3. Hanehalkı Borçluluğu Kavramı ve Gelir Tüketim Hipotezleri

Hanehalklarının borçlanmasında etkili olan birçok faktör vardır. Bu faktörlerden bir kısmı hanehalkının psikolojik, sosyal ve ekonomik yapısıyla ilgiliyken, bir kısmı da faiz oranı, para politikaları, enflasyon oranı gibi ekonomik büyüklüklerde meydana gelen değişmelerle ilgilidir. Hanehalklarının cari dönemde elde ettikleri gelirleri ile gelecek dönemde elde edecekleri gelirleri, hanehalklarının borçlanma kararlarını belirleyen faktörlerin başında gelmektedir (Aktaş, 2008: 20).

Borçluluk, aşırı tüketimin, bir başka deyişle elde edilen gelirden daha fazla tüketmenin bir sonucudur. Bireylerin tüketim davranışlarının temelinde yatan psikolojik, sosyolojik ve ekonomik faktörleri tespit etmek aşırı borçluluğunun önüne geçmede önemli bir etkidir. Tüketimi etkileyen faktörlerin başında elde edilen gelir gelmektedir (Eken, 2008: 67).

Böhm Bawerk'in faiz teorisine göre, birey gelecek dönemde elde edeceği mala şimdiki dönemde elde ettiği mala tercih etmez. Gelecek dönemde gelirinin artacağını ve aynı miktardaki malın mevcut dönemde daha kıymetli olduğunu düşünür. Gelecek dönemde daha fazla kazanma düşüncesi şimdiki dönemde borçlanarak faiz ödemeyi cazip kılar. Servet birikiminde de şimdiki dönem gelecekteki döneme göre her zaman daha iyidir. Bu psikolojik faktörler bireylerin faiz ödemeye rıza göstermesine neden olur (Seyrek ve Mızırak, 2009: 388).

Hanehalklarının borçlanma kararı vermelerine dayanak teşkil eden davranışların daha iyi anlaşılabilmesi için gelir tüketim hipotezleri analiz edilmelidir. 19. yüzyılın başlarından itibaren ekonomistler gelir ile tüketim arasındaki ilişkiyi bulmaya yönelik birçok çalışma yapmışlardır. Bu çalışmaların bir kısmında gelir ile tüketim arasındaki ilişki net bir şekilde açıklığa kavuşturulamamıştır. Günümüzde gelir tüketim hipotezleri olarak anılan bu çalışmalar yapıldıkları döneme göre kısmen tutarlı olurken, kısmen de mevcut ekonomik koşulların değişmesiyle tutarsız hale gelmişlerdir (Altunöz, 2014).

Gelir tüketim hipotezleri ilk olarak Irving Fisher'ın ortaya attığı Zamanlar Arası Tüketim Tercih Teorisi ile başlamıştır. I. Fisher'ın ardından Keynes'in Mutlak Gelir Hipotezi, Duesenberry'in Nispi Gelir Hipotezi, Modigliani'nin Yaşam Boyu Gelir Hipotezi, Friedman'ın Sürekli Gelir Hipotezi ve Hall'ın Tesadüfi Yürüyüş Hipotezi gelir ile tüketim arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yönelik yapılan başlıca çalışmalardır (Özkul ve Tapşın, 2010: 7).

1.3.1. Zamanlar Arası Tüketim Tercih Hipotezi

1930 yılında Irving Fisher, ilk dönem bugünü, ikinci dönem geleceği temsil etmek üzere iki dönemli bir model ortaya koymuştur. Fisher'a göre bireyler, sadece mevcut dönemdeki gelirlerini değil gelecek dönemdeki gelirlerini de dikkate alarak tüketim ya da tasarruf yapma kararı alırlar. Modigliani'nin yaşam boyu gelir hipotezine ve Friedman'ın sürekli gelir hipotezine dayanak teşkil edecek olan bu teoriye göre, bireyler gelecekte elde edecekleri gelirlerini de dikkate alarak iki farklı şekilde karar verebilirler. İlkinde bugünkü tüketimi gelecekteki tüketime tercih edebilirler. Bu durumda mevcut dönemde elde ettikleri gelirlerinden daha fazla harcama yaparak borçlanabilirler. Ya da gelecek dönemde yapacakları tüketimi şimdiki dönemde yapacakları tüketime tercih edebilirler. Bu durumda da mevcut dönemde elde ettikleri gelirlerinin büyük bir kısmını harcamayarak tasarruf yapabilirler. Rasyonel davrandığı düşünülen bireyler, gelecek dönemde elde edecekleri gelirin ve tüketim harcamalarının bugünkü değeri ile mevcut dönemde elde ettikleri gelirlerinin ve tüketim harcamalarının değerini kıyaslayarak faydalarını en üst düzeye çıkarmayı amaçlarlar. Eğer mevcut dönemde borçlanmak daha yüksek faydayı sağlayacaksa, tasarruf yapmak yerine tüketim harcaması yapmayı tercih edeceklerdir. Tersine bir durumda da tasarruf yaparak gelecek dönem gelirlerini artırmak isteyeceklerdir. Fisher'ın teorisinde borç almada ve borç vermede uygulanan faiz oranları, gelecek dönem ile mevcut dönem arasında yapılacak tercihi belirlemektedir. Mevcut dönemde gerçekleşen borçlanma faiz oranı ile tasarrufların gelecek dönemde sunacakları faiz getirileri büyük önem taşır. Zira bu durumun tüketimin daha pahalı olması ya da gelecek dönemdeki gelirin mevcut dönemdeki değerinin daha düşük olmasıyla ilgilidir (Taşdemir, 2006: 117).

Zamanlar arası tüketim tercihi teorisinde bireyler faydalarını en yüksek düzeye çıkaracak seçimleri yaparlar. Yani mevcut dönemde borçlanma ya da tasarruf yapma imkânına sahiptirler. Bu teoriyle ilgili olarak yapılan en büyük eleştiri; bireylerin tamamının borçlanma imkânına sahip olmamasıdır. Bireylerin gelecek dönemde tüketimlerinden daha yüksek düzeyde gelir elde edeceklerine inanmaları yeterli değildir. Borçlanma kararı aldıklarında, borç temin edebilecekleri kaynaklara da sahip olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla tüketim sadece mevcut dönemdeki gelire eşit ya da mevcut dönem gelirinden daha az olabilir. Her birey için iki dönemli bir modelden bahsetmek mümkün olmayabilir (Tarı ve Çalışkan, 2005: 7).

1.3.2. Mutlak Gelir Hipotezi

J. M. Keynes tarafından (1936) ortaya atılan mutlak gelir hipotezine göre, bireylerin tüketimleri doğrudan harcanabilir gelirleriyle ilişkilidir. Harcanabilir gelir, kişisel kullanılabilir gelirden¹ gelir vergisi gibi dolaysız vergilerin çıkarılmasıyla elde edilir (Berber ve Bocutoğlu, 2010). Bireylerin harcanabilir gelirleri arttıkça, tüketimleri artmaktadır. Ancak, belirli bir düzeyden sonra tüketim harcamalarındaki artış gelirlerindeki artışa oranla daha az olmaktadır. Buna bağlı olarak bireylerin gelir düzeyleri yükseldikçe ortalama tüketim eğilimleri de azalmaktadır (Hüsnuoğlu ve Güler, 2010: 202).

Klasik İktisatçılara göre, faiz oranları yükseldikçe tüketim harcamaları azalırken tasarruflar artar, faiz oranları düştükçe tüketim harcamaları artarken tasarruflar artar. Keynes'e göre ise, faiz oranlarının tüketim üzerinde belirleyici bir etkisi yoktur. Faiz oranlarında meydana gelen değişimler tüketim harcamalarını çok büyük ölçüde etkilemez. Tüketim harcanabilir gelirle doğrudan ilişkilidir. Harcanabilir geliri artan tüketici, tüketim harcamalarını da artırır. Ancak, 'Temel Psikolojik Yasa'² gereği tüketim harcamalarındaki artış gelirdeki artıştan daha düşük oranda olacaktır (Keynes, 1936: 52).

¹Elde edilen GSYİH değeri bir dizi işlemde geçirilerek kişisel gelire ulaşılır. Bu işlemler şu şekilde formüle edilebilir; Kişisel Gelir=(((GSYİH- Net Faktör Gelirleri)- Amortismanlar) - Dolaylı Vergiler + Sübvansiyonlar) - Kurumlar Vergisi - Dağıtılmayan Şirket Karları - Sosyal Güvenlik Kesintileri + Transfer Ödemeleri + Devlet Tahvil ve Faiz Gelirleri)

² Keynes, 1936 yılında yayınladığı The General Theory of Employment, Interest, and Money adlı kitabında, temel psikolojik yasayı şu şekilde açıklamıştır; Genellikle ve ortalama olarak insanlar gelirleri arttıkça tüketimlerini artırırlar. Ancak, tüketimlerdeki artış, gelirlerdeki artış kadar olmaz.

Keynes'in ortaya koyduğu bu teoriden hemen sonra yapılan çalışmalarda, teoriyi destekler nitelikte sonuçlara ulaşılmıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde Kuznets (1946), Goldsmith (1955) Wonnacott (1984) tarafından yapılan çalışmalar teorinin kısa dönem için tutarlı olduğunu, uzun dönemde ise aynı tutarlılığı göstermediğini ortaya koymuştur. Bu çalışmalarda, bireylerin tüketim harcamalarının gelirlerine oranının azalmadığı görülmüştür. Yapılan çalışmalar mutlak gelir hipotezinde ortaya konulmanın aksine, bireylerin uzun dönemde gelirlerindeki artışa paralel olarak tüketimlerini de artırdıklarını göstermiştir (Wonnacott'dan Aktaran Tarı ve Çalışkan, 2005: 4)

1.3.3. Nispi Gelir Hipotezi

Mutlak gelir hipotezinin uzun dönemde işlemediğinin görülmesi, iktisatçıları gelir ile tüketim arasındaki ilişkinin tespitine yönelik yeni çalışmalara yönlendirmiştir. J. Duesenberry (1949) gelir ile tüketim arasındaki ilişkiyi nispi gelir hipotezi ile açıklamıştır. Duesenberry, hipotezini iki temel varsayım üzerine kurmuştur. Bunlardan ilki bireylerin tüketim davranışlarında çevresinden etkilenmesiyle ilgilidir. İkincisi ise bireylerin gelir artışlarında gösterdikleri tepkiyi, gelirlerinde meydana gelen azalışta göstermemeleriyle ilgilidir (Tarı ve Çalışkan, 2005: 6).

Nispi gelir hipotezine göre, bireylerin tüketim kararları sadece harcanabilir gelirlerine bağlı değildir. Bireyler yaşadıkları çevrenin sosyal ve ekonomik yapısının etkisi altında kararlar verirler. Bireyin geliri yaşadığı yerde bulunan diğer bireylerin gelirleriyle benzerlik gösterir. Birey düşük gelir grubunda yer alıyorsa kendisinin de geliri düşüktür. Buna bağlı olarak da tüketim eğilimi yüksektir. Örneğin bireyin geliri artarken yaşadığı mahallenin de geliri de aynı oranda artıyorsa nispi gelirinde bir değişme olmayacaktır. Nispi geliri değişmeyen bireyin tüketime ayırdığı pay da değişmeyeceği için ortalama tüketim eğilimi de değişmez. Bireyin gelir dağılımındaki yeri zaman içerisinde değişmediği müddetçe ortalama tüketim eğilimi aynı kalır (Ünsal, 2007: 422).

Teorinin dayandığı ikinci varsayım ise mutlak gelir hipotezinin varsayımını reddetmektedir. Şöyle ki; mutlak gelir hipotezine göre bireylerin geliri arttıkça tüketim harcamaları da artmakta, gelirleri azaldığında ise tüketim harcamaları da

azalmaktadır. Ancak Duesenberry'e göre bireyler gelirleri artarken tüketim harcamalarını artırmaktadır. Fakat gelirleri azalsa bile tüketim harcamalarını aynı oranda azaltmamaktadırlar. Bunun nedeni buldukları sosyal statüyü korumak istemeleriyle ilgilidir. Ayrıca tüketim davranışları, belli bir süreden sonra alışkanlık haline dönüşür. Bireyler süreklilik arz eden tüketim harcamalarını karşılamak için eskiye oranla daha düşük olan gelirlerinden tüketim harcamaları için daha fazla pay ayırırlar. Kısa dönemde gelir azalırken tüketim harcamalarının gelirdeki azalmaya oranla daha düşük seviyede azalması, iktisadi yazımlarda 'mandal etkisi' olarak da bilinmektedir (Özkul ve Tapşın, 2010: 141).

Nispi gelir hipotezi tüketimin sadece gelirle ilgisinin olmadığını, psikolojik ve sosyal etmenlerin de bireylerin tüketim kararlarını vermede etkili olduğunu ortaya koymuştur. Ancak bu teoriye getirilen en büyük eleştiri ikinci temel varsayımla ilgilidir. Geliri azalan birey her ne kadar statüsünü korumak istese de, gelir düzeyinde meydana gelen kalıcı azalmalar bir süre sonra tüketim harcamalarında da aynı oranda azalmaya sebebiyet verecektir. Birikimi olmayan ya da likidite kısıtı altında tüketim kararı alan bireyler gelirlerindeki azalmaya bağlı olarak tüketim harcamalarında, teorinin ortaya koyduğunun aksine daha kısa sürede bir kısıtlamaya gideceklerdir. Ayrıca bu teoride servetin tasarruf ve tüketim üzerindeki etkisi de dikkate alınmamıştır (Okcu, 2008: 19).

1.3.4. Yaşam Boyu Gelir Hipotezi

Fisher'in (1930) zamanlar arası tüketim tercihi hipotezinden yola çıkarak, 1950 yılında Franco Modigliani öncülüğünde, Albert Ando ve Richard Brumberg tarafından geliştirilen yaşam boyu gelir hipotezine göre, tüketim sadece bugünkü gelirin bir fonksiyonu değildir. Bireyler tüketim kararı verirken ömürleri boyunca elde etmeyi umdukları gelirleri dikkate alırlar (Yamak ve Abdioğlu, 2007).

Modigliani ve diğerleri insan ömrünü üç evrede değerlendirmişlerdir. Yaşamın birinci evresi gençlik dönemidir. Bu dönemde bireyin geliri ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalır. Tüketimin gelirden daha fazla olması sebebiyle bireyler tasarruf yapamadıkları gibi borçlanmak zorunda kalırlar. Yaşamın ikinci evresi orta yaş dönemidir. Bireyler yaşamlarının bu döneminde çok fazla tasarruf yaparak hem gençlik evresindeyken aldıkları borçları öderler, hem de yaşlılık evresinde tüketmek

üzere tasarruf yaparlar. Yaşamın üçüncü evresi yaşlılık ya da emeklilik dönemidir. Bu dönemde bireylerin gelirlerini artırma imkânı kalmadığı için tüketim harcamalarını orta yaş döneminde yapmış oldukları tasarruflardan karşılarlar (Düzgün, 2009: 177).

Bireyler gençlik döneminde borçlanarak, orta yaş döneminde tasarruf yaparak ve yaşlılık döneminde tasarruflarını o döneme ait gelirlerini kullanarak yaşamlarının tamamında istikrarlı bir tüketim düzeyinde bulunurlar. Gelirleri arttığı için daha fazla tüketimde bulunmayacakları gibi, gelirlerindeki azalışla birlikte tüketimlerini de azaltmayacaklardır. Literatürde bu durum ‘tüketim düzleştirme’ kavramıyla adlandırılır. Mutlak gelir hipotezi, bireylerin gelirlerindeki artış ve azalışın tüketimi de aynı yönde etkileyeceğini ileri sürmüştür. Yaşam boyu gelir hipotezine göre ise, özellikle orta yaş döneminde gelirden meydana gelen artış, tüketimi artırmayacak aksine tasarrufları arttıracaktır (Demiral, 2007: 354).

Yaşam boyu gelir hipotezi bazı noktalardan eleştirilmiştir. Bunlardan ilki, tüm bireylerin gelecekte elde edecekleri gelirleriyle ilgili bir öngörülerinin olmaması ihtimalinin varlığıdır. Eğer birey düzenli bir iş sahibi değilse, gelecekte elde edeceği gelir, belirsizliğini korur. Bu durum teoriyi doğrudan etkisizleştirir. Bu teoriye getirilen ikinci eleştiri ise, bireylerin tasarruflarından faiz geliri elde etme imkânına sahip olmalarıdır. Yaşlılık döneminde bireyler tasarruflarından elde edecekleri faiz gelirleriyle o dönemdeki gelirlerini artırarak, tasarruflarını da kendilerinden sonra gelecek bireylere miras olarak bırakmak isteyebilirler (Öztürk, 2010: 45).

1.3.5. Sürekli Gelir Hipotezi

Yaşam boyu gelir hipotezi gibi sürekli gelir hipotezi de zamanlar arası tüketim tercihi hipotezine dayanır. Milton Friedman (1957) tarafından geliştirilen bu teori geliri, sürekli gelir ve geçici gelir olarak ikiye ayırmaktadır. Sürekli gelir, bireyin servetiyle, yaşamı boyunca elde etmeyi planladığı gelirin toplamından oluşurken, geçici gelir olağan dışı durumlardan kaynaklanan gelir artışını ya da gelir azalışını ifade etmektedir. Geçici gelir artışları ya da azalışları, tüketimde de geçici artışlara ya da azalışlara sebep olurken, uzun vadede sürekli gelirden artış meydana gelmediği sürece tüketimde sürekliliğini koruyan bir artış söz konusu olamaz. Bireyler tüketim kararlarını sürekli gelirlerini dikkate alarak verirler. Sürekli gelir

uzun vadede, hem emekten hem de sermayeden elde edilebilir (Çolak ve Öztürkler, 2012: 4).

Yaşam boyu gelir hipotezi gibi sürekli gelir hipotezi de bireyin yaşamının tamamını dikkate almıştır. Friedman'a göre, marjinal tüketim eğilimi ve ortalama tüketim eğilimi uzun dönemde birbirine eşittir. Sürekli gelir hipotezi, insan yaşamını dönemlere ayırmamış, insan yaşamının tamamını bir bütün olarak ele almıştır. Bu hipotezi yaşam boyu gelir hipotezinden ayıran bir diğer farklılık da geliri sürekli gelir ve geçici gelir olmak üzere iki grupta değerlendirmesidir (Sivri ve Eryüzlü, 2010).

Sürekli gelir hipotezi yaşam boyu gelir hipoteziyle benzer özellikler taşımaktadır. Bu nedenle, yaşam boyu gelir hipotezine yöneltilen eleştiriler, sürekli gelir hipotezine de yöneltilmiştir. Likidite kısıtının varlığı, tüketimi uzun dönemli gelirin fonksiyonu olarak kabul eden bütün hipotezleri olumsuz yönde etkilemektedir. Likidite kısıtı altında bulunan bir birey, tüketim kararlarını sürekli gelire dayanarak vermek istese de borçlanma olanaklarının sınırlı olması, cari gelirin alacağı kararlarında daha etkili olmasına neden olacaktır (Tekirdağ, 2009: 9).

1.3.6. Tesadüfi Yürüyüş Hipotezi

Gelir ile tüketim arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışan bir diğer hipotez de ilk kez J. F. Muth (1961) tarafından ortaya atılan, 1970'lerde Robert Lucas ve 1978'de Robert Hall tarafından geliştirilen rasyonel beklentiler teorisidir. Hall, tüketimin uzun dönemde elde edilen gelirin bir fonksiyonu olduğunu ileri süren sürekli gelir hipotezi ile yaşam boyu gelir hipotezini, rasyonel beklentiler teorisi çerçevesinde tekrar ele almıştır. Hall'a göre tüketim harcamalarındaki değişimler tamamen rastlantısaldır. Tüketim harcamaları üzerinde etkili olan tek değişken bir önceki dönem tüketim harcamalarıdır. Bireylerin geleceğe dönük rasyonel beklentileri söz konusudur. Bir başka ifadeyle bireyler gelecekte elde edecekleri gelirleri tahmin edebildikleri sürece istikrarlı bir tüketim harcaması içinde bulunacaklardır. Gelirlerinde beklenmedik bir değişme olmadığı sürece, tüketim harcamalarında da büyük bir değişiklik olmayacaktır. Ancak gelecekteki tüketimle

ilgili öngörüde bulunmak mümkün olmadığı zaman tüketim tesadüfi bir yol izleyecektir (Yamak ve Abdioğlu, 2007).

Tesadüfi yürüyüş hipotezi iki koşulu öne sürmektedir. Birincisi, bireyler önceki dönem gelirlerini ve tüketim harcamalarını dikkate alarak geleceğe dönük bir tahminde bulunurlar. Gelirlerinde beklenmedik bir değişiklik olmadığı sürece tüketim harcamalarında da değişiklik olmaz. Ancak, bireylerin gelirlerinde meydana gelen değişiklikler, geleceğe yönelik tahminlerin de tutarlılığını azalttığı için, tüketim tesadüfi bir yol izler. Hall'a göre, bireylerin gelirlerinde meydana gelen beklenmedik değişiklikler tüketim harcamalarını etkilerken, beklenen değişiklikler tüketimi etkilememektedir. Ancak, daha sonra yapılan çalışmalarda beklenmeyen değişikliklerin tüketimi etkilemediği, beklenen değişikliklerin ise tüketimi etkilediği görülmüştür. Literatürde bunlardan ilki 'aşırı düzleştirme' diğeri de 'aşırı duyarlılık' olarak adlandırılmaktadır (Yamak ve Abdioğlu, 2007). Campell-Mankiw tarafından aşırı duyarlılığa ilişkin bir çalışma yapılmıştır. ABD ekonomisine ilişkin 1953-1986 yılları arasını kapsayan çalışmada nüfusun λ kadarlık kısmının tüketim düzeyini cari gelire göre belirlediği, nüfusun $1-\lambda$ kadarlık kısmının rassal yürüme modeline göre davrandığı belirlenmektedir (Ünsal, 2007: 439).

Yukarıda bahsedilen gelir tüketim hipotezlerinin dışında 1850'li yıllardan itibaren birçok iktisatçı tarafından farklı teoriler de ileri sürülmüştür. L. J. Kotlikoff, S. Avia ve L. H. Summers (1881) transfer tasarruf hipoteziyle, L. J. Kotlikoff (1988) fedakârlık hipoteziyle, D. Laibson (1997) hiperbolik indirgeme hipoteziyle ve son olarak Wan (2011) köpüklü tasarruf kuramı ile gelir tüketim ilişkisini açıklamaya çalışmışlardır (Çolak ve Öztürkler, 2012). Gelir tüketim hipotezlerinin büyük bir kısmı tüketimin uzun dönemli gelirden etkilendiği varsayımı üzerine kurulmuştur. Ayrıca bireylerin tüketim kararlarında rasyonel davrandıkları düşünülmüştür. Ancak, D. Laibson (2001) tarafından yapılan çalışmada bireylerin tüketim kararı alırken rasyonel davranmadıklarını, hatta anlık duygulardan kaynaklanan kararlarla tüketim harcamalarını belirlediklerini gösteren sonuçlar elde edilmiştir (Kargı, 2014: 4).

Birbirinden farklı tüketim kalıplarına sahip bireylerin var olduğu bir dünyada yukarıda bahsedilen hipotezlerin birebir tutarlı sonuçlar vermesi beklenemez. Zaten tüketim sadece gelirin bir fonksiyonu değildir. Gelirin dışında tüketimi etkileyen birçok ekonomik ve sosyal faktör vardır. Gelecek dönemde fiyatların artacağı

düşüncesi tüketimi artıracığı gibi, faiz oranlarının artması tasarrufları artırması sebebiyle tüketim harcamalarında azalma meydana getirir. Devletin uyguladığı para ve maliye politikaları gibi birçok makroekonomik faktör tüketim harcamalarının artmasına ya da azalmasına sebebiyet vermektedir (Kılınç, 2012: 26).

1.4. Hanehalkı Borcunun Belirleyicileri

Ekonomik karar birimlerinden biri olan hanehalkı, piyasanın talep yönünü oluşturur. Hanehalkını oluşturan bireylerin tüketim kararlarını etkileyen birden fazla faktör vardır. Talep edilen ürünün fiyatı, ikamesinin olup olmaması, tüketicin geliri, diğer malların fiyatı ve tüketicinin zevk ve tercihleri talebi etkileyen faktörlerdendir. Bunun yanında tüketicinin gelecekle ilgili beklentileri de tüketim kararını etkileyen önemli faktörlerden biridir (Dinler, 2002: 85).

Tüketicin gelecekle ilgili beklentileri sadece kendi koşullarında meydana gelen değişmelerle şekillenmez. Ekonomik karar birimlerinden bir diğeri olan merkezi otoritenin uyguladığı para ve maliye politikaları ve uygulanan bu politikaların ekonomi üzerindeki sonuçları, tüketicinin gelecekle ilgili beklentilerini şekillendirir. Tüketicinin gelecekle ilgili öngörülere, şimdiki zamanda alacağı kararlar üzerinde doğrudan etkilidir.

Piyasa mekanizmasının işleyişini sağlayan ya da işleyişinden etkilenen bu faktörlerin bir kısmının hanehalkı borçluluğuna doğrudan ya da dolaylı yönden etkisi olduğu daha önceki dönemlerde yapılan çalışmalarda görülmektedir. Hanehalkı borcunu belirleyen birçok faktör vardır. Bu faktörler araştırmanın yapıldığı ülkeye göre değişiklik gösterebilmektedir. Bununla birlikte borçlanma imkânları, hanehalkı geliri, hanehalkının yapısı, hanehalkı varlıkları, hanehalkı reisinin tüketim davranışları ve fiyat değişimleri hanehalkı borcunu belirleyen başlıca faktörlerdir. Bu kısımda bu faktörler üzerinde durulacaktır.

1.4.1. Borçlanma İmkânı

Hanehalklarının borçlanma kararı almaları tek başına yeterli değildir. Borçlanma kararıyla birlikte borçlanabilecekleri bir ortama sahip olmaları da gerekir. Mevcut koşullar içerisinde hanehalklarının borçlanmalarını teşvik edici birçok imkân bulunmaktadır. Hanehalkları yakın çevrelerinden alabilecekleri borçların dışında

finansman şirketleri vasıtasıyla da borçlanabilmektedir. Bankaların krediler için uyguladıkları faiz oranlarının düşük olması ve kredi geri ödeme vadelerinin uzaması düşük gelir grubunu oluşturan hanehalklarını bile borçlanabilecekleri bir ortam sunmaktadır. Ayrıca ekonomik büyümenin sağlanmasında iki yoldan biri olan tüketimi teşvik edici devlet politikaları da hanehalklarının borçlanmalarına neden olmaktadır. Merkez Bankasının gecelik borçlanmalara uyguladığı faiz oranlarının düşük seviyelerde kalması devletin parasal tabanı artırıcı politikalarının bir sonucudur. Bu politikalar bankalarının daha fazla kredi imkânı sunmalarına ve daha düşük faizlerle geri ödeme imkânları sunmalarına neden olmaktadır. Tüketimi artırıcı devlet politikaları ve bankaların sunduğu kredi imkânları borçlanma olanaklarını artırmaktadır. Bu kısımda 2000 yılı sonrası banka kredileri ve Merkez Bankası gecelik faiz oranları hakkında bilgi verilecektir.

1.4.1.1. Kredi Faiz Oranları

Bankaların faaliyetleri para alım satımına dayanmaktadır. Mevduat hesaplarına belirli oranda faiz vererek hanehalklarından para satın alırken, aynı parayı daha yüksek oranda bir faiz belirleyerek kredi talebi olan tüketicilere satmaktadırlar. Normal bir malın fiyatında meydana gelen değişme nasıl o malın talebini etkiliyorsa, bankaların sunduğu kredi kolaylıkları da kredi talebini etkilemektedir. Kredi faiz oranlarının düşmesi, kredi çeşitlerinin artması ve geri ödeme vadelerinin uzaması kredileri daha cazip hale getirmekte ve kredi talebini artırmaktadır. Daha kolay şartlar altında borçlanma imkânı bulan hanehalkları mevcut gelirleri ile karşılayamadıkları ihtiyaçlarını bankaların sunduğu krediler aracılığıyla gelecek döneme yayarak karşılamaktadırlar. Kredi talebinin artması hanehalkı borcunun artmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de 2000 sonrası dönemde kredi faiz oranlarında büyük ölçüde düşüş yaşanmaktadır. Tablo 1.1’de 2003–2015 yılları arasında bankalar tarafından kullanılan tüketici kredileri için uygulanan faiz oranları yer almaktadır. Tabloya bakıldığında son 12 yılda tüm kredi türlerinin faiz oranlarında ciddi oranda düşüş gerçekleştiği görülmektedir. 2003 – 2015 yılları arasında tüketici kredilerinin tamamında en az yüzde 25,5 oranında kredi faiz oranları gerilemiştir.

En yüksek düşüş ihtiyaç kredisi faiz oranlarındadır. İhtiyaç kredileri için uygulanan faiz oranlarının yıllık ortalaması 2003 yılında yüzde 45,9 iken, yüzde 30,2 oranında azalarak 2015 yılında yüzde 15,7'ye gerilemiştir. Taşıt kredileri için uygulanan faiz oranlarının yıllık ortalaması aynı yıllar içerisinde yüzde 39,3'den 13,8'e gerilemiştir. Bu yıllar içerisinde konut kredilerine uygulanan faiz oranları da yüzde 27,8 düzeyinde gerilemiştir.

Tablo 1.1: 2003 – 2015 Yılları Arası Bankalar Tarafından Açılan Kredilere Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranları (%)

Kredi Türü	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015**
İhtiyaç Kredisi Faiz Oranı*	45,9	31,6	24,6	23,4	22,9	21,7	19,0	13,3	15,2	17,6	13,3	15,6	15,7
Taşıt Kredisi Faiz Oranı*	39,3	26,4	19,2	18,9	19,2	19,6	17,6	11,1	11,7	13,2	10,7	13,4	13,8
Konut Kredisi Faiz Oranı*	40,4	27,8	17,6	17,9	18,3	18,6	15,6	10,8	11,6	12,4	9,7	11,9	12,6

KAYNAK: TCMB, EVDS³ verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

* Bankalarca uygulanan faiz oranlarının yıllık ortalamasıdır.

** 2015 yılı Kasım ayı dâhil yıllık ortalamasıdır.

Kredilere uygulanan faiz oranları 2010 yılında en düşük seviyededir. 2005 yılından 2009 yılına kadar faiz oranları yüzde 1-2 seviyelerinde azalırken, 2010 yılına gelindiğinde yüzde 5 düzeyinde bir düşüş vardır. Ancak 2010 yılından itibaren kredi faiz oranlarında bir dalgalanma meydana geldiği görülmektedir.

1.4.1.2. TCMB Gecelik Faiz Oranı

Serbest piyasa ekonomilerinde, devlet piyasadaki aksaklıkları gidermek amacıyla iki temel politika yürütür. Bunlardan ilki maliye politikası, ikincisi de para politikasıdır. Maliye politikası vergiler ve kamu harcamaları yoluyla yürütülürken, para politikası daha çok Merkez Bankası eliyle yürütülür. Merkez Bankası, tahvil alım satımı gibi açık piyasa işlemleriyle, döviz kurunu dengelemeye yönelik döviz alım satım işlemleriyle ve para arzını artırmaya ya da azaltmaya

³Elektronik veri dağıtım sistemi.

yönelik işlemlerle ekonomik istikrarı sağlamaya ilişkin müdahalelerde bulunur (Mishkin, 2000: 65).

Merkez Bankası piyasadaki para arzının artmasını istediği takdirde, gecelik borç alma ve borç verme faiz oranlarını düşürerek bankaların düşük maliyetli para talebini karşılamış olur. Merkez Bankası'nın gecelik borç alma ve borç verme faiz oranları arasındaki fark faiz koridoru olarak nitelendirilir. Bu koridor daraldıkça bankaların para talepleri de artar. Buna bağlı olarak piyasaya arz edilen kredi miktarlarında da artış gerçekleşir. Kredi miktarının artması ve faiz koridorunun daralması kredi talebinin artmasına, kredi talebindeki artış da borçluluğun artmasına neden olur (Eğilmez, 2013).

Tablo 1.2: 2003 – 2015 Yılları Arası TCMB Gecelik Faiz Oranları Yıllık Ortalama (%)

Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
Borç Alma Faiz Oranı (%)	30,50	21,00	14,90	15,60	16,50	15,90	9,00	3,80	5,00	5,00	4,00	7,70	7,30
Borç Verme Faiz Oranı (%)	36,30	25,50	18,90	19,30	21,10	19,40	11,10	8,80	10,80	10,00	7,60	11,80	10,80

KAYNAK: TCMB *Şubat ayı verisidir.

Borç alma ve borç verme faiz oranları, son on üç yılda en düşük seviyeyi 2010 yılında görmüştür. 2010 yılında borç alma faiz oranları da yüzde 3,8'e kadar gerilemiştir. 2010 yılından itibaren tekrar yükselme göstererek 2015 yılı Şubat ayı itibariyle yüzde 7,3'e yükselmiştir. 2003–2015 yıllarını kapsayan döneme bakıldığında gerek borç alma faiz oranlarında, gerekse borç verme faiz oranlarında en az yüzde 23'lük bir azalma meydana geldiği görülmektedir.

1.4.2. Hanehalkı Geliri

Borçlanmaya neden olan en önemli faktör gelirdir. Hanehalkının gelir düzeyi borçlanmanın şeklini belirlemektedir. Hanehalkları özellikle zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla yaptıkları harcamaları karşılamak için borçlanma yoluna gidebilirler. Gelir yetersizliği bireyleri borçlanmaya itebilir. Gelir yetersizliği yoksullukla kendini gösterebilir. Uzun süreli işsiz kalma durumları hanelerin gelirlerinin azalmasına ya da tamamen kesilmesine neden olabilir. Gelir yetersizliği

borçlanmaya neden olduğu gibi, yeterli ve sürekli gelir de borçlanmaya neden olabilir. Hanehalkı bireylerinin gelecek dönemde de gelir elde edecekleri düşüncesi ve gelirlerinin mevcut dönemde borç taksitlerini ve diğer giderlerini karşılama kapasitesi, borçlanma kararı almalarında etkili olabilir. Hanehalkı gelirinin artması da azalması da farklı açılardan borçlanmaya neden olabilir. Kişi başına düşen harcanabilir gelirin fazla olması, hanehalkı gelirinin süreklilik arz etmesi yatırım amaçlı borçlanmalarda etkili olabilir. Bunun yanında uzun süreli işsizlik, düşük gelir düzeyi ve yoksulluk gibi etmenler, gelir yetersizliğine ve zorunlu ihtiyaçlarının borçlanma yoluyla karşılanmasına neden olabilir.

1.4.2.1. Kişi Başına Düşen Harcanabilir Gelir

Birçok açıdan gelir kavramı tanımlaması yapılabilir. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, Gayri Safi Milli Hâsıla, Safi Milli Hâsıla, Milli Gelir, Harcanabilir Gelir ve Kişisel Gelir kavramları en sık kullanılan gelire ilişkin kavramlardır. Bu kavramların içinden en yoğun olarak kullanılan iki kavramdan biri GSYİH kavramı diğeri de kişi başına düşen harcanabilir gelir kavramıdır. GSYİH, belirli bir dönemde bir ülke sınırları içinde üretilen mal ve hizmetlerin parasal değeridir. GSYİH'nin hesaplanması kolay olmamakla birlikte tamamen tutarlı sonuçları da vermeyebilir. Bu nedenle üç farklı yöntemle GSYİH hesaplaması yapılır. Birinci yöntemde belirli bir dönemde mal ve hizmetlere yapılan tüm harcamalar dikkate alınır. İkinci yöntemde ise mal ve hizmet üretim sırasında üretim faktörleri tarafından yaratılan tüm üretim gelirleri (ücret, faiz, rant, kar) hesaplanır. Üçüncü yöntemde de ekonomide faaliyet gösteren tüm firmalar tarafından yaratılan katma değerler hesaplanır. Bu üç yöntemin her birinin diğerine göre avantajları ve aynı zamanda dezavantajları vardır. Ancak bu yöntemlerden daha sağlıklı bir yöntem olmadığı için ulusal gelir hesaplamalarında bu yöntemler kullanılmaktadır (Eğilmez, 2014: 72).

GSYİH'den kişi başına düşen harcanabilir gelire ulaşmak için belirli bir prosedür (izlek) izlenir. GSYİH'ye dış âlem net faktör gelirleri eklenerek GSMH (Gayri Safi Milli Hâsıla) elde edilir. GSMH'den amortismanlar (yıpranma payları) düşülerek SMH'ye (Safi Milli Hâsıla) ulaşılır. Safi milli hasıladan dolayı vergiler düşülerek ve sübvansiyonlar eklenerek Milli Gelir elde edilir. Milli gelir değerinden sosyal güvenlik kesintileri, kurumlar vergisi, dağıtılmayan karlar çıkarılarak; transfer

ödemeleri ve devlet tahvil ve faiz gelirleri eklenerek kişisel gelire ulaşılır. Son olarak kişisel gelirden dolaysız vergiler düşülür ve harcanabilir gelire ulaşılır. (Karakayalı, 2002: 48). Tüm yapılan işlemlerden sonra elde edilen harcanabilir gelir, toplam nüfus sayısına bölüldüğünde kişi başına düşen harcanabilir gelire ulaşılır. Kişi başına düşen harcanabilir gelir, vergilerden ve diğer kesintilerden arındırıldığı için kişisel zenginliğin önemli bir ölçütüdür.

Şekil 1.2: GSYİH'den Harcanabilir Gelirin Elde Edilmesi

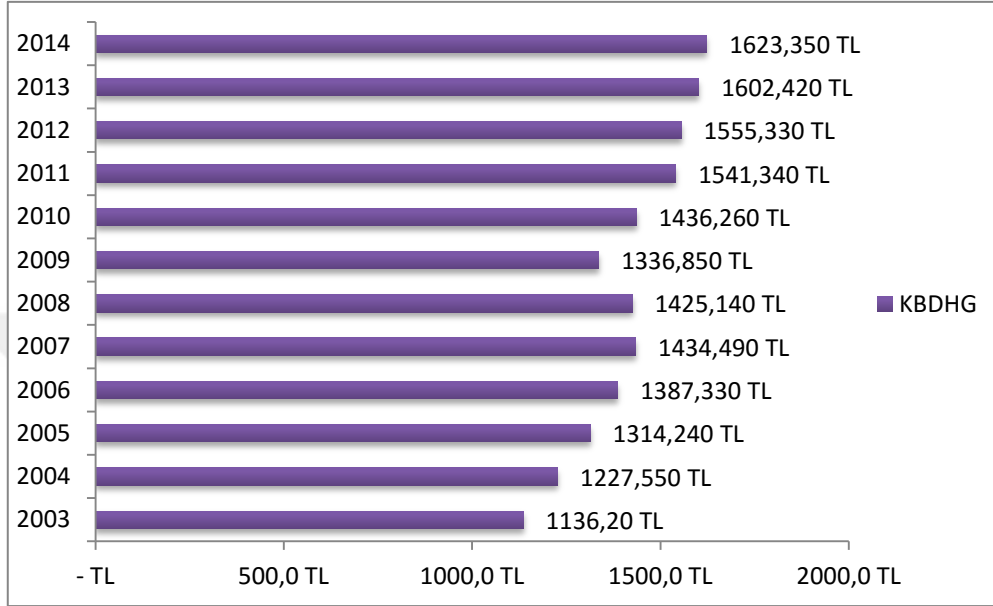
	GSYİH
	+ <i>Dış Âlem Net Faktör Gelirleri</i>
	<i>(Dış âlemden sağlanan faktör gelirleri- Dış âleme sağlanan faktör ödemeleri)</i>
	GSMH
	- <i>Amortismanlar</i>
	SMH
	- <i>Dolaylı Vergiler</i>
	+ <i>Sübvansiyonlar</i>
	Milli Gelir
	- <i>Sosyal Güvenlik Kesintileri</i>
	- <i>Kurumlar Vergisi</i>
	- <i>Dağıtılmayan Karlar</i>
	+ <i>Transfer Ödemeleri</i>
	+ <i>Devlet Tahvil ve Faiz Gelirleri</i>
	Kişisel Gelir
	- <i>Dolaysız Vergiler</i>
	Harcanabilir Gelir

Grafik 1.1'de 2003–2014 yılları arası 1998 yılı sabit fiyatlarıyla kişi başına düşen harcanabilir gelir verileri yer almaktadır. 2003 yılında Türkiye'de 1998 yılı fiyatları ile hesaplanan kişi başına düşen harcanabilir gelir 1.136 TL'dir. 2003 yılından 2008 yılına kadar yıllık ortalama yüzde 5 artarak 1.425 TL seviyesine yükselmiştir. 2009 yılında kişi başına düşen harcanabilir gelir yüzde 6 oranında azalma gösterirken 2009 yılından itibaren tekrar artmaya başlamıştır.

2009 yılından 2014 yılına kadar yıllık ortalama yüzde 4,3 oranında artış göstermiş ve 2014 yılında kişi başına düşen harcanabilir gelir 1.623 TL'ye

yükselmiştir. 2003–2014 yılları arasında 1998 yılı fiyatlarıyla hesaplanan kişi başına düşen harcanabilir gelir toplam yüzde 43 oranında artmıştır.

Grafik 1.1: Türkiye 2003–2014 Yılları Arası 1998 Yılı Sabit Fiyatlarıyla Kişi Başına Düşen Harcanabilir Gelir

KAYNAK: TÜİK

Sabit fiyatlarla kişi başına düşen harcanabilir gelirin artması refah düzeyi açısından önemlidir. Harcanabilir gelirin artması kadar düzenli olması da büyük önem taşımaktadır.

1.4.2.2. Düzenli Gelir

Hanehalklarının borçlanmalarına etki eden bireysel faktörlerden biri de geleceğe yönelik beklentileridir. Borçlanma gelecek dönemde elde edilecek gelirlerinin mevcut dönemde kullanılmasıdır. Hanehalkları borçlanma kararı verirken gelecek dönemde elde edecekleri geliri de hesaba katarak hareket etmektedirler. Bankaların sunduğu kredi imkânlarının hanehalkları açısından en büyük avantajı geri ödemeyi zamana yayarak sadece mevcut dönem gelirlerini değil, gelecek dönem gelirlerini de dikkate almalarıdır.

Genel olarak hanehalkı bireyleri geleceğe yönelik gelir beklentileri devam ettikçe borçlanmakta sakınca görmemektedirler. Özellikle konut ve araba alımlarında

bankalar ve tüketici finansman şirketleri uzun vadeli kredi imkânları sunarken, hanhalklarının gelecek dönem gelirlerini dikkate alarak hareket etmektedirler.

1.4.2.3. Yoksulluk

TUİK, açlıktan ölecek durumda olmayı ya da barınacak yer bulamamayı dar anlamda yoksulluk olarak tanımlarken, yaşamayı devam ettirecek şekilde gıda, giyinme, barınma gibi zorunlu nitelikteki ihtiyaçların karşılanmasına rağmen gelir düzeyi açısından toplumun genelinin altında kalmayı geniş anlamda yoksulluk olarak tanımlamaktadır. Bunun yanında mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk olmak üzere iki farklı yoksulluk tanımlaması da yapılmaktadır. Mutlak yoksulluk, hanhalkı bireylerinin asgari refah düzeyini sağlayabilecek yaşam koşullarına sahip olamaması durumu olarak tanımlanırken, göreceli yoksulluk hanhalkı bireylerinin refah düzeylerinin toplumun ortalama refah düzeyinin altında kalması olarak tanımlanmaktadır (TUİK, 2014a). Göreceli yoksullukta, bireylerin refah düzeyleri toplumda yaşayan diğer birey refah düzeylerine göre kıyaslanarak yoksulluk derecesi belirlenir. Mutlak yoksulluk ise, asgari yaşam koşullarına sahip olabilmek için satın alınması gereken sepetteki mal ve hizmetlerin maliyetini karşılayamama durumudur (Ensari, 2010: 10).

TUİK, hanelerin gıda tüketiminde en önemli paya sahip 80 adet üründen oluşturduğu sepeti kullanarak, bireyin günlük en az 2100 kalori almasını sağlayacak sepet bileşenlerinin maliyetini çıkarmaktadır. Bu sepet bileşenlerinin maliyeti mutlak yoksulluk sınırını vermektedir (Doğan, 2014: 32). Yoksulluk sınırı, bir ferdin ya da hanhalkının yeme, içme, giyinme ve barınma gibi zorunlu ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılayabilmesi için gerekli olan gelir miktarıdır. Bu gelir miktarının altında sürdürülen bir yaşam yoksulluk olarak nitelendirilir. Bir ülkede yaşayan yoksul nüfusun toplam nüfusa bölünmesi ile yoksulluk oranı elde edilir (Uzun, 2003: 156).

Yoksulluk oranı aynı zamanda bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biridir. Kişi başına düşen harcanabilir gelir artmasına rağmen gelir dağılımındaki dengesizlik nedeniyle yoksulluk oranı artabilir ya da değişmeyebilir. Yoksul bireylerin ya da yoksul hanhalklarının imkânsızlıklar nedeniyle borçlanacağı düşünülür. Ancak, bankaların kredi verme konusunda özellikle düzenli

gelire sahip olan tüketicileri tercih ettiği bilinmektedir. Bu nedenle yoksulluk sınırı altında yaşayanların borçlanma taleplerine cevap bulamamaları olasıdır.

2006 yılından itibaren Avrupa Birliğine uyum müktesebatı çerçevesinde yoksulluk hesaplamalarını değiştirmiştir. 2006 yılına kadar Hanehalkı Bütçe Anketi verilerinden yararlanılarak yoksulluk hesaplamaları yapılırken, 2006 yılından itibaren Gelir ve Yaşam Koşulları Panel Anket verileri ile yoksulluk hesaplamaları yapılmaktadır (Doğan, 2014: 31). 2006 sonrasında TÜİK tarafından yayınlanan yoksullukla ilgili raporlarda dört farklı medyan gelir grubuna göre yoksulluk hesaplaması yapılmaktadır. TÜİK, medyan geliri, gelirler küçükten büyüğe doğru sıralandığında ortada kalan gelir olarak tanımlamıştır (TÜİK, 2011).

Tablo 1.3: Türkiye'nin 2006–2014 Yılları Arası Yoksulluk Sınırı, Yoksul Sayısı, Yoksulluk Oranı (%) ve Yoksulluk Açığı

	Yıllar								
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Yoksulluk sınırı (TL)	2.311	2.935	3.075	3.419	3.608	3.958	4.394	4.871	5.390
Yoksul Sayısı (Bin kişi)	12.096	10.007	10.613	11.391	11.461	11.058	11.131	10.321	10.451
Yoksulluk Oranı (%)*	17,9	14,6	15,3	16,1	16,1	15,3	15,1	13,9	13,8
Yoksulluk Açığı**	30,7	25,0	25,0	26,1	25,3	25,7	26,0	24,5	23,6

KAYNAK: TÜİK

* % 50'lik medyan gelir grubu yoksulluk oranlarıdır.

**Yoksulluk açığı =((Yoksulluk sınırı-Yoksulların eşdeğer fert başına medyan geliri)/Yoksulluk sınırı)*100

TÜİK, eş değer kişi başına tüketim harcaması medyan değerinin yüzde 50'sini görel yoksulluk sınırı olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle Tablo 1.3'de yoksulluk oranı verilerinde, yüzde 50'lik medyan gelir grubu yoksulluk oranı verileri kullanılmıştır. Son dokuz yılda yoksulluk oranında yaklaşık yüzde 4 seviyesinde bir düşüş gerçekleşmiştir. 2006 yılında yoksulluk oranı yüzde 17,9 iken, 2014 yılında 13,8'e düşmüştür. Yoksulluk oranındaki 4 puanlık azalış toplumsal refahın artması açısından olumlu bir gelişmedir. Aynı yıllar içerisinde yoksulluk açığının da azaldığı görülmektedir. 2006 yılında yoksulluk açığı 30,7 iken 2014 yılında 23,6'ya gerilemiştir. 2006 yılında yoksulluk sınırı 2.311 TL'dir. 2006 – 2014 yılları arasında yoksulluk sınırı yüzde 133 oranında artarak 2014 yılında 5.390 TL ye yükselmiştir.

Bir bireyin diğer bireylere göre yoksul sayılmaması için 2014 yılında en az 5.390 TL gelir elde etmesi gerekmektedir. 2006 - 2014 yılları arasında yoksul kişi sayısı yüzde 13,6 oranında azalmıştır. 1 milyon 645 bin kişi yoksulluk sınırının üzerine çıkmıştır. Aynı yıllar içerisinde Türkiye nüfusu yüzde 10,5 oranında artmıştır. lke nüfusunun artmasına rağmen yoksul kişi sayısının azalması olumlu bir gelişmedir. % 50'lik medyan gelir düzeyi mutlak yoksulluğu değil, göreli yoksulluğu temsil etmektedir.

1.4.2.4. İşsizlik

İşsizlik oranı çalışmak istemesine rağmen iş bulamayanların toplam işgücüne bölünmesi ile elde edilir. İşsizliğin birçok nedeni vardır. Bu nedenlere bağlı olarak da birçok işsizlik tanımından bahsedilebilir. Geçici nedenlerle, geçici dönemlerle veya bir sektörle sınırlı olacak şekilde işsizlik açığa çıkabilir. Bu işsizliklerin varlığı ekonominin sürekli işliyor oluşundan dolayı doğaldır. Ancak, iş imkânlarının kısıtlı olmasından ya da sermaye yoğun üretim tekniklerinin artmasından kaynaklanan ve kısa sürede giderilemeyen işsizlikler, hem işsiz kalanının şahsına hem de işsizliğin yaşandığı ekonomik düzene olumsuz etkide bulunur (nsal, 2007: 91).

İşsizliğin bireye yaşatmış olduğu olumsuz durum bireyin içinde bulunduğu hanehalkına, hanehalkının yaşadığı olumsuz durum da hanehalkının içinde bulunduğu topluma yansiyacaktır. İşsizlik gelir kaybına neden olacak, geliri azalan hanehalkları tüketimlerini asgari seviyeye indirecekler, tüketimin azalmasına bağlı olarak üretim de azalacak ya da en azından aynı seviyede kalacaktır. Hanehalkı borçluluğunun nedenlerinden biri de işsizliğe bağlı gelir kaybıdır. İşsiz kalan hanehalkı reisi kendisinin ve hanesinin geçimini sürdürmek için zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. İşsiz kalması nedeniyle gelir kaybına uğrayan hanehalkı reisi, zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için servetlerini kullanır. Ancak daha önceden biriktirmiş olduğu tasarrufları yoksa zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanmaya gider. Hanehalkı reisi işsiz kaldığı sürece zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için borç almaya devam eder. İşsiz kalma süresi uzadıkça hanehalkı borçluluğu artar (Güney, 2009: 153).

1.4.3. Hanehalkının Yapısı

Hanehalkını oluşturan birey sayısı, hanede yaşayan bağımlı kişi sayısı, hanehalkı reisinin eğitim düzeyi ve hanehalkının tipi hanehalkı borçlanmasını

etkileyen faktörlerdendir. Haneye giren gelir sabitken hanede yaşayan birey sayısı arttıkça kişi başına düşen harcanabilir gelirden azalma olacaktır. Bunun yanında hanede yaşayan 15 yaşın altındaki ve 64 yaşın üzerindeki bireyler işgücüne dâhil olmamaları nedeniyle bağımlı kişi olarak tanımlanmaktadır. Bağımlı kişi sayısının artması harcanabilir gelirin azalması anlamına gelmektedir. Hanehalkı reisinin eğitim düzeyi borçlanmayı etkileyen bir diğer faktördür. Hanehalkı reisinin alacağı kararlarda rasyonel davranması ve ayrıca eğitim düzeyi arttıkça gelir düzeyinin de artması hanehalkı borcunu etkilemektedir. Bunun dışında yurtdışında yapılan çalışmaların bir kısmında aile yapısının borçlanmayla ilişkisi saptanmıştır. Özellikle tek ebeveynli ailelerin iki ebeveynli ailelere oranla daha fazla borçluluk içerisinde olduğu belirlenmiştir.

1.4.3.1. Hanede Yaşayan Birey Sayısı

Firmaların değişken ve sabit maliyetleri olduğu gibi hanehalklarının da değişken ve sabit giderleri vardır. Hanehalkı tarafından gıda, giyinme, eğitim ve sağlık vb. ihtiyaçları karşılamak için yapılan tüketim harcamaları, değişken nitelikteki giderlerdir. Bu giderler hanede yaşayan kişi sayısının artmasıyla artarken hanede kişi sayısının azalmasıyla azalmaktadır.

Bunun yanında elektrik, su ve ısınma gibi hizmetler için yapılan kurum ödemeleri, kira ödemeleri, oturulan hane için yapılan bakım masrafları ve farklı nitelikteki vergi ödemeleri, vb. sabit gider niteliğindedir. Bu giderlerin hanede yaşayan kişi sayısı ile ilişkisi yoktur. Kişi sayısının artması ya da azalması sabit giderlerin değişmesine yol açmaz. Sabit giderler, hanede yaşayan birey sayısı arttıkça bireylerin kişisel harcaabilecekleri gelirlerinden daha az pay alır. Ancak hanedeki birey sayısı azaldıkça hanenin büyüklüğü de değişme gösterebilir. Buna bağlı olarak da hane için ödenen kira gideri azalabilir.

1.4.3.2. Bağımlı Kişi Sayısı

Çağ nüfus, çalışma çağındaki nüfustur. İşgücü arzının kaynağını oluşturur. Çağ nüfusun toplam nüfus içindeki payı arttıkça, istihdam edilenlerin ya da işsiz kalanların payında da artış olacaktır. Çalışmayıp çalışanların gelirlerine bağlı olarak yaşamını sürdüren nüfusa bağımlı nüfus adı verilir. Genç nüfus ile yaşlı nüfusun toplamının çağ nüfusa bölünmesi bağımlılık oranını verir. 15 yaşından küçükler için

genç yaş bağımlılık oranı, 65 ve üzeri yaştakiler içinde yaşlı bağımlılık oranı elde edilir (Eren, 2010: 19).

Aynı hanede yaşayan kişiler arasında bağımlılık oranı arttıkça, kişisel harcanabilir gelirden azalma olacaktır. Kişisel gelirdeki azalmanın hane halkı reisini alternatif arayışlara itmesi beklenir. Bu durumda ya haneye alternatif gelir kaynağı oluşturulacak ya da hane halkı reisi gelecek dönemde elde etmeyi planladığı geliri beklentilerine bağlı olarak şimdiki dönemde harcama kararı alacaktır. Aldığı bu karar finansman kaynağı temin etmesi durumunda borçlanmasına sebep olacaktır.

1.4.3.3. Hane halkı Reisinin Eğitim Düzeyi

Tüketicilerin eğitim düzeyi arttıkça tüketim harcaması kararlarında daha akıllıca davranmaktadırlar. Ottaviani ve Vandone (2011), Turinetti ve Zhuang (2011), Anderlani ve diğerleri (2012), tarafından yapılan çalışmalarda, eğitim düzeyinin borçlanmayı azaltan bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Hane halklarının borçlanmasında hane halkı reislerinin bireysel özellikleri büyük bir önem taşımaktadır. Son 12 yılda Türkiye hane halklarının eğitim seviyesi yükselme göstermektedir.

Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan Kalkınma Programı (UNDP) çerçevesinde 'İnsani Gelişim Endeksi' kullanılmaktadır. Kalkınma programı çerçevesinde ülkelerin sadece ekonomik açıdan gelişimleri değil, insani açıdan da gelişimleri dikkate alınmaktadır. Buna bağlı olarak Birliğe üye ülkelere ait insani gelişim endeksleri hesaplanmaktadır. Bu endeks üç değerden oluşmaktadır. Bu endeks üç değerden biri de eğitim seviyesinin göstergesi olan okullaşma oranıdır (Gürses, 2009: 342).

Okullaşma oranı belirli bir çağdaki nüfusun ne kadarın eğitime devam ettiği ile ilgilidir. Bir başka ifade ile eğitime devam eden nüfusun ilgili öğretim döneminde eğitim görmesi beklenen nüfusa oranlanmasıdır. Okullaşma oranı ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim olmak üzere üç öğretim türündeki okullaşma düzeylerine bakılarak hesaplanmaktadır. (Ünal, 2008: 91). Son iki yıldır, TÜİK tarafından düzenlenen raporlarda okul öncesi eğitim ile ilgili okullaşma oranları da yer almaktadır.

İlköğretim okullaşma oranı, ilkokul ve ortaokulda okuyanların sayısının, ilkokul ve ortaokulda okuyacak yaşta olanların sayısına bölünmesiyle elde edilir. Ortaöğretim ve yükseköğretim okullaşma oranlarında da aynı yöntem kullanılarak hesaplama yapılmaktadır. Ortaöğretim okullaşma oranında lise ve dengi okullarda okuyanların sayısı dikkate alınırken, yükseköğretim okullaşma oranında ön lisans, lisans ve lisansüstü eğitim alanların sayısı dikkate alınmaktadır.

Tablo 1.4: 2003–2014 Yılları Arası Türkiye Nüfusu Okullaşma Oranı (%)

Yıllar	İlköğretim Okullaşma Oranı (%)	Ortaöğretim Okullaşma Oranı (%)	Yükseköğretim Okullaşma Oranı (%)
2003	90,21	53,37	15,31
2004	89,66	54,87	16,60
2005	89,77	56,63	18,85
2006	90,13	56,51	20,14
2007	97,37	58,56	21,06
2008	96,49	58,52	27,69
2009	98,17	64,95	30,42
2010	98,41	66,07	33,06
2011	98,67	67,37	35,51
2012	98,86	70,06	38,50
2013	99,57	76,65	39,89
2014	96,30	79,37	39,49

KAYNAK: TÜİK

Tablo 1.4’te Türkiye nüfusunun 2003–2014 yılları arası dönemine ilişkin okullaşma oranları yer almaktadır. Tabloya bakıldığında tüm öğretim düzeylerinde okullaşma oranının arttığı görülmektedir. 2003 yılında ilköğretim okullaşma oranı yüzde 90,21 seviyesindeyken, 2013 yılında 99,57’ye kadar yükselmiş, ancak 2014 yılında yüzde 3 oranında azalarak yüzde 96,30 seviyesinde gerçekleşmiştir. Ortaöğretim okullaşma oranı 2003 yılında yüzde 53,37 seviyesinde iken yüzde 26’lık bir artışla 2014 yılında yüzde 79,37’ye yükselmiştir. Aynı yıllarda yükseköğretim okullaşma oranı yüzde 24’lük bir artışla, yüzde 15,31’den yüzde 39,49’a yükselmiştir.

İlgili dönemde okullaşma oranındaki en yüksek artış ortaöğretim düzeyinde gerçekleşmiştir. Tüm öğretim kademelerinde okullaşma oranının yükselmesi, eğitim seviyesinin yükselmesi açısından olumlu bir gelişmedir. Ancak ilköğretim okullaşma

oranına kıyasla ortaöğretim ve yükseköğretim okullaşma oranının halen düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Yükseköğretimde olması gereken her yüz kişiden altmışı eğitime devam etmemektedir.

1.4.4. Hanehalkı Varlıkları

Hanehalkının taşınmaz ve taşınabilir varlıklarındaki artış hanehalkı borcunu artıran faktörler içerisinde yer almaktadır. Mevcut dönem gelirleri ile konut başta olmak üzere gayrimenkul ya da araba benzeri menkul kıymet sahibi olamayan hanehalkları borçlanma yoluyla varlık edinme yoluna gitmektedir.

1.4.4.1. Konut Sahipliği

Yurtdışında yapılan çalışmaların birçoğunda konut kredilerinin borçlanma içerisinde en büyük payı aldığı ortaya konulmuştur. Aynı durum Türkiye hanehalkları içinde geçerlidir. Yeni yapılan konut sayısının üç kat artmasına rağmen konut fiyatlarının yükselmesi devam etmektedir. Hanehalklarının konut kredisi yoluyla ev sahibi olmak istemeleri borçluluklarını artırmaktadır.

Tablo 1.5: 2008–2015 Yılları Arası, Türkiye'de Gerçekleşen Konut Satış Sayısı

	Yıllar							
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Eki.15
Toplam Konut Satışları (Bin)	427,11	555,18	607,1	708,28	701,63	1.157,19	1.165,38	1.040,71
İpotekli Konut Satışları (Bin)	-	22,73	246,74	289,28	270,14	460,11	389,69	365,55

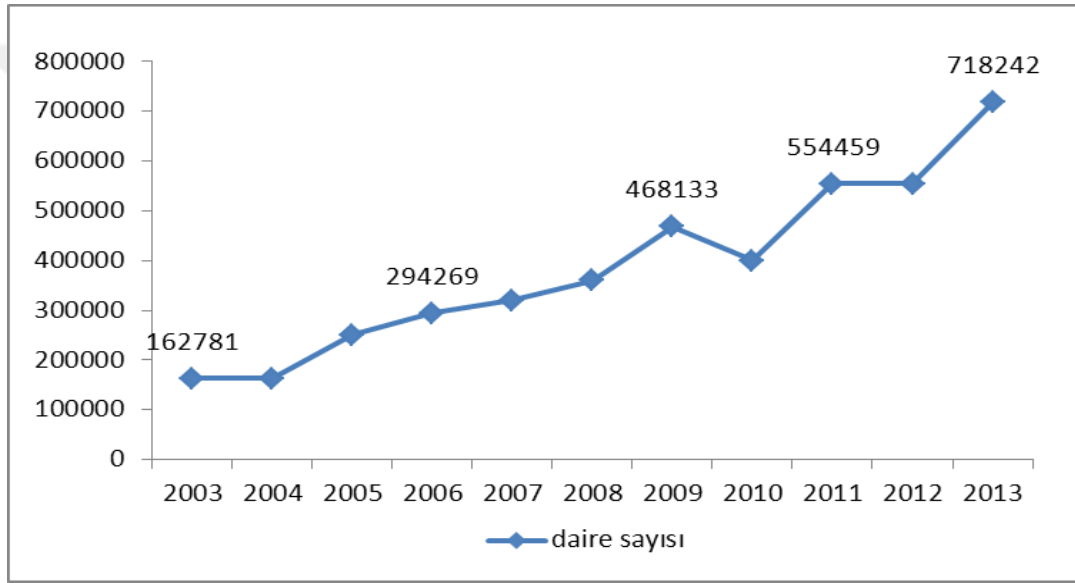
KAYNAK: TÜİK

Tablo 1.5'te 2008–2015 yılları arası konut satış sayısı verilmiştir. Son yedi yılda konut satış sayısı yaklaşık 427 binden, yüzde 173'lük bir artışla 1 milyon 157 bine yükselmiştir. 2015 yılı Ekim ayına gelindiğinde toplam 1 milyon 40 bin konutun satıldığı görülmektedir. Konut satış sayısının bu derecede artmasında banka kredilerin payı büyüktür. 2009 yılında gerçekleşen satışların 23,73 bini ipoteklidir. 2014 yılına gelindiğinde ipotekli satışların 389,69 bine yükseldiği görülmektedir. 2013 yılında ipotekli satışların sayısı daha da fazladır. 2010 yılından itibaren her yıl gerçekleşen konut satışlarının ortalama üçte biri ipoteklidir. Konut satışlarının ipotekli olması hanehalkının borçlu olduğu anlamına gelmektedir.

Konut satış istatistikleri 2008 yılından itibaren derlenmeye başlamıştır. Bu nedenle konut sayısındaki artışı gözlemlemek için yapı kullanım izinlerine ilişkin verilerden de bahsedilecektir.

Yapı kullanım izinleri tamamen veya kısmen biten yeni ve ilave yapıları kapsamaktadır. Yapı izinleri, daire barındıran ikamet amaçlı binalar, oteller, iş yerleri, halka açık ikamet yerleri, ticaret binaları, kamuya ait binalar ile sanayi binaları ve diğer kategorilere ait tüm yapıları kapsamaktadır. Yapı kullanım izinleri yapılan binaların kullanıma hazır olduğunu gösterir.

Grafik 1.2:2003–2013 Yılları Arası Yapı Kullanım İzin Belgesi Verilen Daire Sayısı

KAYNAK; TUİK

TUİK'in 2014 yılı Ağustos ayında yayınladığı haber bültenine göre, 2014 yılının ilk altı ayında yapı izinleri içinde ikamet amaçlı daireler için alınan izinlerin tüm yapı izinleri içindeki payı yüzde 72 olarak gerçekleşmiştir (TUİK, 2014b). Grafik 1.2'de kullanım izni verilen daire sayıları yer almaktadır. Grafikte yer alan veriler ikamet amaçlı hanehalklarının kullanımı için tamamen daire sayılarını göstermektedir. 2003 yılında 162.781 dairenin kullanımı için izin belgesi verilmiştir. Üç yıl içerisinde yüzde 80,8 oranında artış göstererek 2006 yılında 294.269'a yükselmiş, 2006 – 2009 yılları arasında yüzde 50 oranında artarak 468.133'e ve 2013 yılında da yüzde 53'lük artışla 718.242 adede yükselmiştir. On yıl içerisinde kullanım izni verilen daire sayısı yüzde 341 oranında artış göstermiştir. (TUİK, 2014b).

1.4.4.2. Gayrimenkul Sahipliği

Hanehalkı borçlanmasını etkileyen faktörlerden bir diğeri de gayrimenkul sahipliğidir. Yatırım amaçlı gayrimenkul alımları borçluluğu artırmaktadır. Son dönemde hanehalkı bireyleri özellikle konut sektöründe meydana gelen fiyat artışlarına bağlı olarak kredi çekmek kaydıyla konut ya da başka bir gayrimenkul satın alıp fiyat yükselmelerine paralel olarak kar ederek satmaktadırlar. Kredi faiz oranlarının sabit kalmasına karşılık gayrimenkullerin değerlenmesi bu alanda yapılan hanehalkı yatırım harcamalarını artırmıştır. Bunun yanında gayrimenkul sahibi olan hanehalklarının yaptıkları işten elde ettikleri gelirlerinin dışında sahip oldukları gayrimenkullerden elde ettikleri kira gelirleri gelir seviyelerinin yükselmesine neden olmaktadır. Bu durum da borçluluğu azaltan bir etki yapmaktadır.

1.4.4.3. Menkul Kıymet Varlıkları

Hanehalkları gayrimenkul yatırımlarının yanında tasarruflarını artırmak maksadıyla menkul kıymet sahibi de olmaktadırlar. Hanehalkları banka mevduat hesapları, emeklilik fonları, altın yatırımları dışında araba sahipliği de dâhil olmak üzere tasarruflarının artırmaya yönelik faaliyetler yürütmektedirler. Son on yıllık süre içerisinde Türkiye hanehalklarının borcunun yanında tasarrufları da artmıştır. Ancak tasarruflardaki artış borçluluğa nazaran oldukça düşük düzeydedir. Tasarrufların borçlulukla ters yönlü bir ilişki içerisinde olması beklenmektedir. Hanelerin tüketim harcamalarından sonra kalan gelirlerini tasarruflara ya da yatırımlara yönlendirmesi beklenir. Tasarruflar borçluluğu azaltıcı etkiye sahipken, yatırımlar uzun vadeli bir borçluluğa neden olabilmektedir.

1.4.5. Hanehalkı Reisinin Tüketim Davranışları

Hanehalkı borcu ile hanehalkı borcuna etkisi olduğu düşünölen faktörleri belirlemek amacıyla yapılan çalışmaların birçoğunda hanehalkı borcu belirleyicileri farklılık göstermektedir. Bu çalışmalar uygulamanın gerçekleştirildiği ülkenin sosyal ve ekonomik yapısına göre değişikler göstermektedir. Hanehalkı borcunu etkileyen makro düzeydeki belirleyicilerin yanında, hanehalkı reisinin ya da hanehalkı bireyelerinin bireysel kararları da borçluluk üzerinde etkili olabilmektedir.

Talebi etkileyen faktörler olarak da nitelendirilen hanehalkı bireylerinin zevk ve tercihleri, geleceğe yönelik beklentileri ile sergiledikleri rasyonel davranışlar borçluluklarını etkilemektedirler. Hanehalkı reisinin ekonomik yapıya ilişkin güven derecesi de borçlanmasında büyük paya sahiptir. Hanehalkı reisi mevcut dönemde ve gelecek dönemde piyasaya ilişkin güven duygusu barındırıyorsa bu durum daha rahat karar vermesine neden olacaktır.

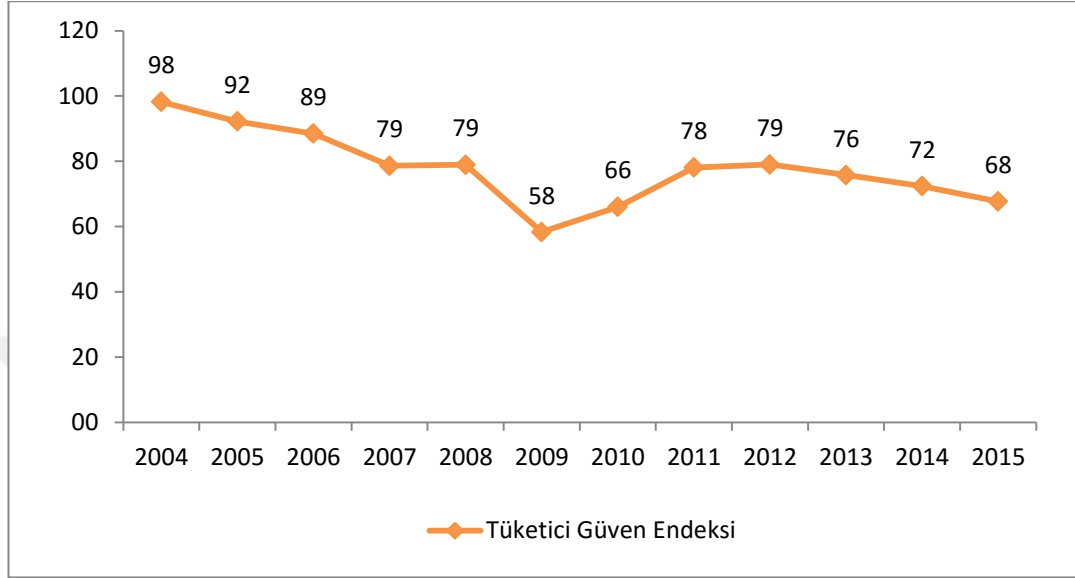
1.4.5.1. Tüketici Güven Endeksi

Tüketici güven endeksi, tüketicilerin eğilimlerini ve beklentilerini yansıtan bir endekstir. Bu endeks Tüketici Eğilim Anketleri sonuçlarından elde edilen veriler yoluyla elde edilir ve 0 ile 200 arasında bir değer alır. Eğer endeks değeri 100'ün üzerinde ise tüketici güveninde iyimser bir sonucun olduğunu, 100'ün altında bir değer ise tüketici güveninde kötümser bir sonucun olduğunu gösterir. Tüketici eğilim anketlerinde tüketicilerin eğilimlerini ve geleceğe yönelik beklentilerini belirlemeye yönelik dört temel konu hakkında sorular sorulur. Bu soruların ilkinde genel ekonomik görünümle ilgili yakın geçmiş dönemin ve yakın gelecek dönemin değerlendirilmesi istenir. İkinci olarak iş bulma olanakları ile ilgili tüketicinin ne düşündüğü sorulur. Üçüncü aşamada tasarruf yapmada ya da dayanıklı tüketim mallarının alımında uygun bir ortamın olup olmadığı sorulur. Son olarak da 12 aylık dönemde fiyatların ne şekilde değişeceğine yönelik sorular sorulur. Bu sorulardan alınan yanıtların rakamsal değerleri toplanarak tüketicinin güvenine yönelik endeks elde edilir (Erdoğan, 2007: 95).

Ürünün talebini etkileyen faktörlerden biri de tüketicinin geleceğe yönelik beklentileridir. Tüketicinin gelecekle ilgili olumlu ya da olumsuz beklentilerinin temelinde geçmiş dönemde yaşanmış ya da mevcut dönemde yaşanmakta olan ekonomik gelişmeler yer almaktadır. Gerek tüketicinin kendi ekonomik koşullarında yaşanan gelişmeler, gerekse tüketicinin kontrolü dışındaki ekonomik koşullarda yaşanan gelişmeler, tüketicinin gelecekle ilgili beklentilerini belirleyecektir. Eğer tüketicinin gelecek dönemle ilgili beklentileri olumlu yönde ise ve borç alma imkânlarına sahipse tüketim kararı alırken sadece mevcut dönemdeki gelirini değil, gelecek dönemde elde edeceği gelirini de hesaplamalarına dâhil edecektir. Gelecek dönemde elde edeceği gelirini borçlanma yoluyla mevcut dönemde kullanacaktır. Bu

bağlamda tüketici güven endeksi verileri, tüketicilerin geleceğe yönelik beklentilerini ölçmede kullanılan bir araç niteliği taşıyacaktır (Büyükakın, Cengiz ve Pehlivanoğlu, 2011: 212 ve Arısoy ve Aytun, 2014: 34).

Grafik 1.3: 2004–2015 Yılları Arası Ocak Ayı Tüketici Güven Endeksi (2003 Aralık=100)

KAYNAK: TÜİK

Grafik 1.3'te 2004–2015 yılları arası Ocak ayı tüketici güven endeksi değerleri yer almaktadır. Grafik incelendiğinde endeks değerinin 2004–2015 yıllarını kapsayan tüm dönemde 100'ün altında kaldığı görülmektedir. Bu verilere göre tüm dönem için tüketici güveni kötümser eğilimdedir. Tüketici güven endeksinin en yüksek değeri 2004 yılına aittir. 2004 yılının ilk çeyreğinde tüketici güven endeksi değeri 98,2'dir. 2009 yılına kadar endeks değeri, her yıl bir önceki yıla göre düşüş göstermiş ve 58,3 seviyesine kadar gerilemiştir.

2004 yılından 2009 yılına kadar tüketici güveninde yüzde 40 oranında azalma meydana gelmiştir. Yüzde 40'lık azalmanın yüzde 26'sı 2008 yılından 2009 yılına geçişte yaşanmıştır. Bu oranının yüksek çıkmasına 2008 yılında Amerika'da yaşanan ekonomik krizin 2009 yılında Türkiye'ye yansması neden olabilir. 2009 yılından 2012 yılına kadar tüketici güveninde yüzde 35,5'luk artış yaşansa da 2012 yılından 2015 yılına kadar tüketici güveninde tekrar azalma yaşanmış ve 2015 yılı Ocak ayında 67,7 olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılından 2015 yılına kadar geçen 12 yıllık süre içerisinde endeks değeri 30,5 puan gerilemiştir. Bu durumun bahsi geçen dönemde tüketici güveninin yüzde 31,1 oranında azaldığının göstergesidir. Aynı

dönem içerisinde işsizlik oranının azalmasına olumlu ekonomik gelişmelerin yaşanmasına ve tasarrufların ve yatırımların artmasına rağmen endeks değerinin düşmesi dikkat çekicidir.

1.4.5.2. Enflasyon Beklentisi

Hanehalkı bireylerinin borçlanmalarını etkileyen bir diğer faktör enflasyon beklentisidir. Enflasyon beklentisi mevcut dönemdeki fiyatların gelecek dönemde yükseleceği öngörüsüne dayanmaktadır. Özellikle gayrimenkul alımlarında gelecek dönemde fiyatların yükselmesi bekleniyorsa mevcut dönemde borçlanma artacaktır. Enflasyon oranının artması borçlanmanın reel maliyetini azaltmaktadır. Ayrıca yatırım amaçlı bireysel alımları, karlılık nedeniyle daha cazip hale getirmektedir.

1.4.5.3. Tercihler

Hanehalkı bireylerinin tercihleri doğrudan borçluluğa etki eder. Mevcut kredi imkânlarının artmasına paralel olarak kira ödemek yerine kredi taksiti ödemeyi tercih eden hanehalkı sayısında da artış yaşanmaktadır. Bunun yanında ekonomik sıkıntı çekmek yerine borçlanarak mevcut dönem gelirini artırmayı tercih eden hanehalkı bireyleri de bulunmaktadır.

1.4.5.4. Piyasa Bilgisi ve Rasyonel Davranış

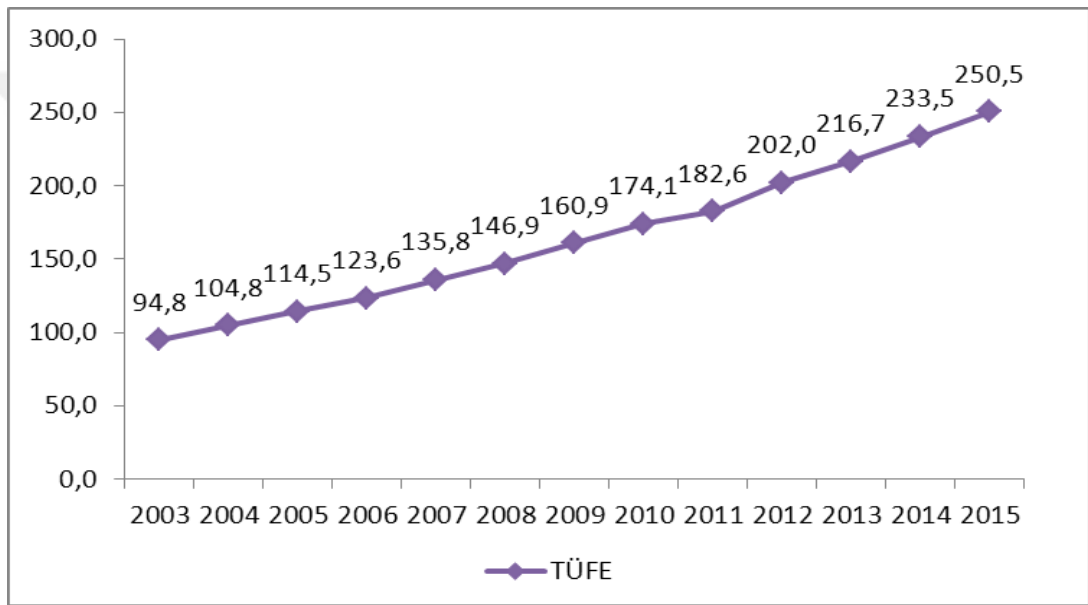
Klasik ve neo-klasik iktisadın temel varsayımlarından biri rasyonel insandır. Bu varsayıma göre tüketiciler tüketim kararı alırken akıllıca hareket etmekte ve alım kararlarını mantık çerçevesinde değerlendirmektedirler. Rasyonel davranan tüketici mevcut bütçe imkânları içinde refahını en yüksek düzeye çıkaracak kararlar verir (Akyıldız, 2008: 30).

Ekonomi biliminin temel varsayımı olan rasyonel davranış ilkesi akıllıca hareket etmeyi ifade eder. Bireylerin borçlanmaları gelecek dönem gelirlerini ipotek altına almaları anlamına gelmektedir. Rasyonel davranış sergileyen bireylerin kendilerini zor duruma düşürecek bir borçluluk içerisine girmeleri beklenmez. Rasyonel davranan bireyler piyasaya ilişkin bilgi sahibidir. Bu durum da yatırım kararlarını ve de borçlanma kararlarını doğrudan etkiler.

1.4.6. Fiyat Değişimleri

Tüketici fiyat endeksi (TÜFE), belirli bir mal ve hizmet sepetinin maliyetini ölçer. Hanhalklarının zorunlu tüketim harcamalarının ağırlığına göre çeşitli mal ve hizmetlerden oluşan bir ürün sepeti oluşturulur. Bu sepette yer alan mal ve hizmetlerin fiyatlarında meydana gelen yıllık değişimler ölçülür. Yıllık enflasyon oranının belirlenmesinde TÜFE verileri kullanılır. TÜFE, hanhalklarının yaşama maliyetinin bir göstergesidir ve hayat pahalılığını ölçer (Mankiw, 2007: 34).

Grafik 1.4: 2003–2015 Yılları Arası Ocak Ayı Tüketici Fiyat Endeksi (2003=100)

KAYNAK: TÜİK

Grafik 1.4'te Ocak ayı itibariyle 2003–2015 yılları arası TÜFE verileri yer almaktadır. Endeks değerinin 2003 yılına göre 2,64 kat artarak 2015 yılında 250,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir. TÜFE hesaplamalarında dikkate alınan mal ve hizmetlerin fiyatı 2003 yılı Ocak ayından 2015 yılı Ocak ayına kadar yaklaşık 156 puanlık bir artış göstermiştir.

TÜFE'de 449 ürünün fiyatı izlenmektedir. Hesaplamaya dâhil edilen bu ürünler 12 ana grupta ve 44 alt grupta incelenmektedir. TÜİK tarafından hazırlanan tablolarda 2003 yılı temel alınmakta ve endeks değeri 100 olarak kabul edilmektedir (Çolak ve Aktaş, 2010: 34).

Mutlak geliri sabit kalan veya fiyat artışlarının altında bir artışla artan hanhalklarının geliri reel anlamda azalmış demektir. Endeks değęerlerinin gelire göre daha fazla artış göstermesi, hanhalklarının yaşam koşullarını zorlaştıracaktır. Belirli süreden sonra bu sürecin devam etmesi durumunda, hanhalkları daha önceki dönemdeki yaşam koşullarını tekrar elde etmek için ya gelirlerini artıracak alternatif faaliyetlere yönelecekler ya da gelecek dönemde elde edecekleri gelirlerini şimdiki dönemde kullanma kararı alarak borçlanacaklardır.

İKİNCİ BÖLÜM

HANEHALKI BORÇLULUK GÖSTERGELERİ ve TÜRKİYE

HANEHALKLARININ GENEL YAPISI

Bu bölümde öncelikli olarak hanehalkı borcunun göstergeleri üzerinde durulacak, daha sonra Türkiye hanehalklarının sosyal ve ekonomik yapısına ilişkin 2002 yılı sonrası veriler incelenecektir.

1.4. Hanehalkı Borçluluk Göstergeleri

Hanehalkı borçluluğu dört temel faktör üzerine oturmuş durumdadır. Detaylara bakıldığında birçok farklı borçluluk türü olsa da özünde, bankalar kaynaklı gerçekleşen borçlanmalar, devlet kaynaklı borçlanmalar, banka dışındaki diğer finansman şirketleri kaynaklı borçlanmalar ve resmi verilere ulaşılmaya da fiili olarak varlığı bilinen borçlanmalar olmak üzere dört farklı borçluluk belirleyicisi vardır (TCMB, 2013). Borçluluk türleri içinde, bankalar kaynaklı borçlanmalar en büyük payı almaktadır. Bankalar, farklı pazarlama politikalarıyla çeşitli isimler altında kredi arzı gerçekleştirerek, hanehalklarının borçlanmasını büyük ölçüde belirlemektedir. Bankalardan kredi kullanmak istemeyen ya da kullanamayanlara hitap eden tüketici finansman şirketleri de özellikle ticari amaç taşımayan taşıt alımlarına kredi sunarak hanehalkı borçluluğuna katkıda bulunmaktadır. Son yıllarda TOKİ'nin etkin olarak faaliyet göstermesi ve alım gücü düşük hanehalklarına taksitli konut edinme imkânı sunması hanehalkı borçluluğunu etkileyen bir diğer unsurdur. Son birkaç yıldır faaliyet gösteren varlık yönetim şirketleri, bankaların tahsil edemediği alacaklarını satın alarak yeniden yapılandırmakta borçlu olan tüketicilerin yeni muhatabı olmaktadır (VYŞD⁴, 2013). Tüm bunların dışında varlığı bilinen ancak resmi olarak sınırları belirlenemeyen, bireylerin başta aileleri olmak üzere yakın çevrelerinden aldıkları borçlar da hanehalkı borçluluğuna katkı sağlamaktadır.

Hanehalkı borçluluk göstergeleri bireysel krediler, kredi kartı borçları ve diğer borçlar olmak üzere üç başlık altında sınıflandırılmıştır. Bireysel krediler konut kredisi, taşıt kredisi ve ihtiyaç kredisi olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır.

⁴ Varlık Yönetim Şirketleri Derneği

Diğer borçlar ise TOKİ geri ödemeleri, tüketici finansman şirketleri kaynaklı borçlanmalar ve varlık yönetim şirketlerinin alacaklarını kapsamaktadır.

1.4.1. Bireysel Krediler

Kredi kelimesinin kökeni Latince'dir ve 'güven, saygınlık, itibar' anlamlarını taşır. Düzenli gelire veya serbest meslek kazancına sahip olan gerçek kişilerin, ticari nitelik taşımayan mal ve hizmet taleplerinde ihtiyaç duydukları finansmanın bankalar tarafından belirli bir oranda borçlanma faizi ile beraber belirli bir vadede geri ödenmek koşuluyla bu kişilere sunulması bireysel kredilerinin tanımını oluşturur (Kaptan, 2011: 1).

Tüketici kredileri başlangıçta ticari amaç taşımayan belirli malların alımında satıcıya ödeme yapmak koşuluyla kullanılmıştır. İlerleyen dönemlerde ise bu uygulamadan kısmen vazgeçilmiş ve doğrudan, kredi talebinde bulunan tüketicilere nakit olarak kredi imkânı sunulmuştur. Dünya genelindeki birçok banka, ilk tüketici kredisinin Citibank (1928) tarafından verildiğini kabul etmektedir (İbicioğlu, 2011: 30). Tüm dünyayı etkisi altına alan Büyük Buhran ve ardından yaşanan II. Dünya Savaşı tüketici kredilerine olan talebin azalmasına sebep olmuştur. 1950'li yıllardan itibaren başta ABD ve İngiltere olmak üzere gelişmiş birçok Avrupa ülkesinde kullanılan tüketici kredilerinde hızlı bir artış yaşanmış ve bankaların yoğun olarak kullandığı bir kredi türü haline gelmiştir (Kaçar, 2004: 9).

Türkiye'de ise 1980 sonrası dönemde bankaların kredi kullandırmaya başladığı görülmektedir. Ancak, kredi faiz oranları 1980'li yılların sonlarına kadar yüksek bir seyir izlemiştir. Kredi faiz oranlarının yüksek olması bankalarda atıl kaynakların oluşmasına neden olmuştur. Bankalar ellerindeki atıl kaynakları değerlendirebilmek için kredi türlerinde çeşitlendirmeye gitmişlerdir. Bu doğrultuda 1980'li yılların sonlarından itibaren ticari amaç taşımayan alım işlemlerine kredi imkânları sunmaya başlamışlardır. Ancak, yüksek enflasyon oranları, ekonomik istikrarsızlıklar ve faiz dalgalanmalarının aşırılığı nedeniyle, 1990'lı yıllarda da tüketici kredilerinde ciddi bir hareketlenme olmamıştır (Boz, 2009: 28)

Gerek Avrupa Birliği'ne uyum müktesebatı çerçevesinde bankacılık alanında yeni yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, gerekse ekonomik istikrar politikası gereğince alınan kararların uygulamaya geçirilmesi, 2000'li yılların başından itibaren

tüketici kredilerinde büyük bir artışın yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde uygulanan ekonomik istikrar politikalarına bağlı olarak faiz oranlarının ciddi düşüşler göstermesi ve kredi geri ödeme vadelerinin uzaması, tüketici kredisi talebinde yaşanan büyük artışın bir diğer nedenidir (Karakaş, 2010).

Bankalar açısından tüketici kredileri ticari kredilere göre üç temel noktada daha avantajlıdır. Bunlardan ilki, tüketici kredilerinin ticari kredilere oranla daha karlı olmasıdır. İkincisi, bankalar tüketici kredisi kullanırmak yoluyla hem karlılıklarını sürdürmekte hem de daha fazla müşteriye hitap ederek kredi geri ödemelerinde karşılaşılabilecek olası riskleri yaymaktadırlar. Üçüncüsü ise, firmalar dışında farklı kesimlerdeki tüketicilere hitap ederek müşteri portföylerini geliştirmekte, çapraz satış olanağı yakalamakta ve güçlü bir itibar elde etmektedirler. Tüm bu nedenlerin de etkisiyle uzun yıllar boyunca bastırılmış olan tüketim talebi 2000’li yılların başından itibaren tüketici kredilerinin ciddi oranda artış göstermesine neden olmuştur. Tüketici kredilerinin düzenli bir gelire sahip olan herkes tarafından kullanılabilir olması bu krediyi cazip hale getiren bir diğer nedendir. Özellikle sanayileşmeyle beraber kırsal kesim nüfusu azalmış, daha önceki dönemlerde tarımla uğraşan bireylerin kentlere göç etmesiyle düzenli gelire sahip birey sayısı artmıştır. Bu durum da kredi talep ve arzının artmasını tetiklemiştir (Karakaş, 2010)

Dünyada ve Türkiye’de bankaların dışında tüketici finansman şirketleri, finansal kiralama şirketleri gibi kredi sağlayan başka kuruluşlar da vardır. Ne var ki tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kredi imkânı sunma noktasında bankalar ön plana çıkmaktadır. Her banka farklı isimlerde birçok kredi pazarlamaktadır. Bu krediler, taşıt kredisi, konut kredisi, eğitim kredisi, evlilik kredisi, bayram kredisi, ihtiyaç kredisi, sağlık kredisi, tatil kredisi vb. gibi farklı isimlerde anılsalar da özünde her biri bireysel kredidir. Temel olarak bireysel krediler; konut kredisi, taşıt kredisi ve diğer tüm kredileri kapsayan ihtiyaç kredisi olarak sınıflandırılabilir. Çalışmanın bu kısmında bireysel krediler; konut kredisi, taşıt kredisi ve ihtiyaç kredisi olmak üzere üç ana başlık altında incelenecektir.

1.4.1.1. Konut Kredileri

Konut kredisi, tüketici kredilerinin bir türüdür. 2000’li yıllarda tüketici kredilerinde gözlenen artış, konut kredilerinde de gözlenmiştir. Özellikle 2000’li

yılların ortalarından itibaren konut kredisi kullanımları, büyük bir ivme kazanmıştır. Birçok ülkede konut edinme sorunu, konut kredisi yoluyla çözülmüştür. Konut kredisinde, kredi kullanımına konu olan konutlar bankalar tarafından ipotek altına alınmakta ve kredi geri ödemesi tamamlanıncaya kadar bu ipotek devam etmektedir. Bu durumdan dolayı konut kredisi aynı zamanda ipotekli konut finansman sistemi olarak da değerlendirilir (Karakaş, 2010).

Konut kredisine konu olan taşınmazın ipotek altına alınması, kredi geri ödemesini büyük oranda güvence altına almakta, kullanılan diğer tüketici kredilerine nispeten bankaların daha rahat hareket etmesini sağlamaktadır. Türkiye’de konut kredisi faiz oranları genelde sabit kalmakta ve geri ödeme vadesi çoğunlukla 1 ila 10 yıl arasında olmaktadır (Karakaş, 2010: 13). 2013 yılına kadar geçen sürede bazı bankalar tarafından geri ödeme vadesinin 15–20 yıla kadar uzatıldığı görülmektedir. Ancak, 2013 yılı Aralık ayında yapılan yasal düzenlemelerle birlikte, konut kredisi geri ödeme vadelerinin 10 yıla sınırlı kaldığı görülmektedir. Konut kredilerinin vadesi uzun olsa da mevcut ekonomik koşullarda hanehalklarının kredi taksitlerini geri ödeyebilmeleri için, hanehalkı bireylerinin taksitleri ödeyebilecek gelir düzeyine sahip olması gerekmektedir.

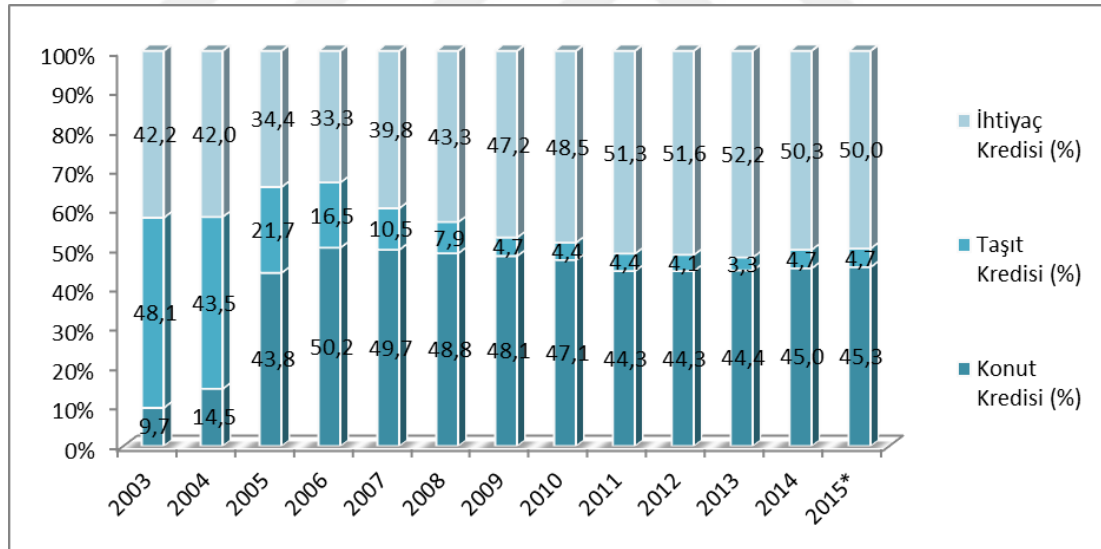
Başta Amerika olmak üzere birçok gelişmiş ülkede uygulaması olan mortgage kredisi, 2007 yılında yapılan kanuni düzenleme ile beraber Türkiye’de de kullanılmaya başlamıştır. Mortgage kredisi ile konut kredisi faiz oranları, taşınmazın ipoteklenmesi ve vade yapısı itibarıyla benzerlik göstermektedir. Ancak mortgage kredisini konut kredisinden ayıran en büyük özellik kredi alacaklarının menkul kıymetleştirilmesidir. Bir diğer ifadeyle mortgage sisteminde bankalar ipotekli kredi alacaklarını menkul kıymetler gibi ikincil piyasalarda satışa sunarlar ve fon kaynağı yaratmış olurlar. Bu durum daha uygun şartlarda daha fazla kredi vermelerine olanak sağlamaktadır. Her ne kadar mortgage kredisi yasalaşsa da kredi alacaklarının satışa sunulduğu piyasalar Türkiye’de henüz gelişmemiştir. Türkiye’de ihtiyaç duyulan fonlar mevduat bankalarının yarattığı kaynaklarla giderilmektedir. Mortgage, Türk Dil Kurumu sözlüğünde ‘tutsat’ olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle mortgage kredisi aynı zamanda ‘tutsat kredisi’ olarak da ifade edilmektedir (Okşak, 2011: 95).

Konut kredisinin etkinliği finansal sistemin sağlıklı işlemesine bağlıdır. Düzgün işleyen bir finansal sistemde kredi vadeleri uzar, faiz oranları düşer.

2002'den sonra yakalanan ekonomik istikrar ve düşük enflasyon oranı, finansal sistemi de önceki dönemlere oranla daha düzenli hale getirmiştir. Buna bağlı olarak da konut kredilerinde de ciddi oranda artış gözlenmiştir. Ancak konut kredilerinin kullanım kolaylığı konut fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur (İbicioğlu, 2011: 41).

Türkiye hanehalkı borcunda meydana gelen büyük artış devleti de tedbir almaya itmiştir. Bu tedbirler kapsamında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından, 2013 yılı Aralık ayında tüketici kredileri ve kredi kartlarına ilişkin yeni yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bankaların kredi işlemlerine ilişkin yönetmelikte yapılan değişikliğe göre, konut kredisi kullanmak isteyen tüketicilere, teminat için alınan konutun uzman incelemesi yapan şirket tarafından tespit edilen değerinin, en fazla yüzde 75'i oranında kredi verilebilecektir. Teminat için alınan gayrimenkulün değerlemesi, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından yetkilendirilmiş şirketler tarafından yapılır (BDDK, 2013).

Grafik 2.1: 2003 – 2015 Yılları Arası Tüketici Kredilerinin Dağılımı (%)

KAYNAK: TBB, TCMB. * 2015 Yılı Mart ayı değerleridir.

Finans sektöründe yaşanan gelişmelere bağlı olarak son on yıl içerisinde tüketicilere kullanılan kredilerin paylarında büyük değişimler olmuştur. 2003 yılında konut kredisi kullanımının toplam tüketici kredileri içindeki payı yüzde 9,7 iken, bu oran 2015 yılında yüzde 50'ye yükselmiştir. Özellikle 2005 yılından itibaren konut kredisi talebinde hızlı bir artış yaşanmıştır. Konut kredisi geri ödeme

vadelerinin uzaması ve kredi faiz oranların düşmesi, konut kredisi kullanım oranının yükselmesinde büyük paya sahiptir (Grafik 2.1).

Türkiye hanehalklarının 2015 yılı Mart ayındaki konut kredisi borcu 145,1 milyar TL'dir. Konut kredisi borçları hanehalkı borçlarının yüzde 35,3'ünü oluşturmaktadır TCMB, 2015: 8). Haziran 2015'de gerçekleşen genel seçimlerin ardından hükümetin kurulamaması bankalarının tedbir almak maksadıyla faiz oranlarını yükseltmesine sebep olmuştur. 2015 yılı üçüncü ve dördüncü çeyreğinde kullanılan kredi miktarlarının önceki dönemlere nazaran düşüş göstermesi beklenmektedir.

1.4.1.2. Taşıt Kredileri

Yoğun olarak kullanılan bir diğer tüketici kredisi de taşıt kredisidir. Tüketicilerin ticari amaç taşımayan sıfır ve ikinci el binek araç alımlarında bankalar tarafından tüketicilere kullanılan kredilerdir. Kredi geri ödemesi aylık eşit taksitlerle veya bankayla yapılan anlaşmaya bağlı olarak farklı oranlardaki taksitlerle gerçekleşir. 2015 yılına gelene kadar, her bankanın farklı uygulaması olmakla birlikte, kredi geri ödeme vadesinin 60 aya kadar çıktığı görülmüştür (Karakas, 2010).

Ancak hanehalkı borçluluğunda meydana gelen artış nedeniyle, kredi talebini ve kredi arzını azaltmaya yönelik tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler kapsamında BDDK tarafından, kredi işlemlerine ilişkin yönetmelikte iki önemli değişiklik yapılmıştır. Yeni düzenlemeye göre bireysel taşıt kredisi en fazla 48 aydır. Ayrıca toplam fatura bedeli elli bin TL'ye kadar olan araçlara fatura bedelinin en fazla yüzde 70'ine kadar kredi kullanılabilir. Fatura bedeli elli bin TL'nin üzerinde olan araçlar için kullanılacak kredilerde elli bin TL'lik kısım için yüzde 70, elli bin TL'nin üstündeki kısım içinde en fazla yüzde 50 oranında kredi kullanılabilir. İkinci el araç alımlarında ise aracın kasko değeri dikkate alınmaya devam edecektir. 2013 yılı öncesinde bankalar tarafından araç bedelin tamamına kredi imkânı sağlanmıştır (BDDK, 2013).

Kredi borcunun tamamı ödenene kadar araç ruhsatına banka tarafından satılamaz şerhi konulur. Böylelikle bankalar kredi geri ödeme riskini hafifletmiş olurlar. Aracın yerli ya da yabancı olması önemli değildir. Hususi kullanıma mahsus

her türlü binek araçların finansmanında taşıt kredisi kullanılabilir. Konut kredisinde olduğu gibi taşıt kredisinde de tüketicilerin kredi taleplerinin cevaplandırılması için belirli bir gelir düzeyine sahip olmaları gerekmektedir (Kaptan, 2011: 47).

2003 yılından 2013 yılına kadar taşıt kredisi kullanımlarının toplam tüketici kredisi kullanımları içindeki payı büyük bir düşüş yaşamıştır. 2003 yılında taşıt kredisinin tüketici kredileri içindeki payı yüzde 48,1 iken, 2015 yılında bu oran yüzde 4,7 seviyesine kadar gerilemiştir. 2008 yılına kadar iki haneli kullanım oranlarına sahip olan taşıt kredisi, 2008 yılından itibaren yüzde 4 seviyelerinde seyretmiştir (Grafik 2.1). Son yıllarda tüketici finansman şirketleri, hem sıfır hem de ikinci el binek araç alımlarında tüketicilere daha aktif hizmet sunmaktadır. Ayrıca taşıt kredisi kullanımlarında araç ruhsatına banka tarafından rehin konulması, tüketicileri ihtiyaç kredisi kullanımına itmiştir. Türkiye hanehalklarının 2015 yılı Mart ayı taşıt kredisi borcu 15,0 milyar TL'dir. Taşıt kredisi borçları toplam hanehalkı borcunun yüzde 3,7'sini oluşturmaktadır (TCMB, 2015:8).

1.4.1.3. İhtiyaç Kredileri

Bankalar tarafından piyasaya sürülen taşıt kredisi ve konut kredisi dışındaki tüm kredilerin genel adı ihtiyaç kredisidir. Konut ve taşıt alımı dışında kalan her türlü mal ve hizmet alımlarında, tüketicilere farklı isimler altında ihtiyaç kredileri kullanılmaktadır. Bankaların kredi pazarlama politikalarına göre, evlilik kredisi, eğitim kredisi, tatil kredisi, bayram kredisi, vb. gibi birçok farklı isimde ihtiyaç kredisi piyasaya sürülmektedir. İhtiyaç kredisini 18 yaşını doldurmuş, ehliyete sahip olan herkes talep edebilir. 36 aya varan vadelerle tüketicilere ihtiyaç kredisi kullanılmaktadır (BDDK, 2013).

Bankalar ihtiyaç kredisini piyasaya sürerek gelir düzeyi düşük olan hanehalklarına da hitap etmek istemektedir. İhtiyaç kredisi doğrudan tüketiciye nakit olarak sunulur. Konut ve taşıt kredilerinde satın alınan konut veya taşıt üzerinde doğrudan ipotek ya da rehin gerçekleşirken, ihtiyaç kredilerinde geri ödeme riskini azaltacak bir durum söz konusu değildir. Bu nedenle bankalar kredi kullanacak bireylerin durumlarına göre birden fazla kefil isteyebilmekte ya da tüketiciye ait olan bir taşınmaza ipotek koyabilmektedir. Diğer tüketici kredilerinde olduğu gibi ihtiyaç

kredisinde de kredi talebinde bulunan bireyin düzenli bir gelire sahip olup olmaması önemli bir kıstastır (Kılınç, 2012: 65).

İhtiyaç kredilerinin vadesinin diğer kredilere oranla daha kısa olması ve küçük tutarlı kredileri içinde barındırması sebebiyle, tüketici kredileri içindeki kullanım payı, sürekli olarak belirli bir seviyenin üzerinde kalmıştır. İhtiyaç kredileri birçok farklı tutar ve isimde, alternatif vade seçenekleriyle piyasaya sunulmuştur. Buna bağlı olarak 2000’li yılların ortalarında yüzde 33’lere kadar düşse de 2003 – 2015 yılları arasında ortalama yüzde 45’lik bir paya sahip olmuştur. 2015 yılında kullanılan tüketici kredilerinin yüzde 50’si ihtiyaç kredisidir (Grafik 2.1). Türkiye hanehalkının 2015 yılı Mart ayındaki ihtiyaç kredisi borcu 160,5 milyar TL olup toplam hanehalkı borcunun yüzde 39’unu oluşturmaktadır (TCMB, 2015:8).

1.4.2. Kredi Kartı Borçları

ABD ve diğer Avrupa ülkelerinde kredi kartı kullanımı, kredilerin kullanılmasıyla aynı dönemlere rastlamaktadır. 1900’lü yılların başında kredi kartı kullanılmış ve 1950’li yıllardan itibaren başta gelişmiş ülkelerde olmak üzere dünya genelinde kredi kartı kullanımı yaygınlaşmıştır. Türkiye’de her ne kadar 1960’lı yıllarda kredi kartı kullanımından bahsedilse de ancak 1990’lı yılların ortalarından itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. 2000’li yılların başlarından itibaren de tüm bankalar kredi kartı pazarlama konusunda, büyük bir rekabet içine girmişlerdir. Günümüze bakıldığında kredi kartı pazarının doyum noktasına geldiği görülmektedir (Karakas, 2010: 18).

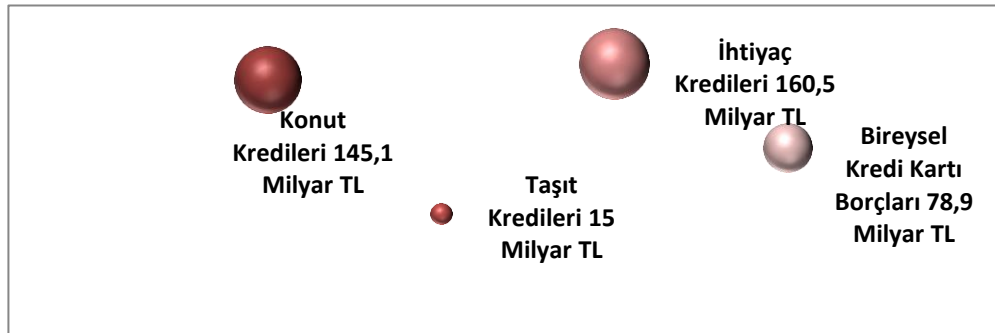
Her ne kadar kredi kartı borçları ayrı bir başlık altında incelense de tüketiciye sağladığı imkânlar nedeniyle bir nevi tüketici kredisi olarak değerlendirilebilir. Kredi kartına sahip olan tüketiciler sahip oldukları kartların limitine göre mal ve hizmet alımı gerçekleştirebilmekte, kartına tanımlanmış limit düzeyinde belirli bir faiz ödemek koşuluyla nakit para çekebilmektedir. Kredi kartları tüketicilere satın alma gücü vermekte ve 40 güne kadar geri ödeme imkânı sunmaktadır. Hatta asgari ödeme tutarı ödendiğinde, kalan borcun geri ödenme süresi uzatılabilmektedir (Ceylan, 2006: 57).

Kredi kartının tüketiciye sağladığı en büyük kolaylık da taksitli alışveriş imkânıdır. Tüketiciler, normal şartlar altında bir seferde aylık gelirleri ile

karşılayamayacakları bir mal ya da hizmet alımını, aylara yayarak gerçekleştirebilmektedirler. Kredi kartı ile yapılan taksitli alışveriş bir nevi sıfır faizli kredi kullanımına benzetilmektedir. Kredi kartı kullanmanın bir diğer avantajı da nakit taşıma riskini ortadan kaldırmasıdır. Özellikle, yapılan alışverişlerde kredi kartı kullanımlarına şifre getirilmesinden sonra kredi kartı taşımak nakit para taşımaya kıyasla daha güvenli bir hal almıştır (Boz, 2009: 18). Kredi kartlarının, kredilere kıyasla bankalar açısından en büyük avantajı, geri ödeme sırasında karşılaşılabilecek olası risklerin çok sayıda tüketiciye hitap ederek, küçük parçalara ayrılmasıdır. Bankalar açısından bir başka avantaj borcun tamamının ödenmemesi durumunda uygulanan faiz oranının tüketici kredisi faiz oranına göre daha yüksek olmasıdır. Ayrıca, POS cihazının kullanıldığı işletmelerden de komisyon geliri elde etmektedirler.

Hanehalkı borcunu azaltmaya yönelik olarak kredi kartı kullanımına ilişkin yeni düzenlemeler getirilmiştir. BDDK tarafından yapılan düzenlemelerle kredi kartı limitinin tüketicinin gelirine göre belirlenmesi koşulu getirilmiştir. Ayrıca bir tüketicinin birden fazla bankadan kredi kartı almasını zorlaştıracak düzenlemeler de yapılmıştır (BDDK, 2014).

Grafik 2.2: 2015 Yılı Türkiye Hanehalkı Bireysel Kredi ve Kredi Kartı Borçları

KAYNAK: TCMB

2013 yılında yapılan düzenleme ile taksit sayısına üst sınır getirilmiştir. Banka kartları ve kredi kartları kullanımına ilişkin yönetmelikte yapılan değişikliğe bağlı olarak kredi kartına yapılan taksitlendirme sayısının dokuz ayı geçmesi engellenmiştir. Kuyumla ilgili harcamalarda taksitlendirme süresi en fazla dört ay iken, telekomünikasyonla ilgili harcamalarda, yemek, gıda, akaryakıt, hediye çeki gibi somut bir mal veya hizmet içermeyen ürünlerin alımlarında da taksit uygulaması

tamamen kaldırılmıştır (BDDK, 2014). Yapılan düzenlemelerin etkisiyle kredi kartı borçları 2013 yılından 2015 yılına kadar yüzde 10 oranında azalma göstererek 87,7 milyar TL'den 78,9 milyar TL'ye düşmüştür (TCMB, 2015:8). Tüm bu düzenlemelere rağmen kredi kartı borçlarının toplam borçlar içerisindeki payı halen yüksek düzeydedir. Grafik 2.2'de görüldüğü gibi, banka kaynaklı borçlanmaların yüzde 19,8'i kredi kartı borçlarından kaynaklanmaktadır. 2013 yılında bireysel kredi kartı borçlarının banka kaynaklı borçlar içindeki payı yaklaşık yüzde 27 olarak gerçekleşirken, 2015 yılında yapılan yasal düzenlemelerin etkisiyle yüzde 20 seviyelerine gerilemiştir.

1.4.3. Diğer Borçlar

Hanehalklarının borçluluğundaki en büyük pay bankalardan sağlanan kredilere aittir. Bankalar dışında tüketicilerin borçluluklarını artıracak farklı durumlar da söz konusudur. TOKİ geri ödemeleri, tüketici finansman şirketlerinden sağlanan krediler ve varlık yönetim şirketi alacakları diğer borçların kapsamını oluşturur.

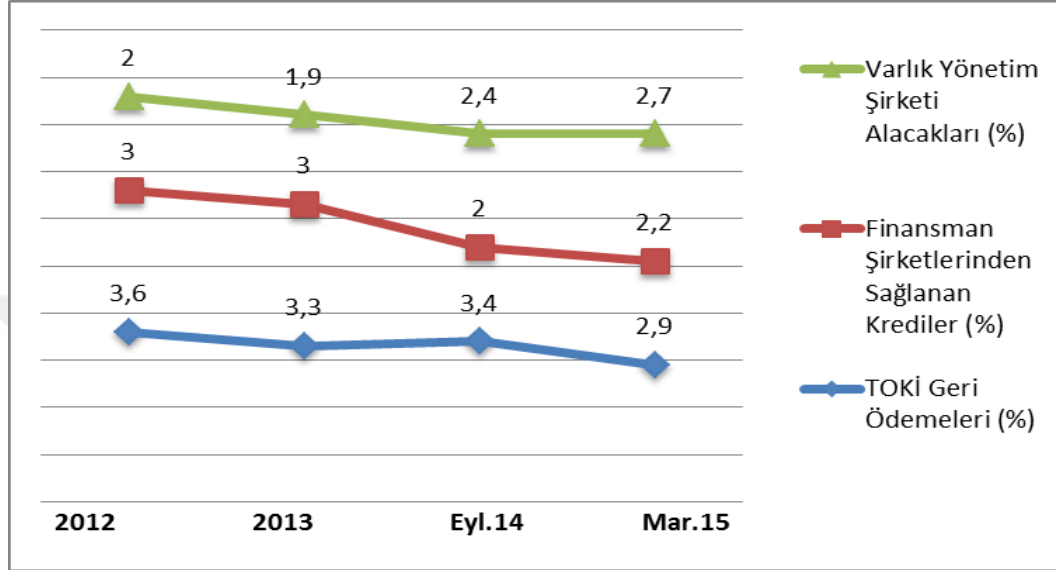
1.4.3.1. TOKİ Geri Ödemeleri

2000'li yılların başlarından itibaren Toplu Konut İdaresi Başkanlığınca yürütülen konut yapımı büyük bir gelişme göstermiş buna bağlı olarak da Türkiye genelinde TOKİ geri ödemeleri, hanehalkı borçluluğu içinde dikkat çeken bir paya sahip olmuştur. TOKİ'nin kuruluş tarihi 1984'tür. Ancak 2000'li yıllara gelinceye kadar etkin bir faaliyet gösterememiştir. 2000'li yılların başından itibaren doğrudan konut üretimine geçerek etkinliğini artırmıştır.

TOKİ konutları aracılığıyla normal şartlar altında bankalardan konut kredisi kullanabilme imkânına sahip olmayan düşük gelir düzeyli bireyler, TOKİ'nin ürettiği konutlara uzun vadeli taksitler yoluyla sahip olarak borçlanma içerisine girmişlerdir. En büyük gelirlerini, gayrimenkul satışından, kira gelirlerinden, kredi geri ödemelerinden ve faiz gelirlerinden elde eden TOKİ, enflasyon farkından dolayı zarar görmemek için, Tüketicilerin ödediği aylık faiz tutarını değiştirebilmektedir. TOKİ geri ödemelerinin içinde faiz ödemeleri de belirli bir yer kaplamaktadır (Okşak, 2011).

Hanehalklarının borçluluğunu etkileyen bir diğer unsur da TOKİ kaynaklı taksit ve geri ödemelerdir. Merkez Bankası 2012 yılından itibaren, yayınladığı finansal istikrar raporlarında TOKİ borçlarını hanehalkı borçluluk göstergeleri içinde ayrıca ele almaktadır (TCMB, 2012).

Grafik 2.3: 2012 Sonrası Banka Dışı Borçların Toplam Hanehalkı Borçları İçindeki Payları (%)

KAYNAK: TCMB

Grafik 2.3'te TOKİ geri ödemelerinin toplam hanehalkı borcu içerisindeki payı görülmektedir. TOKİ'nin etkinliğinin artmasına bağlı olarak, TOKİ geri ödemelerinin hanehalkı borcunda ortalama yüzde 3,4 oranında bir paya sahip olduğu görülmektedir. 2015 yılı Mart ayı itibariyle hanehalkı borcu içerisindeki payı yüzde 2,9'dur. 2012 yılında hanehalklarının TOKİ geri ödeme ve taksitlerinden kaynaklanan borcu 10,9 milyar TL iken, 2014 yılında yüzde 21 oranında artarak 13,2 milyar TL'ye yükselmiştir. 2015 yılı Mart ayı itibariyle bu borç 12,1 milyar TL seviyesindedir (Grafik 2.4).

1.4.3.2. Tüketici Finansman Şirketlerinden Sağlanan Krediler

Hanehalkı borçluluğuna katkıda bulunan en önemli unsurlardan biri de tüketici finansman şirketleri tarafından sağlanan kredilerdir. Finansman şirketleri, ticari finansman şirketleri, satış finansman şirketleri ve tüketici finansman şirketleri olmak üzere üç ana gruba ayrılmaktadır. Ticari finansman şirketleri taşıt alımları, ev gereçleri, iş donanımları, tıbbi malzeme alımları gibi çok geniş bir alanda faaliyet göstermektedir. Finansman şirketlerinden ikincisi olan satış finansman şirketleri,

ticari amaçlı faaliyetleri destekleyen krediler sunmaktadır. Üçüncüsü olan tüketici finansman şirketleri ise kar amacı gütmeyen mal ve hizmet alımlarına bireysel kredi imkânı sunmaktadır (Altıntaş, 2010).

1930 sonrası ABD’de gelişen ve küçük kredi şirketleri ya da ikincil kredi şirketleri olarak da bilinen tüketici finansman şirketleri, Avrupa’da yaygın bir şekilde faaliyet göstermektedir. Türkiye’de ise 1990’lı yılların ortalarından itibaren bu şirketler kurulmaya başlamıştır. Özellikle taşıt ve ev gereçleri alımlarına finansal destek sağlamaktadırlar. Taşıt alımları için verilen kredilerde taşıt üzerine tüketici finansman şirketleri tarafından rehin konulur. Ev gereçleri alımı için verilen kredilerin geri ödenmesinde yeterli teminat olmaması, finansman şirketleri için kredi riskinin fazla olması anlamına gelir. Bu nedenle, bu alanda kullanılan kredilerin faiz oranları oldukça yüksektir. Tüketici finansman şirketlerinin sağladığı kredilerin faiz oranlarının yüksek olmasının bir diğer nedeni de bu şirketlerin para toplama yetkisinin olmamasıdır. Menkul kıymet ihraç ederek ya da uluslararası piyasalardan fon temin ederek kaynak yaratırlar. Bu durum, tüketicilere sunulan kredilerin maliyetlerinde artışa neden olur. Buna bağlı olarak, kredi faiz oranları da bankaların faiz oranlarına nazaran daha yüksektir. Genellikle bankaların kendisine kredi vermediği bireyler tarafından tercih edilir. Tüketici finansman şirketlerinin sunduğu kredilerin nakit olarak kullanımı söz konusu değildir. Doğrudan mal ve hizmet alımlarına kredi sağlanır (Altıntaş, 2010).

2012 yılında hanehalklarının tüketici finansman şirketlerine olan borçlarının toplam borçları içindeki payı yüzde 3’tür. Bu oran 2014 yılında yüzde 2 olarak gerçekleşmiştir (Grafik 2.3). Merkez Bankası tarafından yayınlanan verilere göre, tüketici finansman şirketlerinden sağlanan kredilere dayalı borçların tutarı, 2012 yılında 6 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında bu tutar yaklaşık yüzde 27 oranında artarak 7,8 milyar TL’ye yükselmiştir. 2015 yılı Mart ayı itibariyle hanehalklarının tüketici finansman şirketlerinden sağladıkları kredilerden kaynaklanan borcu 9,2 milyar TL’dir (Grafik 2.4).

1.4.3.3. Varlık Yönetim Şirketlerinin Alacakları

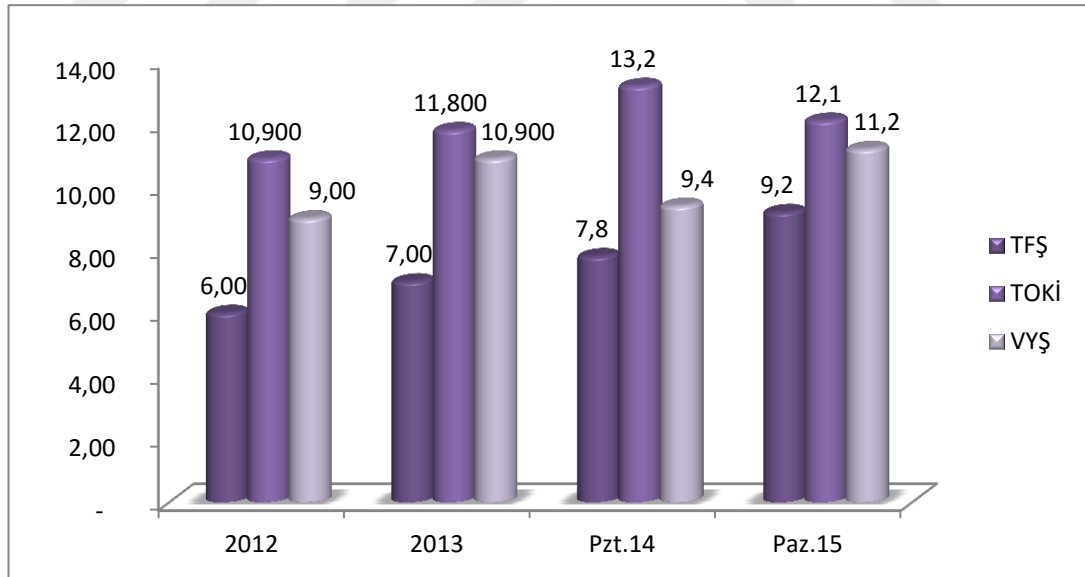
Tüketici kredisi kullanımında meydana gelen artış, gecikmiş kredi borçlarının da artmasına sebep olmuştur. Gerek güncel ekonomik sorunlar nedeniyle, gerekse

bankaların daha fazla kredi satmak için müşteri seçiciliğini azaltmaları nedeniyle son birkaç yıl içerisinde ödenmeyen veya vadesi geçmiş kredi ve kredi kartı borçlarında büyük bir artış gözlenmiştir. Bu alanda yaşanan olumsuz gelişmeler varlık yönetim şirketlerini ortaya çıkarmıştır (VYŞD, 2013).

Varlık yönetim şirketleri, bankaların elinde bulunan gecikmiş alacakları satın alarak tüketici ile banka arasındaki borç alacak ilişkisini sonlandırmakta ve tüketicinin borcunu yeniden yapılandırmaktadır. Bankalar verdikleri kredilerin yaklaşık yüzde 95'ini normal şekilde tahsil ederken, yüzde 4'ünü de idari takip yoluyla tahsil etmektedir. Kalan yüzde 1'lik kısmın tahsilinden zaruri sebepler dolayısıyla vazgeçmekte ve tahsili imkânsız olan bu alacaklarını varlık yönetim şirketlerine devretmektedir (VYŞD, 2013).

Varlık yönetim şirketleri, borçlunun ekonomik gücünü ve ödeme güçlüklerini tespit ederek borcunu ödeyemeyen tüketiciye farklı ödeme seçenekleri sunmakta, hatta yeniden kredi açmak yoluyla tüketicinin borcunu yapılandırarak bankalardan devraldığı alacakları tahsil etmeye çalışmaktadır (VYŞD, 2013).

Grafik 2.4: 2012 ve Sonrası Türkiye Hanehalklarının Banka Dışı Borçları (Milyar TL)

KAYNAK: TCMB

Varlık yönetim şirketlerinin alacaklarının toplam hanehalkı borcu içerisindeki payı 2012 yılında yüzde 12, 2013 yılında yüzde 1,9'dur. Bu oran 2013 yılında yüzde 2,4 oranında gerçekleşirken 2015 yılı Mart ayı itibariyle yüzde 2,7 seviyesine

yükselmiştir. Banka dışı kaynaklara olan borçların yaklaşık üçte biri varlık yönetim şirketlerinin alacaklarından oluşmaktadır. Hanehalkı borcunda meydana gelen artışa bağlı olarak varlık yönetim şirketlerinin alacaklarında da artış olmuştur (Grafik 2.3). Hanehalklarının varlık yönetim şirketlerine olan borçları toplamı 2012 yılında 9 milyar TL iken, 2013 yılında yüzde 21 oranında artarak 10,9 milyara TL'ye yükselmiştir. 2015 yılı Mart ayı itibariyle varlık yönetim şirketlerinin alacakları 11,2 milyar TL'ye yükseldiği Grafik 2.4'te görülmektedir. 2012–2015 yılları arasındaki dört yıllık dönemde varlık yönetim şirketlerinin alacakları yüzde 24,4 oranında artış göstermiştir. 2013 yılından 2015 yılı ilk çeyreğine kadar yüzde 4 oranında varlık yönetim şirketi alacaklarında artış meydana gelmiştir.

Bireysel kredi borçları, kredi kartı borçları, TOKİ geri ödemeleri, tüketici finansman şirketlerine olan borçlar ile varlık yönetim şirketlerinin alacakları hanehalkı borcu göstergeleridir. Bu göstergelerin dışında hanehalklarının gayri resmi nitelikli borçlanmaları ile finansal kiralama şirketlerinin sunduğu kredi imkânlarından kaynaklanan borçlanmalar da hanehalkı borçluluğu içinde yer almaktadır. Gayri resmi nitelikteki borçlar, bireylerin ailelerinden, yakın çevrelerinden, iş arkadaşlarından hatta işverenlerinden sağladıkları kaynakları kapsar. Bu borçlanmaların varlığı bilinmektedir. Ancak bu borç türünün büyüklüğü tam olarak tespit edilememektedir.

Türkiye'de henüz yeterince gelişmemiş olan bireysel finansal kiralama sistemi, bir malın satın alınmasından daha ziyade kiralanması yoluyla tüketicinin ihtiyacını karşılamayı amaçlar. Bu sistemde, her türlü taşınır ya da taşınmaz olan bir malı satın almak için yeterli düzeyde ekonomik güce sahip olmayan bir tüketici, finansal kiralama şirketi aracılığıyla ihtiyaç duyduğu malın geçici sahipliğini kiralama yoluyla elde eder. Ticari alanda yatırım amaçlı yaygın bir şekilde finansal kiralama sisteminden yararlanılmaktadır. Ancak bireysel kullanıma yönelik olarak bu alanda henüz yeterince gelişme gerçekleşmemiştir. Özellikle 1980'li yıllarda yatırımları desteklemek amacıyla kurulan finansal kiralama şirketleri, tüketicinin talep ettiği malı satın alır ve sözleşmeyle tüketiciye kiraya verir. Kira sonunda yapılan anlaşmaya bağlı olarak kiralanan taşınır ya da taşınmazın mülkiyeti tüketiciye geçer ya da finansal kiralama şirketinde kalır. Bireysel finansal kiralama

borçları toplam hanehalkı borçları içinde yüzde 1'i hiç geçmemiştir (İbicioğlu, 2006: 39).

2.2. Türkiye Hanehalklarının Genel Yapısı

Son on yılda hanehalkı borcunda meydana gelen gözle görülür artışın sebeplerinin daha iyi anlaşılabilmesi için, Türkiye hanehalklarının sosyal ve ekonomik yapısının incelenmesinde yarar vardır. Bu kısımda, Türkiye hanehalklarının nüfus yapısı, işgücü yapısı, gelir yapısı, varlık yapısı ve son olarak tüketim harcamaları yapısı incelenecektir.

2.2.1. Borçluluk Yapısı

Son 10 yıl içerisinde hanehalkı borçluluğunda büyük miktarda bir artış olduğu gözlenmektedir. Tablo 2.1 incelendiğinde, 2003 yılında hanehalkının toplam borcu 13,44 milyar TL iken, 2013 yılına gelindiğinde yaklaşık 28 kat artarak 373 milyar TL seviyelerine yükseldiği görülmektedir. Aynı yıllarda hanehalkı harcanabilir gelirinde de artış yaşanmıştır. 2003 yılında hanehalkı harcanabilir geliri 180,31 milyar TL iken, 2013 yılında 673,6 milyar TL'ye yükselmiştir.

Tablo 2.1: 2003 – 2013 Yılları Arası Hanehalkı Yükümlülükleri ve Hanehalkı Harcanabilir Gelire Oranı

(Milyar TL)	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Hanehalkı Yükümlülükleri	13,4	28,3	48,8	77,0	104,1	129,0	149,0	195,1	252,0	299,9	373,0
Hanehalkı Harcanabilir Gelir	180,3	218,8	233,4	404,7	459,2	352,8	408,9	448,8	531,2	613,9	673,6*
Yükümlülükler / Harcanabilir Gelir (%)	7,5	12,9	20,9	19,0	22,7	36,6	36,4	43,5	47,4	48,9	55,4

KAYNAK: TCMB 2005–2014 Yılları arasında yayınlanan Finansal İstikrar Raporlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

* 2013 Mayıs ayı itibariyle tahmin edilen harcanabilir gelir tutarıdır.

Ancak hanehalkı borcu bu süre içinde yaklaşık 28 kat artarken, hanehalkı harcanabilir geliri yaklaşık 4 kat artmıştır. Buna bağlı olarak da 2003 yılında hanehalkı borcunun hanehalkı harcanabilir gelire oranı yüzde 7,5 iken, 2013 yılına kadar hızla artarak yüzde 55,4 oranına yükselmiştir. Çalışmanın hazırlandığı

dönemde hanehalkı harcanabilir gelirine ilişkin 2014 ve 2015 yılı verileri yayınlanmamıştır. Ancak 2014 yılında hanehalkı borcu 389,7 milyar TL'ye yükselirken 2015 yılı Mart ayı itibariyle 410,7 milyar TL'ye yükselmiştir (TCMB, 2015: 10). 2003 yılından 2015 yılına kadar geçen dönemde hanehalkı borcunda yaklaşık 31 kat artış olmuştur. 2003 yılından 2015 yılına kadar geçen 12 yıllık sürede hanehalkı borcundaki yıllık ortalama artış yüzde 35,9 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.2'de hanehalkı borcunun cari fiyatlarla GSYİH'ye oranına bakıldığında, 2003 yılında yüzde 3 iken, 2013 yılında yüzde 23 seviyesine yükselmiştir. 2003 yılında GSYİH 454,78 milyar TL iken yaklaşık dört kat artarak 1.561,51 milyar TL'ye yükselmiştir. Başta ABD olmak üzere, gelişmiş ülkelerin birçoğunda hanehalkı harcanabilir gelirin GSYİH'ye oranı daha yüksek seviyelerdedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde de bu oran hemen hemen aynı düzeylerde ya da daha yüksek düzeylerde (TCMB, 2013: 58). TÜİK'in açıkladığı verilere göre 2014 yılı GSYİH tutarı 1.749,78 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında hanehalkı yükümlülüklerinin GSYİH'ye oranı yüzde 22,3'tür.

Tablo 2.2: 2003 – 2013 Yılları Arası Hanehalkı Yükümlülükleri ve GSYİH Oranı

(Milyar TL)	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Hanehalkı Yükümlülükleri	13,4	28,3	48,8	77,0	104,1	129,0	149,0	195,1	252,0	299,9	373,0
GSYİH (Cari Fiyatlarla)	454,8	681,6	648,9	758,4	843,2	950,5	952,6	1.098,8	1.297,7	1.416,8	1.561,5
Yükümlülükler / GSYİH (Cari Fiyatlarla) (%)	3,0	4,1	7,5	10,2	12,3	13,6	15,6	17,8	19,4	21,2	23,9

KAYNAK: TÜİK, TCMB 2005–2014 Yılları arasında yayınlanan Finansal İstikrar Raporlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

2012 - 2015 yılları itibariyle hanehalkı yükümlülüklerinin genel dağılımına bakıldığında bankalardan sağlanan kaynakların hanehalkı borcunun büyük bir bölümünü oluşturduğu görülmektedir. Genel olarak tüketici kredileri ya da bireysel krediler olarak adlandırılan konut, ihtiyaç ve taşıt kredileri ile bireysel kredi niteliğindeki kredi kartlarına ait borçlar bankalardan sağlanan kaynakların çeşitlerini oluşturmaktadır. Tablo 2.3'e bakıldığında 2012 yılında hanehalklarının bankalara

olan borçlarının toplam hanehalkı borçlarına oranı yüzde 91,4'tür. Banka dışı kaynaklar vasıtasıyla gerçekleşen borçlanmalar ise sadece yüzde 8,6 orandadır. 2015 yılı Mart ayı itibariyle bankalar kaynaklı borçların oranı yüzde 92,2 olarak gerçekleşirken, banka dışı kaynaklardan sağlanan borçların toplam borçlara oranı yüzde 7,8'e gerilemiştir. Bankalardan kullanılan kredilere bakıldığında konut kredisi borçlarının krediler ve kredi kartı borçları içerisinde en büyük paya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2.3: 2012–2015 Yılları Arası Hanehalkı Yükümlülüklerinin Genel Dağılımı

Hanehalkı Borç Türleri	2012	2013	Eyl.14	Mar.15
	Tutar (Milyar TL)	Tutar (Milyar TL)	Tutar (Milyar TL)	Tutar (Milyar TL)
Konut Kredileri	88,1	107,5	121,5	133
Taşıt Kredileri	7,9	8,1	6,4	5,8
İhtiyaç Kredileri + Diğer Krediler*	103,1	126,3	150,7	160,5
Bireysel Kredi Kartı Alacakları	74,9	87,7	80,7	78,9
Bankalara Olan Borçlar Toplamı	274	329,6	359,3	378,2

Tüketici Finansman Şirketlerinden Sağlanan Krediler	6	7	7,8	9,2
TOKİ Geri Ödemeleri	10,9	11,8	13,2	12,1
Varlık Yönetim Şirketi Alacakları	9	10,9	9,4	11,2
Banka Dışı Kaynaklara Olan Borçlar Toplamı	25,9	29,7	30,4	32,5

Hanehalkı Borçları Toplamı	299,9	359,3	389,7	410,7
-----------------------------------	--------------	--------------	--------------	--------------

KAYNAK: TCMB 2013 Yılı Finansal İstikrar Raporu

* Farklı isimlerde piyasaya arz edilen diğer ihtiyaç kredilerinin tamamını kapsamaktadır.

Taşıt kredilerinin toplam krediler içerisindeki payı 2012 yılından 2015 yılına kadar düşüş gösterdiği görülmektedir. Taşıt kredisi borçlarının toplam hanehalkı borçları içerisindeki payı 4 yılda yüzde 7,9'dan yüzde 5,8'e gerilemiştir. Taşıt kredisi kullanım oranının düşmesinin en büyük nedeni tüketici finansman şirketlerinin

etkinliğinin artmasıdır. Aynı dönemde tüketici finansman şirketlerinden sağlanan kredilerin hanehalkı borcu içerisindeki payı 6 milyar TL’den 9 milyar TL’ye yükselmiştir. Son 4 yıl içerisinde finansman şirketlerine olan borçlar yüzde 50 oranında artış göstermiştir. Hanehalkı borcu içindeki payı 2000’li yılların başlarında yok denecek kadar azdır. 2000’li yılların ortalarına kadar yüzde 1 seviyelerini geçememiştir. 2015 yılında hanehalkı borcu içerisindeki payı yüzde 2,2 seviyesindedir (BDDK, 2013).

Tablo 2.3’te görüldüğü gibi banka dışı kaynaklara dayalı borçlar 2012 yılında 25,9 milyar TL iken 2015 yılında yüzde 9,4’lük bir artışla 32,5 milyar TL’ye yükselmiştir. Bu borçlar içerisinde TOKİ (Toplu Konut İdaresi Başkanlığı) geri ödeme taksitleri ve faizleri en büyük paya sahiptir. Son yıllarda otomobil bayilerinin kendi içinde finansman imkânı yaratması tüketici finansman şirketlerinin sayısının artmasına ve faaliyetlerinin artmasına ortam hazırlamıştır (TCMB, 2015).

Tablo 2.3’te dikkat çeken bir diğer husus bankaların tahsili imkânsız alacak olarak nitelendirdiği vadesi geçmiş alacakları devralan varlık yönetim şirketlerinin hanehalkı borçluluğu içinde yüzde 2,7 gibi bir paya sahip olmasıdır. 2012 yılından 2015 yılına kadar geçen sürede varlık yönetim şirketlerinin alacaklarında yüzde 24,4 oranında artış meydana gelmiştir. Varlık yönetim şirketleri (VYŞ) bankaların idari takip ya da icra yoluyla tahsil edemediği alacakları satın alırlar ve borcunu vadesinde ödemeyen ya da ödeyemeyen tüketicilerin yeni muhatabı olurlar. Varlık yönetim şirketlerinin son yıllarda hanehalkı borçluluğundan pay alması ekonomik açıdan olumsuz bir durumun göstergesidir (VYŞD, 2013).

2.2.2. Nüfus Yapısı

Yapılan çalışmalarda cinsiyet, yaş grubu, bağımlılık oranı gibi nüfus yapısını belirleyen faktörlerin tüketim harcamalarını etkilediğini gösteren sonuçlara ulaşılmıştır. 2003–2013 yılları arasında Türkiye’nin nüfus yapısı incelendiğinde çağ nüfus oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Çağ nüfus, ülkenin işgücünün kaynağını oluşturan çalışma çağındaki nüfusu göstermektedir. Bir ülkenin işgücünü çağ nüfus gösterdiği gibi o işgücüne bağlı olarak yaşamını sürdüren nüfus da bağımlı nüfus olarak adlandırılmaktadır (Eren, 2010: 18). TÜİK toplam yaş bağımlılık oranını, “15–64 yaş grubundaki her yüz kişi için 0–14 ve 65 ve daha yukarı yaş

gruplarındaki kişi sayısı”, genç yaş bağımlılık oranını “15–64 yaş grubundaki her yüz kişi için 0–14 yaş grubundaki kişi sayısı” ve yaşlı bağımlılık oranını da “15–64 yaş grubundaki her yüz kişi için 65 ve üzeri yaş grubundaki kişi sayısı” olarak tanımlamıştır (TÜİK, 2011).

Tablo 2.4: 2003 – 2014 Yılları Arası Türkiye Nüfusu, Nüfus Artış Hızı ve Bağımlılık Oranları

Yıllar	Nüfus (Bin Kişi)	Nüfus Artış Hızı (%)	Genç Yaş Bağımlılık Oranı (%)	Yaşlı Yaş Bağımlılık Oranı (%)
2003	67.187	-	42,6	10,2
2004	68.010	1,20	41,7	10,2
2005	68.861	1,23	40,8	10,2
2006	69.730	1,25	40,0	10,2
2007	70.586	1,24	39,4	10,3
2008	71.517	1,27	39,3	10,2
2009	72.561	1,38	38,8	10,5
2010	73.723	1,52	38,1	10,8
2011	74.724	1,47	37,5	10,9
2012	75.627	1,27	36,9	11,1
2013	76.482	1,16	36,2	11,3
2014	77.696	1,59	35,8	11,8

KAYNAK: TÜİK, Hanehalkı Bütçe Anketi Sonuçları

Tablo 2.4’te Türkiye nüfusunun 2003–2014 yılları arasındaki değişimi yer almaktadır. Buna göre, 2003 yılında 67,1 milyon olan Türkiye nüfusu on iki yıl içinde yaklaşık yüzde 15,6 oranında artarak 77,7 milyona yükselmiştir. Tablo 4’te görüldüğü gibi 2003–2014 yılları arasında nüfus artış hızı da istikrarlı bir seyir izlemiş ve ortalama yüzde 1,33 seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2003 yılından 2014 yılına kadar geçen süre içerisinde genç yaş bağımlılık oranı sürekli düşüş göstermiştir. 2003 yılında genç yaş bağımlılık oranı yüzde 42,6 iken, 2014 yılında bu oran yüzde 35,8 olarak gerçekleşmiştir. Genç yaş bağımlılık oranında gözle görülür bir azalma olmasına rağmen, yaşlı bağımlılık oranında büyük bir artış gerçekleşmemiştir. Son 12 yılda yaşlı bağımlılık oranı ortalama yüzde 10,64 seviyelerinde kalmıştır.

Genç yaş bağımlılık oranları ve yaşlı bağımlılık oranlarının daha sağlıklı değerlendirilebilmesi için, genç nüfusun ve yaşlı nüfusun 2003–2014 yılları arasında,

toplam nüfus içindeki payında meydana gelen değişmelerin de incelenmesi gerekmektedir.

Tablo 2.5'te 2003–2014 yılları arası yaş gruplarının toplam nüfus içerisindeki payları yer almaktadır. Tablo 2.5 incelendiğinde genç nüfusun toplam nüfus içindeki payının son 12 yılda yüzde 3,6 oranında azaldığı görülmektedir. Aynı dönemde yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının yüzde 1,2 oranında arttığı, çağ nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının da yüzde 2,4 oranında arttığı görülmektedir. Bu oranlar ülke nüfusunun yaşlandığının göstergesidir. Ancak 15-64 yaş arasındaki çağ nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının artması aynı zamanda işgücü kapasitesinin arttığını göstermektedir.

Tablo 2.4 ve Tablo 2.5 birlikte değerlendirildiğinde Türkiye nüfusu yüzde 15,6 oranında artarken, genç yaş grubunun yüzde 3,6 oranında azalma göstermesi, genç yaş bağımlılık oranını azaltmıştır. Ancak genç yaş bağımlılık oranındaki azalış, genç yaş grubunun oranındaki azalıştan daha fazladır. Bu süre içerisinde toplam nüfustaki artış da dikkate alındığında genç yaş bağımlılık oranındaki azalmanın sadece genç yaş grubunun toplam nüfusa oranındaki azalmadan kaynaklanmadığı görülmektedir.

Tablo 2.5: 2003 – 2014 Yılları Arası Yaş Gruplarının Toplam Nüfus İçindeki Payı (%)

Yaş Grupları	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
0–14 Arası Yaş Grubu	27,9	27,5	27,0	26,6	26,3	26,3	26,0	25,6	25,3	24,9	24,5	24,3
15–64 Arası Yaş Grubu	65,4	65,8	66,2	66,5	66,8	66,9	67,0	67,2	67,4	67,6	67,8	67,8
65 ve Üzeri Yaş Grubu	6,7	6,7	6,7	6,8	6,9	6,8	7,0	7,2	7,3	7,5	7,7	7,9

KAYNAK: TÜİK

Tablo 2.6'da 2003 – 2014 yılları arası Türkiye hanehalklarının tiplerine ve sayılarına ilişkin veriler yer almaktadır. 2003 yılında toplam 16 milyon 744 bin hane varken 2014 yılında toplam hane sayısı 21 milyon 372 bine yükselmiştir. Son 12 yılda toplam hane sayısı yüzde 27,6 oranında artış göstermiştir. 2003 yılından 2008

yılına kadar sadece yüzde 6,2 oranında artış gerçekleşirken 2008 yılından 2014 yılına kadar yüzde 20 oranında artış gerçekleşmiştir.

Tablo 2.6: 2003 – 2014 Yılları Arası Türkiye Hanehalkı Sayısı ve Hanehalkı Tipi

Yıllar	Toplam (Bin)	Tek Çocuklu Aile (Bin)	İki Çocuklu Aile (Bin)	İkiden Fazla Çocuklu Aile (Bin)	Çocuksuz Çift (Bin)	Ataerkil veya Geniş Aile (Bin)	Tek Yetişkinli Aile (Bin)	Bir arada Yaşayan Kişiler (Bin)
2003	16.744	2.806	3.761	3.207	2.191	3.194	1.470	115
2004	17.097	2.858	4.028	3.303	2.237	3.115	1.415	141
2005	17.549	3.136	4.080	3.071	2.383	3.391	1.346	141
2006	17.690	3.228	4.260	3.251	2.292	3.390	1.155	112
2007	17.338	3.517	3.936	2.702	2.209	3.383	1.477	115
2008	17.794	3.434	4.161	2.623	2.398	3.620	1.331	228
2009	18.427	3.513	3.993	2.619	2.603	3.397	1.572	730
2010	18.808	3.732	4.091	2.561	2.709	3.207	1.720	788
2011	19.312	3.684	4.081	2.690	2.916	3.061	2.479	400
2012	20.220	4.004	4.251	2.642	3.072	3.022	2.753	308
2013	20.476	4.021	4.465	2.580	3.345	2.967	2.812	287
2014	21.372	3.550	3.933	2.856	3.338	3.300	4.103	295

KAYNAK: TÜİK, Hanehalkı Bütçe Anketleri

Hane sayısındaki artışın özellikle 2008 yılından sonra gerçekleştiği görülmektedir. Bu süre içerisinde en fazla artış tek ebeveynli ailelerin sayısında meydana gelmiştir. Tek ebeveynli aile tipindeki hanelerin sayısı 2003 yılında 1 milyon 470 bin iken, 2014 yılında yüzde 179 oranındaki artışla 4 milyon 103 bin haneye yükselmiştir. Tek ebeveynli ailelerden sonra en fazla artış çocuksuz çiftlerden oluşan hanelerde yaşanmıştır. Çocuksuz çiftlerin sayısı 2003 yılından 2014 yılına kadar 2 milyon 191 bin haneden 3 milyon 338 bin haneye yükselmiştir. Çocuksuz çiftlerden oluşan hanelerin sayısı son 12 yılda yüzde 52,4 oranında artmıştır. Tek ebeveynli ailelerden ve çocuksuz çiftlerden sonra en fazla artış tek çocuklu ailelerden oluşan hanelerde yaşanmıştır. Aynı dönem içerisinde tek çocuklu ailelerin sayısı yüzde 26,5 düzeyinde artış göstermiştir.

Tablo 2.6'ya bakıldığında üç ve daha fazla çocuklu ailelerden oluşan hanelerin yüzde 11 oranında azaldığı görülürken, geniş aile veya ataerkil aile olarak nitelendirilen ailelerden oluşan hane sayılarında yüzde 3 oranında, iki çocuklu çiftlerden oluşan hanelerin sayısında da yüzde 5 oranında artış meydana gelmiştir. Genel olarak kalabalık ailelerin sayısında değişme olmazken, birey sayısı az olan hanelerin sayısında yüzde 67 oranında artış meydana gelmiştir. 2003 – 2014 yılları arasında nüfus oranının yüzde 15,6 düzeyinde artarken hane sayısının yüzde 27,6 düzeyinde artması bu artışın özellikle küçük ailelerin sayısındaki artıştan kaynaklanması Türkiye hanehalklarının küçük ailelere bölündüğünün göstergesidir. Bu durum son 7 yıl içerisinde konut talebinin yaklaşık üç kat artmasına neden olmuştur (TUİK, 2014c).

2.2.3. İşgücü Yapısı

Bir önceki kısımda yer alan Tablo 2.1 incelendiğinde Türkiye'nin çağ nüfusunun son on yıllık dönemde ortalama yüzde 67 olduğu görülmektedir. Çağ nüfus işgücünün kaynağını oluşturması nedeniyle büyük öneme sahiptir. Türkiye bu açıdan büyük bir avantaja sahiptir. Çağ nüfusun toplam nüfus içindeki payının yüksek olması istenir. Ancak çağ nüfusun toplam nüfus içindeki payının yüksek olması tek başına yeterli değildir. İşgücüne katılma oranının yüksek olması da önemlidir. Bunun yanında işsizlik oranının düşük olması ülke ekonomisi açısından daha büyük öneme sahiptir.

Tablo 2.7'de Türkiye'nin 2003–2015 yıllarını kapsayan işgücü durumu yer almaktadır. Son 12 yılda faal nüfus yüzde 40 oranında artarak 21 milyon 583 bin kişiden 30 milyon 208 bin kişiye yükselmiştir. Aynı yıllar içerisinde istihdam edilenlerin sayısı 19 milyon 214 bin kişiden 27 milyon 150 bin kişiye yükselmiştir. 2003 yılından 2015 yılı Ağustos ayına kadar istihdam edilenlerin sayısında yüzde 41,3 oranında artış meydana gelmiştir. Son on üç yılda işgücüne katılma oranı yüzde 46,4'den yüzde 52,1'e yükselmiştir. İşgücüne katılma oranında her ne kadar yüzde 6'lık bir artış yaşansa da işsizlik oranında toplamda ancak yüzde 1'lik bir azalış gerçekleşmiştir. İşsizlik oranı 2003 yılında yüzde 11 iken, 2012 yılında yüzde 8,4'e kadar gerilemesine rağmen 2015 yılına gelindiğinde tekrar yüzde 10 seviyesine yükselmiştir. İşgücüne katılma oranının yüzde 6 oranında artış göstermesine rağmen

işsizlik oranının sadece yüzde 1 seviyesinde gerilemesinin nedeni bu yıllar içerisinde toplam nüfusun ve buna bağlı olarak aktif nüfusun daha yüksek oranda artmasıdır.

2003 yılından 2015 yılına kadar genel anlamda olumlu gelişmelerin olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki çalışabilecek aktif nüfus oranındaki yaklaşık yüzde 25’lik artıştır. Aktif nüfus, kurumsal olmayan 15 yaş üstü nüfusu kapsamaktadır. Bu süre içerisinde faal nüfusta da artış meydana gelmiştir. Faal nüfus istihdama dâhil olanlar ile dâhil olmak isteyenlerden oluşmaktadır. Faal nüfus işgücü arzı olarak da nitelendirilebilir (Türkbal, 2000: 348).

Tablo 2.7: 2003–2015 Yılları Arası Kurumsal Olmayan Nüfusun İşgücü Durumu

Yıllar	15 ve Üzeri Nüfus (Bin)	İşgücü (Bin)	İstihdam (Bin)	İşsiz Sayısı (Bin)	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)
2003	46.466	21.583	19.214	2.369	46,4	11
2004	47.544	22.016	19.632	2.385	46,3	10,8
2005	48 356	21 691	19 633	2 058	44,9	9,5
2006	49 275	21 913	19 933	1 980	44,5	9,0
2007	50 177	22 253	20 209	2 044	44,3	9,2
2008	50 982	22 899	20 604	2 295	44,9	10,0
2009	51 833	23 710	20 615	3 095	45,7	13,1
2010	52 904	24 594	21 858	2 737	46,5	11,1
2011	53 985	25 594	23 266	2 328	47,4	9,1
2012	54 961	26 141	23 937	2 204	47,6	8,4
2013	55 982	27 046	24 601	2 445	48,3	9,0
2014	56 986	28 786	25 933	2 853	50,5	9,9
2015*	57 973	30 208	27 150	3 058	52,1	10,1

KAYNAK: TÜİK Hanehalkı İşgücü İstatistikleri

* 2015 yılı Ağustos ayına ait verilerdir.

Türkiye’nin işgücü yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için istihdamın sektörler içindeki paylarının da incelenmesinde yarar vardır. Tablo 2.8’de tarım, sanayi, inşaat ve hizmet sektörlerinde istihdam edilenlerin 2005–2015 yılları arasındaki değişimleri yer almaktadır. Tablo 2.8 incelendiğinde inşaat sektöründe istihdam edilenlerin toplam istihdam içindeki paylarının diğer sektörlerle göre en düşük düzeyde olduğu görülmektedir. İnşaat sektörü ana sektörlerden biri olmayıp hizmet sektörünün bir

koludur. Bu nedenle diğer sektörler göre düşük düzeyde kalması normaldir. Ancak konut talebindeki artışa bağlı olarak inşaat sektöründeki işgücü talebinde de artış olmuştur. Bu artışın ayrıca ele alınması Türkiye'nin işgücü yapısını değerlendirme açısından daha doğrudur.

Konut talebindeki artışa bağlı olarak, on yıllık süre içerisinde inşaat sektöründe istihdam edilenlerin payı yüzde 5,3'ten yüzde 7,5'e yükselmiştir. İnşaat sektöründe istihdam edilenlerin toplam istihdam içerisindeki payı yüzde 2,2 oranında artmıştır. Bu süre içerisinde inşaat sektöründe çalışanların sayısı 1 milyon 18 bin kişiden yüzde 100 oranında artarak 2 milyon 36 bin kişiye yükselmiştir. İnşaat sektöründe istihdam edilenlerin sayısının artmasında konut talebinin artması ve çalışanlara yönelik bu alanda yapılan yasal düzenlemeler vardır.

Tablo 2.8: 2005–2015 Yılları Arasında Türkiye’de Sektörlerin İstihdam İçindeki Payları

Yıllar	Toplam (%)	Tarım Sektörü (%)	Sanayi Sektörü (%)	İnşaat Sektörü (%)	Hizmet Sektörü (%)
2005	100,0	27,5	20,8	5,3	46,3
2006	100,0	23,4	21,9	5,7	48,9
2007	100,0	23,6	21,4	6,2	48,8
2008	100,0	21,7	22,4	6,1	49,9
2009	100,0	22,5	20,7	6,1	50,7
2010	100,0	23,8	20,6	6,5	49,2
2011	100,0	23,7	21,2	6,9	48,2
2012	100,0	22,6	20,6	7,2	49,6
2013	100,0	21,7	20,6	7,4	50,2
2014	100,0	21,1	20,5	7,4	51,0
2015*	100,0	22,2	19,3	7,5	51,0

KAYNAK: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması.

* 2015 Yılı Ağustos ayı verileridir.

Tablo 2.8'e bakıldığında sanayi sektöründe istihdam edilenlerin, toplam istihdam içindeki payının büyük ölçüde değişmediği görülmektedir. Bu oran 2005 yılında yüzde 20,8 iken, 2014 yılı sonunda yüzde 20,5'tir. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin payının yüzde 27,5'den yüzde 22,2'ye düştüğü görülmektedir.

Son 10 yıllık dönemde hem sanayi sektöründe hem de tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısında azalış meydana gelmiştir. Tarım sektöründeki istihdamın azalmasına bağlı olarak sanayi sektöründeki istihdamda artış beklenir. Özellikle gelişmiş ekonomilerin sektörler arası geçiş süreci tarımdan sanayiye ve sanayiden de hizmet sektörüne doğrudur (Eren, 2010: 52). Ancak Türkiye'nin istihdam yapısının sektörel dağılımı incelendiğinde son 10 yıl içerisinde en büyük artışın hizmet sektöründe olduğu görülmektedir. Hizmet sektöründe istihdam edilenlerin toplam istihdam içerisindeki payı yüzde 4,7 oranında artarak yüzde 46,7'den yüzde 51'e yükselmiştir. İstihdam edilenlerin veya işsiz kalanların eğitim düzeylerine bakıldığında iki önemli gelişmeden bahsedilebilir. Bunlardan ilki okuryazar olmayanların veya ilköğretim mezunu olanların hem işgücü içindeki payının hem de işsizlik oranı içindeki payının düşüş göstermesidir.

Tablo 2.9: 2003–2015 Yılları Arası Eğitim Durumuna Göre Türkiye'nin İşgücü Yapısı

Yıllar	İlk Öğretim Mezunu ve Okur Yazar Olmayanlar		Orta Öğretim Mezunu		Yüksek Öğretim Mezunu	
	İşgücü İçindeki Payı (%)	İşsizlik İçindeki Payı (%)	İşgücü İçindeki Payı (%)	İşsizlik İçindeki Payı (%)	İşgücü İçindeki Payı (%)	İşsizlik İçindeki Payı (%)
2003	69,0	67,4	19,5	22,5	11,4	10,1
2006	64,8	59,8	22,1	28	13,1	12,2
2009	63,4	61,1	21,3	25,7	15,3	13,2
2012	61,5	55,9	20,3	24,1	18,3	20,0
2015*	58,6	52,5	20,3	22,2	21,1	25,3

KAYNAK: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

* 2015 yılı Ağustos ayına ait verilerdir.

Tablo 2.9 incelendiğinde okuryazar olmayan veya sadece ilköğretim mezunu olanların işgücü içindeki payının yüzde 69'dan yüzde 58,6'ya, işsizlik oranı içindeki payının da yüzde 67,4'den yüzde 52,5'e gerilediği görülmektedir. Bu durum, son yıllarda Türkiye nüfusunun eğitim seviyesinin yükselmesinden kaynaklanabilir. Orta öğretim mezunlarının işgücü içindeki paylarında büyük bir değişim olmamıştır. Son 12 yıl içerisinde orta öğretim mezunlarının işgücü içindeki payı yaklaşık yüzde 1

oranında artış gösterirken, işsizlik içerisindeki payında değişme olmamış ve yüzde 22 seviyelerinde seyretmiştir.

Tablo 2.9’da diğer dikkat çekici husus, yükseköğretim mezunlarının işgücü ve işsizlik içindeki paylarının ciddi oranda artış göstermesidir. 2003 yılında yükseköğretim mezunlarının işgücü içerisindeki payı yüzde 11,4’den yüzde 21,1’e yükselmiştir. İşgücünün eğitim seviyesindeki yaklaşık yüzde 10’luk artış olumlu bir gelişmedir. Ancak aynı yıllar içerisinde yükseköğretim mezunlarının işsizlik içerisindeki payları da artmıştır. 2003 yılında yükseköğretim mezunlarının işsizlik içindeki payı yüzde 10,1 iken, 2015 yılında bu oran yüzde 25,3’e yükselmiştir. Türkiye’nin eğitim düzeyi yükselmiş ancak yükseköğretim mezunu olup da işsiz kalanların sayısı geçmiş yıllara göre oldukça yüksek seviyelere çıkmıştır.

2.2.4. Gelir Yapısı

2000’li yılların başından itibaren Türkiye’nin milli gelirinde gözle görülür bir artış yaşanmıştır. 2003 yılında sabit fiyatlarla (1998 tabanlı) GSYİH 76.34 milyar TL iken, 2014 yılında bu rakam 126,13 milyar TL’ye yükselmiştir. 2003 yılından 2014 yılına kadar geçen sürede sabit fiyatlarla GSYİH, yıllık ortalama yüzde 4,8 oranında artış göstermiştir. 2008 yılında Amerika’da yaşanan ekonomik krizin etkisi Türkiye’de hissedilmiş, 2009 yılında Türkiye ekonomisi yüzde 4,8 oranında küçülmüştür. 2003 yılından 2014 yılına kadar geçen sürede toplam yüzde 65,2 oranında büyüme meydana gelmiştir (Tablo 2.10).

Tablo 2.10: Türkiye 2003–2014 Yılları Arası Sabit Fiyatlarla (1998 Tabanlı) GSYİH ve Büyüme Oranı

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Sabit Fiyatlarla GSYİH (Milyar TL)	76,34	83,49	90,50	96,74	101,26	101,92	97,00	105,89	115,18	117,63	122,56	126,13
Büyüme Oranı (%)	5,3	9,4	8,4	6,9	4,7	0,7	-4,8	9,2	8,8	2,1	4,2	2,9

KAYNAK: TÜİK

Bunun yanında gelir dağılımının dengeli bir şekilde gerçekleşmesi tüm hanhalklarının refahı açısından daha büyük önem taşımaktadır. Gelir dağılımı bir ülkede yaratılan gelirin, o ülkede yaşayan hanhalkları arasında nasıl dağıtıldığıının

göstergesidir. Gelir dağılımında eşitsizlik arttıkça hanehalklarının yaşam koşulları arasındaki farklılıklar da artar (Eğilmez, 2014: 214).

Gelir dağılımında toplam nüfus gelirden aldıkları paya göre yüzde 20'lik beş gruba ayrılır. Birinci yüzde 20'lik grup gelirden en az payı alan gruptur. Beşinci yüzde 20'lik grupta gelirden en fazla payı alan gruptur. Toplam gelirden alınan pay düştükçe, yaşam koşulları zorlaşır (TUİK, 2006).

Tablo 2.11: 2006–2014 Yılları Arası Türkiye Hanehalkı Gelir Dağılımı ve Hanehalkı Kullanılabilir Geliri

Yıllar	1. % 20'lik Grup		2. %20'lik Grup		3. % 20'lik Grup		4. % 20'lik Grup		5. % 20'lik Grup	
	(%)	Ortalama (TL)	(%)	Ortalama (TL)	(%)	Ortalama (TL)	(%)	Ortalama (TL)	(%)	Ortalama (TL)
2006	5,8	4.345	10,5	7.908	15,2	11.453	22,1	16.706	46,5	35.093
2007	6,4	6.003	10,9	10.294	15,4	14.535	21,8	20.513	45,5	42.781
2008	6,4	6.174	10,9	10.498	15,4	14.884	22,0	21.257	45,3	43.834
2009	6,2	6.577	10,7	11.406	15,3	16.252	21,9	23.257	46,0	48.979
2010	6,5	7.174	11,1	12.234	15,6	17.231	21,9	24.165	44,9	49.514
2011	6,5	7.882	11,0	13.346	15,5	18.811	21,9	26.700	45,2	54.978
2012	6,5	8.584	11,0	14.585	15,6	20.706	22,0	29.209	45,0	59.797
2013	6,6	9.683	10,9	16.107	15,4	22.752	21,8	32.186	45,2	66.670
2014	6,5	10.376	11,0	17.572	15,6	24.972	22,2	35.548	44,7	71.530

KAYNAK:2006 – 2014 TUİK Gelir Yaşam Koşulları Araştırması

Tablo 2.11'de 2006–2014 yılları arası Türkiye hanehalklarının gelir dağılımına ilişkin verileri yer almaktadır. Tablo 2.11 incelendiğinde gelirden en az payı alan birinci yüzde 20'lik grubun gelirden aldığı payın 2006 yılında yüzde 5,8 olduğu görülmektedir. Bu oran 2014 yılında yüzde 6,5'e yükselmiştir. 2006 – 2014 yılları arasında GSYİH yüzde 131 oranında artarken birinci gelir grubunda yer alanların gelirleri aynı dönemde yüzde 138 oranında artış göstermiştir. Yine de birinci gelir grubunda yer alan hanehalklarının 2014 yılında elde ettikleri ortalama yıllık gelir toplamı, 2014 yılında belirlenen asgari ücret rakamının altında kalmıştır. İkinci ve üçüncü gelir grubunda yer alanların gelirden aldıkları pay binde 5 ve binde

4 oranında artmıştır. Dördüncü gelir grubunda yer alanların gelirden aldıkları payda0,1'lik bir artış gözlenmektedir.

Dördüncü gelir grubunda yer alanların 2014 yılında elde ettikleri ortalama gelir, birinci ve üçüncü gelir grubunda yer alanların elde ettikleri toplama gelirle hemen hemen aynıdır. Gelirden en fazla payı alan beşinci yüzde 20'lik grubun, 2006 yılında gelirden aldığı pay yüzde 46,5 iken, 2014 yılında yüzde 44,7'ye gerilediği görülmektedir. 2006 – 2014 yılları arasında beşinci gelir grubunda yer alanların elde ettikleri gelirin yüzde 104 oranında arttığı görülmektedir. Birinci gelir grubunda yer alanların gelirinin aynı dönem içerisinde yüzde 138 oranında arttığı dikkate alınırsa bu durum olumlu bir gelişmedir. Ancak Tablo 2.11 incelendiğinde, 2014 yılı itibariyle beşinci gelir grubunda yer alanların elde ettikleri gelirin, birinci, üçüncü ve dördüncü grupta yer alanların elde ettikleri toplam gelirden daha fazla olduğu görülmektedir.

Gelir dağılımındaki dengesizlik büyük ölçüde devam etmektedir. Bununla beraber GSYİH'deki artışa paralel olarak 2006-2014 yılları arasında tüm yüzde 20'lik grupların ortalama gelirlerinin yükseldiği görülmektedir. 2006 yılında beşinci grupta yer alanların gelirinin birinci gelir grubunda yer alanların gelirine oranı 8,8'dir. 2014 bu oranın 6,9'a gerilediği görülmektedir.

Gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçmede kullanılan birçok yöntem vardır. Bu yöntemlerden biri de İtalyan İktisatçı Corrado Gini tarafından geliştirilen 'gini katsayısı'dır. Bu katsayı 0 ile 1 arasında yer alan ondalık bir değerdir. Katsayının 0 veya 1 olması teorik olarak mümkün olsa da pratikte gerçekleşme ihtimali yoktur. Katsayı değerinin 1 olması gelirin sadece bir kişiye gittiğini gösterirken, 0 olması da gelirden herkesin eşit payı aldığını gösterir. Bu değer 1'e doğru yaklaşması dağılımdaki dengesizliğin arttığı, 0'a doğru yaklaşması da dengesizliğin azaldığı anlamına gelmektedir (Çolak ve Aktaş, 2010).

Tablo 2.12'de 2006–2014 yıllarına ait TÜİK tarafından hazırlanan Gini katsayısı değerleri yer almaktadır. Gini katsayısı 0 ile 1 arasında oluşan ondalık bir değer olduğu için büyük rakamsal değişimler gözlenemez. Tablo 2.12'de yer alan Türkiye'ye ait veriler incelendiğinde gelir dağılımındaki dengesizliğin azalması noktasında olumlu gelişmelerin olduğu söylenebilir. 2006 yılında Gini katsayısı

Türkiye genelinde 0,403 iken, 2014 yılında bu oran 0,379'a düşmüştür. 2014 yılında gini katsayısına ilişkin kent – kırsal ayrımı yapılmamıştır. 2003 – 2013 yılları arasında kentlere ilişkin Gini katsayı değeri 0,392'den 0,375'e, kırsal alanlara ilişkin katsayı değerleri de 0,399'dan 0,360'a gerilemiştir.

Tablo 2.12: 2006 – 2014 Yılları Arası Türkiye Gini Katsayısı Değerleri

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Türkiye	0,403	0,387	0,386	0,394	0,380	0,383	0,382	0,382	0,379
Kent	0,392	0,375	0,376	0,386	0,370	0,376	0,371	0,375	-
Kırsal	0,399	0,373	0,370	0,364	0,361	0,369	0,370	0,360	-

KAYNAK: TÜİK, Gelir Yaşam Koşulları İstatistikleri

Genel olarak hem kentlerde hem de kırsal kesimlerde gelir dağılımındaki dengesizlik geçmiş yıllara oranla azalmıştır. Kırsal kesimlerde yaşanan gelir dağılımındaki dengesizlik, kentlerde yaşanan dengesizliğe oranla daha düşük seviyelerde olmuştur. Ayrıca kırsal kesimin gini katsayı değeri 2006 yılından 2013 yılına kadar 0,039 puan azalırken, kentlere ilişkin gini katsayısı değeri 0,017 puan azalmıştır. Türkiye geneline ilişkin gini katsayısı değeri ise 0,021 puan azalmıştır. Bu verilere bağlı olarak Türkiye geneli gini katsayısı değerinin azalmasında kırsal kesimin olumlu katkısının olduğu ve kırsal kesimde kentlere göre gelir dağılımının daha dengeli olduğu söylenebilir.

Kişi başına düşen harcanabilir gelirden meydana gelen artışın, gerçek değerleri yansıtması gerekmektedir. Hanehalklarının harcanabilir gelirlerindeki reel artışın hesaplanmasında kullanılan yöntemlerden biri de satın alma gücü paritesidir. Satın alma gücü paritesi, ülkelerin reel satın alma gücünü gösterir. Belirli bir mal sepeti için harcanması gereken ulusal paranın döviz kuru farklılıklarından arındırılarak diğer ülkelerde harcanması gereken para ile kıyaslanması sonucu elde edilen değer satın alma gücü paritesini verir. Bu parite, aynı ürün sepeti için harcanacak bedelin ülkeler arasındaki kıyaslamasıdır. Özellikle ithalatın ihracattan daha fazla olduğu gelişmekte olan ekonomilerde, bireylerin gelirlerinden yaptıkları harcamaların, gelirlerine olan reel etkisini yansıtması açısından önemlidir (Kaynak, 2009: 60).

Satın alma gücü paritesi açısından Türkiye verilerine bakıldığında son on iki yıllık süreçte olumlu gelişmelerin olduğu görülmektedir. Tablo 2.13'te, OECD

(Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) tarafından birliğe üye olan ülkelere yönelik yapılan karşılaştırmalar çerçevesinde Türkiye'nin 2003–2014 SAGP (satın alma gücü paritesi) verileri yer almaktadır. OECD'nin hazırlamış olduğu verilere göre, Türkiye hanehalklarının alım gücü 2003 yılından 2014 yılına kadar yaklaşık yüzde 50,6 oranında artmıştır. 2003 yılında SAGP değeri 0,77 iken, 2014 yılında bu değer 1,16'ya yükselmiştir. OECD tarafından SAGP paritesi dikkate alınarak yapılan hesaplamalara göre kişi başına GSYİH 2014 yılı Aralık ayında 19.610 dolardır. Bu verilere bakarak Türkiye hanehalklarının gelirlerinde reel olarak gözle görülür bir artış olduğu söylenebilir.

Tablo 2.13: OECD Ülkelerine Yönelik Karşılaştırmalar Çerçevesinde Türkiye'de SAGP Göstergeleri

Yıllar	SAGP (ABD Doları=1,00)	Fiyat Düzeyi Endeksi (OECD Toplam=100)	Reel GSYİH (Milyon \$)	Kişi Başına Reel GSYİH (\$)
2003	0,77	53	588.969	8.807
2004	0,81	56	688.417	10.165
2005	0,83	61	781.243	11.394
2006	0,85	59	894.971	12.897
2007	0,86	64	975.634	13.895
2008	0,89	64	1.067.944	15.021
2009	0,91	58	1.044.056	14.491
2010	0,94	61	1.168.957	16.012
2011	0,99	56	1.308.343	17.692
2012	1,03	57	1.380.912	18.437
2013	1,08	58	1.451.518	19.156
2014	1,16	55	1.502.524	19.610

KAYNAK: OECD, Aralık 2015

Türkiye hanehalklarının gelir yapısının daha iyi anlaşılabilmesi açısından hanehalklarının elde ettiği gelir türlerini incelemekte yarar vardır. Tablo 2.14'e bakıldığında gelir türlerinin beş gruba ayrıldığı görülmektedir.

Türkiye hanehalkının yüzde 54'ü maaş ya da ücret almakta, yüzde 18'i müteşebbis geliri elde etmekte, yüzde 17'si emekli maaşı almakta, yüzde 10'u diğer karşılıksız gelirler ile geçimini sağlamakta ve kalan yüzde 1'i de gayrimenkul ve

menkul kıymet geliri elde etmektedir. Diğer karşılıksız gelirler devletin yapmış olduğu yardımları ve ücretleri kapsamaktadır.

Tablo 2.14: 2003–2014 Yılları Arası Gelir Türlerine Göre Türkiye’de Yaşayan Hanehalkı Sayısı

Gelir Türüne Göre Hanehalkı Sayısı (Bin)						
Yıllar	Toplam	Maaş, ücret geliri	Müteşebbis geliri	Gayrimenkul ve menkul kıymet geliri	Emeklilik geliri	Diğer karşılıksız gelirler
2003	16.745	7.579	4.606	348	2.928	1.283
2004	17.097	7.888	4.615	232	2.948	1.414
2005	17.549	8.202	4.399	256	3.209	1.483
2006	17.690	8.820	3.991	285	3.157	1.437
2007	17.338	9.111	3.543	245	3.039	1.401
2008	17.794	9.223	3.402	293	3.347	1.531
2009	18.427	9.382	3.929	332	2.879	1.905
2010	18.808	9.789	3.608	289	3.085	2.038
2011	19.312	10.349	3.656	277	3.193	1.837
2012	20.052	10.828	3.596	257	3.345	2.025
2013	20.476	10.866	3.922	308	3.396	1.985
2014	21.372	11.482	3.555	296	3.604	2.436

KAYNAK: TÜİK

Türkiye’nin işgücü yapısına bakıldığında, sanayi ve tarım sektörlerinde çalışanların sayısının azalmasına karşılık olarak hizmet sektöründe çalışanların sayısında ciddi bir artış olduğu söylenmiştir. Tablo 2.14’e bakıldığında da benzeri sonuçları veren bir görüntü vardır. Son on yıllık süreçte gelir elde eden toplam hanehalkı sayısı sadece yüzde 20 oranında artış gösterirken, maaş ya da ücretle geçimini sağlayan hanehalklarının sayısında yüzde 43 oranında artış olmuştur. Aynı yıllar içerisinde müteşebbis geliri elde eden hanehalklarının sayısında yüzde 22 oranında azalış gerçekleşmiştir.

2.2.5. Varlık Yapısı ve Tasarruf Eğilimi

Son 12 yılda Türkiye hanehalklarının borcu yaklaşık 28 kat artmıştır. Aynı yıllar içerisinde tasarruf oranı yüzde 26,4’den yüzde 7,3’e düşmüştür. 2003 yılında hanehalkı harcanabilir geliri 180,31 milyar TL iken aynı yıldaki tasarruf oranı yüzde

26,4 olarak gerçekleşmiş, 2012 yılında ise hanehalkı harcanabilir geliri yaklaşık 3,5 kat artarak 613,9 milyar TL'ye yükselmesine rağmen tasarruf oranı yüzde 7,3'e düşmüştür.

Tablo 2.15: 2003–2012 Yılları Arası Türkiye Hanehalklarının Tasarruf Oranları

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tasarruf Oranı(%)	26,4	24,2	14,8	10,3	12,2	7,9	9,0	7,3	7,5	7,3

KAYNAK: TCMB, 2005–2013 Yıllarında Yayınlanan Finansal İstikrar Raporlarından Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Bireylerin harcanabilir geliri arttıkça tüketimleri de artar. Ancak, tasarruf oranında da artış beklenir. Hanehalkının harcanabilir gelirinde yüzde 350 oranında bir artış olmasına rağmen tasarruf oranı oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Tasarruf oranlarının düşük seviyede kalması nedeniyle 2014-2018 yıllarını kapsayan 10. Kalkınma Planı'nda özellikle hanehalkı tasarruflarının artırılmasına yönelik kararlar alınmıştır. 10. Kalkınma Planı Öncelikli Dönüşüm Programları Eylem Planı kapsamında alınan bu kararlara göre, lüks tüketimi caydırmaya yönelik vergilendirmeler yapılması, tasarruf amaçlı konut alımlarının teşvik edilmesi, altın bankacılığının geliştirilmesi planlanmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Tablo 2.16'da Türkiye hanehalklarının varlık yapısına dair veriler yer almaktadır. Yatırım fonları 2006 yılından itibaren, kıymetli maden deposu 2008 yılından itibaren, tahvil ve bono varlıkları ise 2010 yılından itibaren hesaplamalara dâhil edilmektedir. Kıymetli maden deposu, kıymetli maden girişlerinin, kıymetli maden kredilerinin ve kıymetli maden olarak yapılan kredi geri ödemelerin takip edildiği özel finans kurumlarınca kullanılan aktif karakterli hesaplardır. Altın ve diğer kıymetli madenler⁵ bu hesaplara gram olarak kaydedilmektedir (Yıldırım, 2008; 57).

⁵ 20.06.2007 tarihinde yayınlanan 26558 sayılı Resmî Gazetede kıymetli maden; her tür ve şekilde altın, gümüş ve platin olarak tanımlanmıştır. <http://www.darphane.gov.tr/upload/files/mevzuat/kiymetlimadentebliğ.pdf> (Erişim Tarihi: 20.12.2014).

Türkiye hanehalklarının toplam varlıkları 2003 - 2015 yılları arasında yaklaşık dört kat artmıştır. Hanehalkı varlıkları 2003 yılında 157,9 milyon TL iken, 2015 yılı Mart ayı itibariyle 784,4 milyon TL'ye yükselmiştir.

Tablo 2.16: 2003–2015 Yılları Arası Türkiye Hanehalkı Varlıklarının Kompozisyonu

Hanehalkı Varlıkları (Milyon TL)	2003	2006	2009	2012	2015*
Tasarruf Mevduatı	48,3	113,6	209,6	307,1	402,0
DTH	53,0	75,0	98,2	121,5	217,6
Dolaşımdaki Para	10,1	24,7	35,4	54,6	82,8
DİBS ⁶ + Euroband ⁷	35,3	28,2	14,1	5,9	-
Hisse Senedi	8,0	15,8	24,6	38,0	43,5
Repo	2,8	2,0	9,0	3,8	3,4
Emeklilik Yatırım Fonları	0,4	2,9	2,3	20,3	39,8
Yatırım Fonu	-	17,5	26,1	26,1	32,5
Kıymetli Maden Deposu	-	-	1,1	17,4	10,8
Tahvil ve Bono	-	-	-	10,4	19,7
Toplam Varlıklar	157,9	279,7	420,4	605,1	784,4

KAYNAK: TCMB, 2005–2015 Yıllarında Yayınlanan Finansal İstikrar Raporlarından Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

* 2015 Yılı Mart Ayına ait verilerdir.

Hanehalkı varlıklarının büyük bir kısmının tasarruf mevduatlarından ve döviz tevdiat hesaplarından oluştuğu görülmektedir. Bu varlıkların toplam değeri toplam varlıkların yaklaşık yüzde 70'ini oluşturmaktadır. Son yıllarda emeklilik yatırım fonlarının da artış gerçekleşmektedir. 2006 yılında emeklilik yatırım fonlarının değeri 0,4 milyon TL iken, yaklaşık 100 kat artarak 2015 yılında 39,8 milyon TL'ye yükselmiştir. Emeklilik yatırım fonları da dâhil olmak üzere tüm yatırımların toplam hanehalkı varlıkları içerisindeki 2015 Mart ayı itibariyle yüzde 9,2'ye yükselmiştir. 2015 yılında kıymetli maden deposu varlıkları 10,2 milyon TL'ye gerilemiştir.

⁶ DİBS: Devlet iç borçlanma senedi

⁷ Devlet ya da şirketlerin kaynak temin etmek amacıyla yabancı para birimi cinsinden ihraç ettikleri yatırım araçlarıdır. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Eurobond>)

2.2.6. Tüketim Harcamaları Yapısı

İnsan ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla mal ve hizmetlerin doğrudan ve nihai olarak kullanılmasına tüketim adı verilmektedir (Berber ve Bocutoğlu, 2014;17). TÜİK, tüketimi insan ihtiyaçlarının karşılanması için üretilen mal ve hizmetlerin tüketilerek yok edilmesi olarak tanımlarken, bu mal ve hizmeti elde etmek için yapılan masrafların tümünü de harcama olarak tanımlamaktadır (TÜİK, 2008; 14).

Abraham Maslow tarafından tanımlanan ‘ihtiyaçlar silsilesi’ içerisinde yer alan beş temel ihtiyaçtan ilki fizyolojik ihtiyaçlar olarak tanımlanmakta olup, nefes alma, uyuma, yeme-içme, giyinme ve barınma gibi insan yaşamının devamlılığı için zorunlu olan ihtiyaçları kapsamaktadır (Şimşek, 2000; 12). Tarı ve Pehlivanoğlu (2007) tarafından yapılan çalışmada Kocaeli İlindeki tüketicilerin tüketim harcamalarının esneklik değeri ölçülmüştür. Yapılan çalışma sonucunda, gıda ve alkolsüz içecekler için yapılan harcamaların, konut harcamalarının ve sağlık harcamalarının esneklik değerinin 1’den küçük olduğu tespit edilmiştir. Esneklik değerinin 1’den küçük olması sebebiyle bu harcamaların zorunlu tüketim harcaması olduğu ifade edilmiştir (Tarı ve Pehlivanoğlu, 2007; 205). Yükseler (2014) tarafından yapılan çalışmada gıda harcamaları, giyim harcamaları ve konut harcamaları zorunlu tüketim harcaması olarak nitelendirilmiştir (Yükseler, 2014; 2).

Tablo 2.17’de Türkiye hanhalklarının tüketim harcaması türleri yer almaktadır. 2003 – 2014 yılları arasını kapsayan bu dönemde zorunlu ihtiyaçlar olarak nitelendirilebilecek gıda, giyim, sağlık ve barınma ihtiyaçları için yapılan harcamalar, hanhalklarının tüketim harcamalarından en büyük payı almaktadır. Bununla birlikte, zorunlu nitelikteki tüketim harcamalarının toplam tüketim harcamaları içindeki payı her yıl bir önceki yıla göre azalma göstermiştir. 2003 yılında zorunlu nitelikteki tüketim harcamaları, toplam tüketim harcamalarının yüzde 64,2’sini oluştururken, 2014 yılına kadar bu oran istikrarlı bir şekilde azalma göstererek yüzde 51,7’ye kadar düşmüştür.

Son yıllarda eğitim ve sağlık alanında yapılan düzenlemelerle, daha önceki dönemlerde ücretli olan birçok sağlık ve eğitim hizmeti ücretsiz hale getirilmiştir. Sağlık harcamalarının payı son 12 yılda değişim göstermemiş ve yüzde 2

seviyelerinde seyretmiştir. Eğitim hizmetleri için yapılan tüketim harcamalarının payı 2003 yılında yüzde 2 iken, 2014 yılında büyük bir değişim göstermemiş ve yüzde 2,4 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.17: 2003–2014 Yılları Arası Türkiye Hanehalkları Tüketim Harcamasının Dağılımı (%)

Harcama Türleri	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Gıda ve alkolsüz içecekler	27,5	26,4	24,9	24,8	23,6	22,6	23,0	21,9	20,7	19,6	19,9	19,7
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	4,1	4,3	4,1	4,1	4,3	3,8	4,1	4,5	4,1	4,2	4,2	4,2
Giyim ve ayakkabı	6,2	6,5	6,2	5,9	5,9	5,4	5,1	5,1	5,2	5,4	5,3	5,1
Konut ve kira	28,3	27,0	25,9	27,2	28,9	29,1	28,2	27,1	25,8	25,8	25,0	24,8
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	5,7	6,6	6,8	6,2	5,9	5,8	6,2	6,3	6,4	6,7	6,6	6,8
Sağlık	2,2	2,2	2,2	2,2	2,4	1,9	1,9	2,1	1,9	1,8	2,1	2,1
Ulaştırma	9,8	9,5	12,6	13,1	11,1	14,1	13,6	15,1	17,2	17,2	17,4	17,8
Haberleşme	4,3	4,5	4,3	4,2	4,5	4,4	4,2	4,1	4,0	3,9	4,0	3,7
Eğlence ve kültür	2,2	2,5	2,5	2,2	2,1	2,5	2,6	2,8	2,7	3,2	3,1	3,0
Eğitim hizmetleri	2,0	2,1	1,9	2,1	2,5	2,0	1,9	2,0	2,0	2,3	2,4	2,4
Lokanta ve oteller	4,1	4,5	4,4	4,2	4,5	4,4	5,2	5,4	5,7	5,8	5,9	6,0
Çeşitli mal ve hizmetler	3,5	3,9	4,1	4,0	4,2	4,1	4,0	3,7	4,3	4,2	4,3	4,3

KAYNAK: TÜİK Hanehalkı Bütçe İstatistikleri

Bu dönemde ulaştırma için yapılan tüketim harcamalarında büyük bir artış gerçekleşmiştir. 2003 yılında ulaştırma harcamalarının payı yüzde 9,8 iken, 2014 yılında yüzde 17,8 olarak gerçekleşmiştir. Hanehalkının ulaşım araçları (otomobil, motosiklet, bisiklet, vb.) için yapmış olduğu tamir, bakım ve yakıt masrafları ile ulaşım araçlarının satın alınması için yapılan harcamalar ulaştırma kategorisinde yer almıştır (TÜİK, 2008). Aynı yıllar içerisinde alkollü içeceklerin ve tütün mamullerinin tüketiminde dikkati çeken bir değişiklik olmamıştır. Tabloda dikkati çeken bir husus, eğlence, kültür, lokanta, otel hizmetleri ile diğer çeşitli mal ve hizmetler kategorisinde yer alan ve zorunlu olmayan tüketim harcaması niteliği taşıyan harcamalarda meydana gelen yüzde 3,9'luk artıştır. Hanehalklarının zorunlu

nitelikteki tüketimleri için yapmış oldukları harcamaların toplam tüketim harcamaları içindeki payı azalırken, eğlenmek, gezmek ve kültür kazanmak için yapmış oldukları tüketim harcamalarının payının artması olumlu bir gelişmedir.

Zorunlu nitelikte olan gıda, giyinme, sağlık ve barınma ihtiyaçları için yapılan tüketim harcamalarının toplam tüketim harcamaları içindeki payı, hanelerde yaşayan kişi sayısına göre Tablo 2.18’de gösterilmiştir.

Tablo 2.18: 2003–2014 Yılları Arası Hanehalkı Büyüklüğüne Göre, Türkiye Hanehalkının Zorunlu Nitelikteki Tüketim Harcamalarının Toplam Tüketim Harcamaları İçindeki Payı (%)

Harcama Türü	Hanehalkı Büyüklüğü (Kişi)							
	Yıllar	1	2	3	4	5	6	7 ve üzeri
Zorunlu Nitelikteki Tüketim Harcamaları⁸ (%)	2003	71,1	68,5	61,5	61,8	63,7	66,7	68,3
	2006	77,5	64,7	58,1	56,7	61,2	60,7	64,0
	2009	66,0	61,5	56,8	55,8	57,1	59,6	62,5
	2012	59,6	56,8	50,3	50,0	53,2	54,6	56,3
	2014	58,9	54,7	49,6	48,8	50,1	51,7	54,5

KAYNAK: TÜİK

Tabloda 2.21’de görüldüğü gibi genel olarak tüm hanehalklarının zorunlu nitelikteki tüketim harcamalarının toplam tüketim harcamaları içindeki payı azalmıştır. 2003 yılından 2014 yılına kadar 1 kişilik ve 3 kişilik hanelerin zorunlu tüketim harcamalarının toplam harcamalar içerisindeki payı yüzde 12 oranında azalmıştır. Aynı dönemde en büyük düşüş 6 kişilik hanelerin zorunlu tüketim harcamalarında gerçekleşmiştir. 6 kişilik hanelerin zorunlu tüketim harcamalarının payı yüzde 15 oranında düşüş göstermiştir. Diğer hanehalklarının zorunlu tüketim harcamalarının payı da yüzde 13 seviyelerinde düşüş göstermiştir

Kişi sayısının 3 veya 4 olduğu hanelerde zorunlu nitelikteki tüketim harcamalarının toplam tüketim harcamalarına oranı, diğer hane büyüklüklerine nispeten daha düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. 2003 yılından 2014 yılına kadar tüm yıllarda 3-4 kişilik hanelerin gıda, giyinme, barınma ve sağlık hizmetleri için yapmış oldukları harcamalar diğer hanelere göre daha düşük seviyelerde

⁸ Gıda ve alkolsüz içecekler, giyim ve ayakkabı, konut ve kira ile sağlık hizmetleri için yapılan tüketim harcamalarını kapsamaktadır.

gerçekleşmiştir. TÜİK tarafından yapılan hanehalkı bütçe anketlerinde temel gelir kaynağına göre hanehalkları maaş ya da ücret geliri elde edenler, müteşebbislik geliri elde edenler, gayrimenkul ve menkul kıymet geliri elde edenler, emeklilik geliri elde edenler ve karşılıksız gelir elde edenler olmak üzere beş grupta ele alınmaktadır.

Tablo 2.19: Türkiye Hanehalklarının 2003–2014 Yılları Arası, Temel Gelir Kaynağına Göre Zorunlu Nitelikteki Tüketim Harcamalarının Toplam Tüketim Harcamaları İçindeki Payı (%)

Harcama Türü	Hanehalkının Temel Gelir Kaynağı					
	Yıllar	Maaş, Ücret Geliri	Müteşebbis Geliri	Gayrimenkul ve Menkul Kıymet Geliri	Emeklilik Geliri	Diğer Karşılıksız Gelirler
Zorunlu Nitelikteki Tüketim Harcamaları (%)	2003	60,9	64,0	61,3	71,9	75,2
	2006	58,0	58,4	63,9	64,8	71,2
	2009	55,5	57,6	53,5	66,2	68,0
	2012	49,7	50,8	52,4	61,5	67,0
	2014	49,1	49,3	49,8	59,5	63,0

KAYNAK: TÜİK

Tablo 2.19’ da gelir kaynağına göre hanehalklarının zorunlu nitelikteki tüketim harcamalarının toplam tüketim harcamalarına oranı yer almaktadır. Tabloda maaş ya da ücret geliri elde eden hanehalklarının, zorunlu nitelikteki tüketim harcamalarına ayırdıkları payın, diğer hanehalklarına oranla en düşük seviyede olduğu görülmektedir. Temel gelir kaynağı maaş ya da ücret olan hanehalklarının 2003 yılında gıda, giyinme, barınma ve sağlık için yapmış oldukları tüketim harcamalarının toplam tüketim harcamalarına oranı yüzde 60,9 iken, 2014 yılında bu oran yüzde 49,1’e kadar gerilemiştir. Bu sıralamada ikinci sırayı girişimcilik kaynaklı gelir elde eden hanehalkları almaktadır. Karşılıksız gelirle geçimini sağlayan hanehalkları da dâhil olmak üzere diğer tüm hanehalklarının, 2003 yılından 2014 yılına kadar geçen sürede zorunlu nitelikteki tüketim harcamalarına ayırdıkları payın en az yüzde 11 oranında azaldığı görülmektedir. Devlet yardımları başta olmak üzere diğer karşılıksız gelirlerle geçimini sürdüren hanehalklarının zorunlu nitelikteki tüketim harcamalarına ayırdıkları pay diğer hanehalklarına göre en yüksek seviyededir. Diğer yandan karşılıksız gelirlerle geçimini sürdüren hanehalklarının zorunlu tüketim harcamalarına ayırdıkları payın, bu süre zarfında yüzde 12,2 oranında düşüş gösterdiği görülmektedir. Tablo 2.20’de gelir gruplarına göre

hanehalklarının zorunlu nitelikteki tüketim harcamalarının toplam tüketim harcamaları içindeki payları yer almaktadır. Tablo 2.20 incelendiğinde, tüm gelir gruplarının zorunlu nitelikteki tüketim harcamalarının toplam tüketim harcamaları içindeki payının azaldığı görülmektedir. Bu azalma birinci yüzde 20'lik grupta yer alan hanehalklarında yüzde 9,5 oranında iken, beşinci yüzde 20'lik grupta yer alan hanehalklarında yüzde 11 orandadır.

Tablo 2.20: Türkiye Hanehalklarının 2003–2014 Yılları Arası, Gelir Grupları Göre Zorunlu Nitelikteki Tüketim Harcamalarının Toplam Tüketim Harcamaları İçindeki Payı (%)

Gelir Gruplarına Göre Hanehalkları						
Harcama Türü	Yıllar	1. % 20'lik Grup	2. %20'lik Grup	3. % 20'lik Grup	4. % 20'lik Grup	5. % 20'lik Grup
Zorunlu Nitelikteki Tüketim Harcamaları (%)	2003	77,2	73,8	70,0	64,9	55,5
	2006	72,5	68,3	64,3	60,3	51,6
	2009	70,3	66,6	62,2	57,7	50,5
	2012	68,5	61,1	56,9	52,5	43,9
	2014	67,7	59,2	54,8	50,5	44,5

KAYNAK: TÜİK

Gelirden en az payı alan birinci yüzde 20'lik grupta yer alan hanehalklarının zorunlu nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak için yapmış oldukları tüketim harcamalarının toplam tüketim harcamaları içindeki payı 2003 yılında yüzde 77,2 oranında olduğu görülmektedir. Aynı yılda gelirden en yüksek payı alan beşinci yüzde 20'lik grupta yer alan hanehalklarının zorunlu nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak için yapmış oldukları tüketim harcamalarının toplam tüketim harcamaları içindeki payı yüzde 55,5 oranındadır. 2003 yılında birinci yüzde 20'lik grup ile beşinci yüzde 20'lik grubun zorunlu nitelikteki tüketim harcamalarının toplam tüketim harcamaları içindeki payları arasında yüzde 21,7 oranında fark vardır. 2014 yılına gelindiğinde bu farkın yüzde 23,2'ye yükseldiği görülmektedir.

Türkiye hanehalklarının 2003 yılından günümüze kadar sosyal ve ekonomik yapısına ilişkin veriler ikinci bölümde açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde Hanehalkı borcunu etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik olarak bir analiz yapılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HANEHALKLARININ BORÇLULUĞUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLERİ BELİRLEMeye YÖNELİK BİR ANALİZ

Bu bölümde araştırma konusuyla ilgili olan daha önceden yapılmış çalışmalara kısaca değinilecek, araştırmanın amacı, önemi, kapsam ve sınırlılıkları, yöntemi, modeli açıklanacak ve son aşamada çalışmada kullanılan veri seti hakkında bilgi verilerek uygulama, bulgular ve sonuç kısmına yer verilecektir.

3.1. Literatür Taraması

Hanehalkı borçluluğuyla ilgili yurtdışında birçok çalışma yapılmıştır. Ancak, Türkiye’de yapılan çalışmalar genelde kredi kartı borcu veya bireysel kredi borçları gibi daha dar kapsamlı araştırmaları içermektedir. Bu kısımda kısaca daha önceden yapılmış yurtiçindeki ve yurtdışındaki çalışmalardan bahsedilecektir.

Arısoy ve Aytun (2014) tarafından 2005–2012 yılları arasındaki dönemi kapsayan bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada Türkiye’deki tüketim harcamalarının, tüketici kredilerinin ve tüketici güveninin arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Granger nedensellik testi ve regresyon analizi kullanılarak, tüketici güven endeksi, tüketim harcamaları, faiz oranları ve tüketim kredileri arasındaki ilişki ölçülmüştür. Yapılan çalışma sonucunda tüketici güven endeksi, tüketim kredileri ve faiz oranından tüketim harcamalarına doğru bir Granger nedensellik tespit edilmiştir. Ancak tüketim kredileri bağımlı değişken olarak alındığında tüketici güven endeksinden tüketim kredilerine doğru bir Granger nedensellik bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Meng ve diğerleri (2013), Avustralya hanehalklarının borçluluk belirleyicilerini araştırmışlardır. CVAR modelini kullanarak Avustralya üzerinde yapılan anket verilerini analiz etmişlerdir. Yapılan analizde konut fiyatlarının, GSYH’nin ve ekonomideki nüfusun hanehalkı borçluluğu üzerinde pozitif etkisinin olduğu, faiz oranı, işsizlik oranı, yeni konut sayısı ve enflasyonun ise negatif etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Duman (2013), Basit Kaleckian Model kullanılarak Türkiye hanehalkının borçluluk yapısının gelecekte bir krize neden olup olmayacağına yönelik bir çalışma yapmıştır. 2003 – 2012 yıllarına ait harcanabilir gelir, hanehalkı borcu ve faiz

ödemeleri verilerini kullanarak yaptığı çalışmada, düşük ev sahipliği oranları ve borçlanmaların reel maliyetinin yüksek olmasının da etkisiyle, borç yükü içindeki ekonominin denge büyüme oranlarının gelecek dönemde daha düşük seyirde gerçekleşeceğini ileri sürmüştür. Denge büyüme oranının düşük düzeyde gerçekleşmesi hanehalklarının borçlanma kapasitesini daraltacak, geri ödemelerdeki kısır döngü geri bildirimleri tetikleyecektir. Bu durum da toplam talebi ve büyümeyi bastıracaktır.

Keese (2012) tarafından, Alman Sosyo-Ekonomik Panel verileri kullanılarak yapılan ekonometrik analizde, nesnel bir borç yükü ile karşı karşıya olan hanehalklarının borç algısı değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda borç yükünün, mevcut gelir, geçim düzeyi ve borçlanma imkânı üçlüsünden etkilendiği, ancak bunların dışında, finansal olmayan faktörlerin ve gelecekteki gelir beklentisinin de borçlanmayı etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca, kadınların erkeklere oranla daha fazla kişisel borçlanma içinde oldukları gözlenmiştir. Analiz sonuçlarından bir diğeri de işsizliğin, borç yükünü daha da ağırlaştırıran kronik bir etken olduğudur.

Anderlani ve diğerleri (2012), 3102 İtalyan vatandaşıyla yaptıkları anket çalışmasında hanehalkı bireylerinin ekonomik, sosyal ve demografik özelliklerini belirlemişler, açık bir finansal gösterge kullanarak hanehalklarının finansal sıkıntılarının farklı özelliklerini birlikte analiz etmişlerdir. Ay sonunu getirme veya beklenmeyen şoklarla karşı karşıya kalma gibi durumlarda hanehalklarının finansal kırılganlıklarını araştırmışlardır. Yaptıkları çalışmanın sonucunda üç sonuca varmışlardır. Birincisi, kredi imkânları borçlanmayı artırmada doğrudan etkilidir. İkincisi, ileriye düşünerek hareket etmeyen bireyler, planlı yaşayan bireylere oranla daha fazla borçlanma içindedirler. Son olarak, yüksek eğitim düzeyi borçlanmayı azaltan olumlu bir etkendir.

Alfaro ve Gallardo (2012), 2007 yılı anket verilerini analiz ederek Şili’de bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışmada hanehalklarını gelir düzeylerine göre, yüzde 20’lik dilimlere ayırmışlar ve gelir düzeyi ile borçluluk ilişkisini incelemişlerdir. Hanehalkı borçluluğunda, tüketici kredilerini ve konut kredilerini ayrı ayrı ele almışlardır. Gelir gruplarının borçlanma şekillerini incelemişlerdir. Hanehalklarının borçlanmalarının kaynağında gelir seviyelerinin eğitim düzeyinin ve banka hesaplarına sahip olmanın etkili olduğunu gözlemlemişlerdir.

Turinetti ve Zhuang (2011), 1980 -2010 yılları arasındaki üç aylık verileri kullanarak Amerikan hanehalkı borcunu etkileyen faktörleri incelemiştir. Yaptıkları bu çalışmada, işsizlik oranının, faiz oranının, kişi başı harcanabilir gelirin, emekli nüfusun payının ve eğitim düzeyi artışının, borçlanma ile negatif ilişki içerisinde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bunun yanı sıra, konut fiyatları, tüketici güveni ve çalışan nüfusun borçlulukla pozitif ilişki içerisinde olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ottaviani ve Vandone (2011), yaş, eğitim düzeyi, gelir, servet ve iş durumu gibi geleneksel ekonomik belirleyicileri kontrol ederek hanehalklarının borçlanmasındaki duygusal faktörlerin rolünü incelemiştir. İtalya Üniversite Eğitim ve Araştırma Bakanlığı'nın her yayınladığı ulusal verilerden yararlanarak çok uluslu portföy yatırım şirketlerinde çalışan 445 Kafkas kökenli vatandaş üzerinde yaptıkları araştırmada, geleneksel ekonomik belirleyiciler ile borçluluk arasında doğru orantılı bir ilişkinin olduğu teyit edilmiştir. Ayrıca, teminatsız tüketici kredilerinin, plansız davranışları artırdığı, bunun sonucunda da borçlanmanın arttığı tespit edilmiştir.

Mewse ve diğerleri (2010) tarafından İngiltere'de, borç sorunu olan tüketicilere anket yapılmıştır. Anket sonuçları, yaygın ve uzun süreli borcu olan, yoksulluğu kronikleşmiş bir grup tüketicinin varlığını doğrulamıştır. Ayrıca, borçlu ve borçlu olmayan gruplar arasında demografik farklılıkların olduğu da doğrulanmıştır. Borcu yüksek olan hanehalkı bireylerinin, borcu olmayan hanehalkı bireylerine oranla iyimserliklerinin ve finansal açıdan kendilerine olan saygılarının azaldığı tespit edilmiştir.

Keese (2009), farklı geçim düzeylerindeki hanehalklarının gelirleri ile borç yükleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Şiddetli hanehalkı borcunun işsizlik, doğum, boşanma veya eşin ölümü gibi tetikleyici olaylardan etkilenip etkilenmediğini araştırmıştır. Alman Sosyo Ekonomik Paneli verilerinden yararlanılarak elde ettiği sonuçlara göre, çocuk sayısındaki artış hanehalkı borçluluğunu artırmaktadır. Ayrıca, gelir kaybına neden olduğu için işsizlik borçluluğu ağırlaştırmaktadır. Beklenmeyen şokların direkt etkisi yoktur. Fakat şoklar, hanehalklarının bileşimindeki değişimlerle birlikte geldiğinde, bununla ilişkili gelir şoku hanehalkının finansal kırılganlığını artırmaktadır. Son olarak, nispi aşırı borçluluğunun ana belirleyicisi, ev kredisidir.

Chen ve Chivakul (2008), yaptıkları araştırmalarda kredi talebinin bireylerin yaşlarıyla ilişkili olduğunu göstermişlerdir. Bu çalışmalarda, genç hanehalkı üyelerinin kredi talebi artarken, ilerleyen yaşlarda bu talep gerilemektedir.

Özkoç ve Üçdoğruk (2008), nested logit modeli kullanarak 2003 yılı Türkiye hanehalkı bütçe anketi verilerini analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda hanehalkı gelirinin artmasına bağlı olarak hanehalkı borcunun azaldığını tespit etmişlerdir. Ayrıca kentsel alanlarda yaşayanların banka kaynaklı borçlarının çoğunlukta olduğunu ancak kırsal alanlarda yaşayanların genellikle yakın çevrelerine borçlandıklarını gözlemlemişlerdir.

Ogawa ve Wan (2007), Japonya'da finansal balon sırasında ve finansal balonun patlamasından sonra yaşanan hanehalkı borçluluğunun tüketimden nasıl etkilendiğini araştırmışlardır. Ulusal Aile Gelir ve Harcama Anketine katılan hanehalkları üzerinde, mikro veriler kullanarak hanehalkı borcunun tüketim üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Yapılan araştırmanın neticesinde, finansal balonun patlamasından sonra maddi duran varlıkların piyasa değerlerindeki azalış, tüketimi azaltırken, arsa ve konut alımlarındaki artışlardan dolayı hanehalkı borcunu artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Montgomerie (2006) tarafından ABD, İngiltere ve Kanada ülkeleri üzerinde yapılan çalışmada, bu ülkelerdeki kamu politikalarının hanehalkı borçluluğuna etkisi araştırılmıştır. Yapılan çalışmada kredi arzını artıracak şekilde düzenlenen kamu politikalarının kredi talebini artırdığı, hanehalkı borçluluğunun artmasında uygulanan politikaların direkt etkili olduğu ortaya konulmuştur. Enflasyonist olmayan büyüme elde etmek için uygulanan politikaların, hanehalkı borcunun artışını önemli derecede etkilediği savunulmuştur.

Selimoğlu (2006) tarafından İstanbul İli Bahçelievler, Bayrampaşa ve Güngören İlçelerinde yapılan anket çalışmasının sonuçlarına göre, tüketicilerin yarıdan fazlası ihtiyaç duyduğu malın peşin alımına olanak vermeyen bir bütçeye sahip olmaları nedeniyle, tüketici kredilerini tercih etmektedirler.

Brown ve diğerleri (2005), İngiliz Hanehalkı Tüketim Anketi verilerini kullanarak bir çalışma yapmışlar, hanehalkı reislerinin psikolojik durumları ile hanehalkı borçluluğu arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Yaptıkları bu çalışmada,

İngiltere'deki tüketici kredisi kültürünün yüksek psikolojik maliyetlere neden olduğu açığa çıkmıştır.

Cox ve Jappelli (1993), Magri (2002) ile Thaicharoen ve diğerleri (2004), cari gelir ile borç talebi arasında negatif bir ilişki tespit etmişlerdir. Cari gelirin düşük olması, hanhalklarının tüketim ihtiyaçlarını karşılamasını güçleştirmektedir. Düşük gelir seviyesine sahip hanhalkları tüketim seviyelerini korumak ya da arttırmak için daha fazla kredi talebinde bulunmaktadırlar.

Bostancı (2004) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, tüketiciler ödeme gücünün olmadığı dönemlerde tüketici kredileri sayesinde mal ve hizmet satın alabilmekte ve ödemelerini de uzun vadeye yayabilme imkânına kavuşmaktadırlar. Ancak bu durum, kişileri gereksiz tüketime itmekte ve gelecekteki tasarrufların bugünden harcanmasına, kişilerin nakit sorunları yaşamasına neden olmaktadır.

Torlak (2002) yaptığı araştırmasında, kredi kartı kullanımının tüketicilerin satın alma alışkanlıklarını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Bu etkileri; geliri aşan harcamalarda bulunma, alışverişlerde daha savurgan ve hesapsız davranma, genellikle belirli mağazaları tercih etme, fiyatlara daha az dikkat etme, zaman zaman ihtiyaç dışı ürünleri satın alma şeklinde sıralamıştır.

Crook (2001), Del Rio ve Young (2005) ile Crook ve Hochguertel (2005) tarafından yapılan çalışmalarda, varlıklarla borç talebi arasında pozitif bir ilişkinin olduğu saptanmış, ancak İtalya için yapılan çalışmalarda varlık seviyesindeki artışın belirli bir seviyeden sonra borç talebini azalttığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, yapılan araştırmalarda borç talebinin coğrafi bölgelere ve hanhalkının büyüklüğüne göre değiştiği saptanmıştır.

Arvai ve Toth (2001)'a göre, genç hanhalkı işsizliğe yönelik belirsizliğin olmadığı durumlarda gelecek dönem kazançlarının artacağı beklentisi ile daha fazla kredi talebinde bulunmaktadır. Ayrıca, genç bireyler ile orta yaş ve üstü bireylerin risk algılarında farklılık vardır. Genç bireyler kredi kullanma konusunda daha fazla riski göze almaktadırlar.

Tol (2001) tarafından Ankara örneğini dikkate alan araştırmasına göre, kredi kartı sahibi olan müşterilerin, nakit alışveriş yapanlara oranla daha çok harcama

eğiliminde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu sistem, mal ve hizmetlere olan talebi ve buna bağlı olarak kısa vadeli borçlanmayı artırmaktadır.

Walker (1996), tarafından yapılan çalışmada, ailedeki çocuk sayısının, finansal yönetim uygulamalarının ve psikolojik ruh halinin hanehalkı borcuna etkisi araştırılmıştır. Psikolojik ve davranışsal değişkenlerin borçlu olmayı ya da borçtan uzak durmayı doğrudan etkilediği bazı indeks verilerinden yararlanılarak ortaya konulmuştur.

Pollin (1988), Amerika'da 1974'den beri hanehalkı borcunun istikrarlı bir şekilde büyüdüğünü belirterek, borçlanmaya karşı iyimser tutum, demografik değişiklikler, kredilerin reel getirileri ve konut maliyetlerinin artması gibi talep yönlü dört faktörün hanehalkı borçluluğunu artırdığını ifade etmiştir. Konut maliyetlerinin artması ortalama gelirin azalmasına neden olmakta, ortalama gelirin azalması da ihtiyaca bağlı borçlanmayı artırmaktadır.

Sau (1987) tarafından yapılan çalışmada, basit bir Keynesyen model oluşturulmuş, hanehalkı borcu ile dayanıklı tüketim mallarına olan talep arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu gözlenmiştir. Hanehalkı borcunun işletme yatırımlarının artması ile azalacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, konut ve dayanıklı tüketim mallarının alımındaki artışın milli geliri yükselttiği ancak, aynı zamanda büyük hanehalkı borçluluğuna neden olduğuna ulaşılmıştır.

3.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Türkiye hanehalklarının borçlanmasına neden olan faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Kredi kartı ve bireysel kredi kullanımı ile ilgili Türkiye'de ve Dünya'da birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların bir kısmında tüketicilerin tüketim harcamaları, gelir-tüketim hipotezleri çerçevesinde değerlendirilirken, bir kısmında da anket çalışması yapılarak tüketicilerin demografik özellikleri ile bireysel kredi ve kredi kartı kullanımı arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Yurt dışında hanehalkı borcunu etkileyen faktörler üzerine birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen, Türkiye'de hanehalklarının borçlanmalarını etkileyen faktörler üzerinde geniş kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada, Türkiye hanehalklarının borçluluk yapısı incelenecek, daha sonra anket yoluyla elde

edilen veriler analiz edilerek borçlanmayı artıran ya da azaltan ekonomik değişkenler tespit edilmeye çalışılacaktır.

3.3. Araştırmanın Önemi, Kapsam ve Sınırları

Son zamanlarda gündeme gelen kredi genişlemesi, kredi kartı ve bireysel kredi borçlarının ödenememesi/ödenmemesi gibi durumlar, ekonomik anlamda ciddi riskler içermektedir. Bu nedenle, borçlanmaya kaynak teşkil eden temel faktörlerin belirlenmesi, olası olumsuz ekonomik sonuçlara karşı tedbir almayı mümkün kılacaktır. Hanehalklarının borçlanmalarına neden olan faktörleri tespit etmek bu açıdan önemlidir.

Fethiye ilçe sınırları içerisindeki tüm yerleşim yerleri araştırmanın kapsamına dâhil edilmiştir. İlçe merkezinde ve kırsal yerleşim yerlerinde yaşayan hanehalkı bireylerine tesadüfi örnekleme yöntemi ile anket soruları yöneltilmiştir. Huzur evi, hapisane, askeri kışla ve öğrenci yurtları gibi TÜİK tarafından kurumsal nüfus olarak tanımlanan bireyler ile gezme ya da başka bir nedenden dolayı geçici süreliğine Fethiye’de bulunan bireyler araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca, anket sonuçlarını doğru yansıtması açısından hanehalkını oluşturan bireylerden sadece birine anket uygulanmıştır. Araştırmada borcu olan hanehalklarının borçlanmalarına sebep olan faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle, anket sorularına cevap veren katılımcılardan borcu olmadığını belirtenler de araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

Özellikle yurt dışında yapılan araştırmalarda farklı analiz yöntemleri kullanılarak hanehalkı borcu ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren sonuçlar ortaya konulmuştur. Ancak Türkiye’de hanehalkı borcuna ilişkin veriler 2003 yılından itibaren yayınlanmaya başlamıştır ve yıllık tabandadır. Hanehalkı borcuna ilişkin sadece on iki yıllık verinin olması yapılacak olan analizden elde edilecek sonuçların güvenilirliğini olumsuz yönde etkilemiş ve bu durum, makro düzeyde bir analizi imkânsız hale getirmiştir. Buna bağlı olarak hanehalkı borcunu etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla anket yöntemi seçilmiştir.

Hanehalkı borcuna etkisi olabilecek faktörler ikinci bölümde açıklanmıştır. Bu faktörlerin bir kısmı hanehalkının aldığı kararlardan etkilenirken bir kısmı da

hanehalkının kontrolü dışında yaşanan gelişmelerden etkilenmektedir. Fethiye ilçesi örneği ile hanehalkı borcunu etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik yapılan bu çalışmada, TCMB gecelik faiz oranı, banka kredi faiz oranları ve tüketici fiyat endeksi faktörleri anket yoluyla alınabilecek bir cevap olmadığından araştırmanın sınırlarını oluşturmaktadır.

İşsizlik oranı faktörünün borçluluk üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla katılımcılara çalışıp çalışmadıkları sorulmuştur. Ancak elde edilen verilerin modele katkısı olmadığı için analize dâhil edilmemiştir.

Kişi başına düşen harcanabilir gelir faktörünün hanehalkı borcuna etkisini belirlemek amacıyla katılımcılara hanelerine giren toplam aylık gelir tutarı sorulmuştur.

Yurt dışında yapılan çalışmalarda konut satış istatistiklerine ilişkin yeterli veri bulunmaktadır. Ancak Türkiye’de 2008 yılından itibaren derlenmektedir. Bu nedenle konut satış istatistiklerinin yanında yapı kullanım izinlerine ilişkin bilgilere de yer verilmiştir. Konut sahipliğinin borçluluk üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla katılımcılara oturdukları evdeki durumları ve gayrimenkullerinin olup olmadığı sorulmuştur.

Tüketici güveninin borçluluk üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla TUIK anket sorularından yararlanılarak likert tipte sorular sorulmuş ve bu sorularla katılımcıların mevcut durumdan memnuniyetleri, enflasyon beklentisi içinde olup olmadıkları, gelir beklentilerinin ne yönde olduğuna yönelik veriler elde edilmiştir.

Bağımlılık oranı ve hanedeki birey sayısı faktörlerinin borçluluk üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla katılımcılara hanelerinde kaç kişinin olduğu ve kaçının 15 yaşın altında ya da 64 yaşın üzerinde olduğu sorulmuştur.

Eğitim düzeyinin borçluluk üzerindeki etkisi olduğunu gösteren birçok çalışma olmasına rağmen, uygulama sırasında modelin yapısını bozması sebebiyle eğitim düzeyine ilişkin veriler analize dâhil edilmemiştir.

Yoksulluk oranının borçluluk üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla katılımcılara yardım alıp almadıkları sorulmuştur.

Borçlanma imkânının borçluluk üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla katılımcılara likert tipte sorular yöneltilmiş ve elde edilen verilerden borçlanma imkânı faktörü türetilmiştir.

Son olarak talebi etkileyen faktörlerin borçluluk üzerinde etkisinin olup olmadığını belirlemek amacıyla, likert tipte sorulara verilen cevaplardan rasyonel davranış, tercihler ve piyasa bilgisi faktörleri elde edilmiştir.

3.4. Araştırmanın Yöntemi

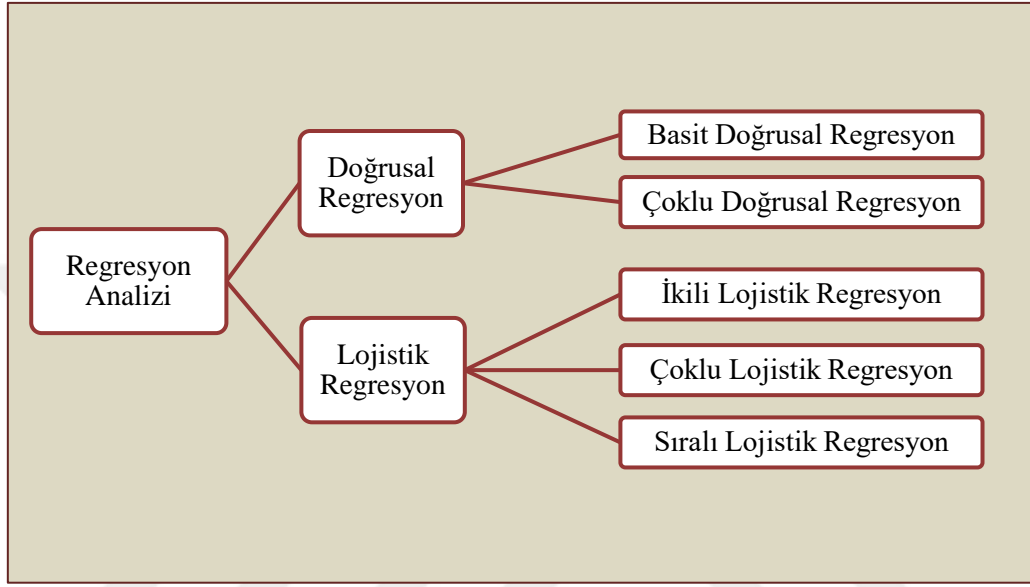
Araştırma yönteminde dört aşama izlenmiştir. Birinci aşamada, hanehalkı borcunu etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla iki seçenekli, ikiden fazla seçenekli, açık uçlu ve likert tipi sorulardan oluşan, toplam 46 sorulu bir anket formu hazırlanmıştır. İkinci aşamada hazırlanan anket soruları 103 kişiye yöneltilerek ön uygulama yapılmış, sonuçlarının güvenilirliği test edilmiştir. Katılımcıların, soruların anlaşılma durumları da gözlemlenerek bazı sorular anket formundan çıkarılmış ve bazı sorular da yeniden düzenlenmiştir. Anket sonuçlarının güvenilirliği ölçüldükten sonra, 900 adet anket formu daha dağıtılarak toplam 1.003 kişiye ulaştırılmıştır. Sorunlu anket formları ile katılımcılardan borcu olmayanlar da araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Borcu olduğunu söyleyen toplam 608 katılımcının verdiği cevaplar analize tabi tutulmuştur.

Üçüncü aşamada SPSS 22.0 paket programı kullanılarak ankete katılanların genel profilini belirlemeye yönelik analizler uygulanmıştır. Ayrıca, likert tipteki sorulara verilen yanıtlar aynı programda faktör analizine tabi tutulmuş ve hanehalkı borcuna etkisi olduğu düşünülen yedi faktör elde edilmiştir. Son aşamada ise, bağımsız değişkenler arasındaki korelasyona bakılarak çoklu bağlantı içeren bağımsız değişkenler analiz dışı tutulmuş ve ‘hanehalkı borcu’ bağımlı değişkeni ile hanehalkı borcuna etkisi olduğu düşünülen bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla, Eviews 8.0 paket programında ‘Sıralı Lojistik Regresyon’ modeli kullanılarak veriler analiz edilmiştir.

3.5. Araştırmada Kullanılan Model

Regresyon analizi, bir bağımlı (etkilenen) değişken ile birden fazla bağımsız (etkileyen) değişken arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla kullanılan bir analiz yöntemidir (Dublen, 2014: 97).

Şekil 3.1: Regresyon Analizi Türleri

Bağımlı değişkenin yapısı, analizde kullanılacak olan regresyon modelini belirler. Araştırma konusuna göre bağımlı değişken nicel ya da nitel yapıda olabilir. Medeni durum, cinsiyet, meslek gibi nitel özellik gösteren bağımlı değişkenler kesikli (süreksiz) bir yapıya sahipken, yaş, boy, kilo gibi genellikle nicel özellik gösteren bağımlı değişkenler süreklilik arz eden bir yapıya sahiptir. Bağımlı değişkenin sürekli olduğu durumlarda doğrusal regresyon modeli kullanılırken, bağımlı değişkenin kesikli (süreksiz) olduğu durumlarda lojistik (doğrusal olmayan) regresyon modeli kullanılır (Budak ve Erpolat, 2012: 26). Doğrusal regresyon modeli, kendi içinde basit doğrusal regresyon ve çoklu doğrusal regresyon olmak üzere ikiye ayrılırken; lojistik regresyon modeli, ikili (binary) lojistik regresyon, çok kategorili (multinomial) lojistik regresyon ve sıralı (ordinal) lojistik regresyon olmak üzere üçe ayrılır (Çokluk, 2010).

Bağımlı değişkenin süreklilik gösterdiği durumlarda kullanılan doğrusal regresyon modeli, analizde kullanılan bağımsız değişken sayısına göre ikiye ayrılır. Bir bağımlı değişken ile bir bağımsız değişken arasındaki ilişki tespit etmede basit

doğrusal regresyon modeli kullanılırken, birden fazla bağımsız değişken ile bir bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi tespit etmede çoklu doğrusal regresyon modeli kullanılır (Baş, 2013: 17).

Kesikli (nicel, kategorik) yapıdaki bağımlı değişken ile farklı ölçek ve kategorilere sahip bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin ölçülmesinde lojistik regresyon modeli kullanılmaktadır. Lojistik regresyon modelinde, mümkün olan en az değişken ile en iyi model elde edilerek bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişki tahmin edilmeye çalışılır. Lojistik regresyon modelinde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni etkileme olasılıkları dikkate alınır (Şenel ve Atlı, 2014: 37).

Doğrusal regresyon modeli ile lojistik regresyon modeli arasında üç temel farklılık vardır; doğrusal regresyon modelinde bağımlı değişken sürekli bir yapıda iken, lojistik regresyon modelinde kesikli (süreksiz) bir yapıdadır. Doğrusal regresyon modelinde bağımlı değişkenin değeri hesaplanırken, lojistik regresyon modelinde bağımlı değişkenin alabileceği değerlerin gerçekleşme olasılığı hesaplanır. Doğrusal regresyon modelinde normal dağılım gösterme koşulu aranırken, lojistik regresyon modelinde normal dağılım gösterme koşulu aranmaz. Ayrıca sürekli yapıdaki bağımlı değişken kesikli yapıya dönüştürülerek lojistik regresyon analizi uygulanabilir (Aktaş ve Erkuş, 2009: 50).

Kesikli yapıdaki bağımlı değişken ile farklı tür ve kategorideki birden çok bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi analiz etmede lojistik regresyon modeli en kullanışlı modellerden biridir. Buna bağlı olarak gerek sosyal bilimlerde yapılan çalışmalarda gerekse fen bilimlerinde yapılan çalışmalarda lojistik regresyon modeli daha çok kullanılır hale gelmiştir. Lojistik regresyon modeli araştırma konusunu oluşturan bağımlı değişkenin şekline göre ikili, çoklu ve sıralı lojistik regresyon modeli olmak üzere üç türe ayrılmaktadır (Akın ve Şentürk, 2012: 184). Başarılı-başarısız, mutlu-mutsuz gibi iki kategorili bir bağımlı değişkenin kullanıldığı bir çalışmada ikili lojistik regresyon modeli uygulanırken, memur-işçi-esnaf-emekli gibi ikiden fazla kategoriye sahip ve kategoriler arasında herhangi bir sıralamanın olmadığı bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemede çoklu lojistik regresyon modeli uygulanmaktadır. Araştırmada kullanılan bağımlı değişken ikiden fazla kategoriye sahipse ve bu kategoriler arasında bir sıralama

varsa, bu durumda sıralı lojistik regresyon analizi kullanılmaktadır (Çokluk, 2010: 1362).

Bağımlı değişkenin çok kategorili ve sıralı olduğu gözlemlerde kullanılabilir en uygun model sıralı (ordinal) lojistik regresyon modelidir. Sıralı lojistik regresyon modelinde bağımlı değişken en az üç kategoriden oluşur ve kategoriler arasında bir sıralama söz konusudur. Bağımlı değişken kategorilerinin eşit aralıklara sahip olma şartı aranmaz. Ancak kategoriler arasındaki mesafe yakın olduğunda sonucun kestirilmesi zorlaşır (Tipi, 2012: 63). Sıralı lojistik regresyon modelinde sonuçların daha doğru kestirimini sağlamak için beş bağlantı fonksiyonu vardır. Bağımlı değişken kategorilerinin yapısına göre en uygun bağlantı fonksiyonu seçilerek sağlıklı sonuçlara ulaşılır. Bağımlı değişkendeki tüm kategorilerin olasılık değeri eşitse 'logit' bağlantı fonksiyonu, sıralamadaki kategoriler düşükten yükseğe doğru arttıkça olasılık değeri de artıyorsa 'tamamlayıcı log log' bağlantı fonksiyonu kullanılır. Sıralamadaki kategoriler yüksekten düşüğe doğru azaldıkça olasılık değeri artıyorsa 'negatif log log' bağlantı fonksiyonu, gizli değişken dağılımının yaklaşık olarak normal olduğu durumlarda 'probit' bağlantı fonksiyonu ve gizli değişkenin birçok uç değer aldığı bir kategori söz konusu ise 'cauchit' bağlantı fonksiyonu kullanılarak model uygulanır (Şerbetci ve Özçomak, 2013: 94).

Sıralı lojistik regresyon modelinin bazı temel gereklilikleri ve varsayımları vardır. Modelin en uygun model olup olmadığının belirlenmesinde ve elde edilen sonuçların güvenilirliğinin belirlenmesinde gerekli koşulların ve bu varsayımların gerçekleşip gerçekleşmediği gözlemlenir.

Sıralı lojistik regresyon modeli kullanılarak bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin doğru tahmin edilebilmesi için, her bir kategoride en az elli gözlemin olması önerilmektedir. Gözlem sayısının az olması modelin güvenilirliğini azaltmaktadır. Gözlem sayısının yetersiz olduğu durumlarda parametre tahminleri geniş aralıklarda gözlenir ve standart hata oranı artar. Bu durum uygulama sonucunda elde edilen bulguların güvenilirliğini tehlikeye sokar. Analizin gücünü artırmak için ilgili kategorideki gözlem sayısı artırılır ya da çok önemli değilse zayıf kalmış kategoriler diğer kategoriler ile birleştirilerek gözlem sayısı az olan kategoriler analiz dışı bırakılır. Çoklu regresyon modelleri gibi sıralı lojistik regresyon modeli de bağımsız değişkenler arasındaki yüksek korelasyona oldukça

duyarlıdır. Bu nedenle analizde kullanılacak bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı durumu varsa, modele en az katkısı olan değişkenler çoklu bağlantı sorununu ortadan kaldıracak şekilde modelden çıkartılır. Anket araştırmasından elde edilen veriler ile verilerin analizinde kullanılmak istenen modelin uyumlu olup olmadığını belirlemek amacıyla, analizden önce uyum iyiliği testleri yapılır (Çokluk, 2010: 1368).

Sıralı lojistik regresyon modelinin en önemli varsayımlarından biri gizli değişken varsayımdır. Bu varsayımına göre, kategorik, sıralı ve gözlenebilen bağımlı değişkenin arkasında gözlenemeyen ve süreklilik gösteren gizli bir değişken vardır. Gizli değişken hiçbir zaman direkt olarak gözlemlenemeyen verileri temsil eder ve bağımsız değişkenler aracılığıyla açıklanır. Sıralı lojistik regresyon modelinde çoklu doğrusal regresyon modelinin aksine, en küçük kareler yöntemi yerine en çok olabilirlik yöntemi benimsenir. Bir olayın olma olasılığını en çoklayarak değişkenler arasındaki ilişki tahmin edilmeye çalışılır. Sıralı lojistik regresyon modelinde bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişkinin tahmininde ‘odds’ oranından yararlanılır. Odds, bir olayın gerçekleşme ihtimalinin gerçekleşmeme ihtimaline oranını ifade eder. Bir olayın gerçekleşme ihtimali, gerçekleşmeme ihtimalinden daha yüksekse odds oranı birden büyük olur. Ancak bir olayın gerçekleşmeme ihtimali ne kadar büyük olursa olsun odds oranı sıfırın altına düşmez. Sıralı lojistik regresyon modelinin bir diğer önemli varsayımı paralel doğrular varsayımdır. Buna göre, bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişki bağımlı değişkenin kategorilerine göre değişiklik göstermez ve kesme noktalarına göre parametre tahminleri değişmez. Bağımlı değişken kategorilerinin birbirlerine paralel olduğu varsayılır. Aynı parametrelere sahip bütün kategoriler uygunluk testine tabi olur (Şentürk, 2011: 40).

3.6. Veri Seti

Fethiye ilçe sınırları içerisinde ikamet eden, tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiş, borcu olan 608 katılımcıdan alınan cevaplar analize tabi tutulmuştur. Veri seti, birden fazla seçenekli bağımlı değişken ile ikili ve ikiden fazla seçenekli cevaplara sahip bağımsız değişkenlerden oluşmaktadır. Faktör analizi sonucunda elde edilen yedi faktör de bağımsız değişken olarak analize dâhil edilmiştir.

Tablo 3.1’de Hanehalkı kalan borcu bağımlı değişken olarak belirlenmiştir. Diğer on dört değişken de bağımsız değişken olarak analize dâhil edilmiştir. Sekizinci bağımsız değişken ve devamındaki altı bağımsız değişken, likert sorulara verilen cevaplardan elde edilen faktörlerdir.

Tablo 3.1: Veri Setini Oluşturan Bağımlı Değişken ve Bağımsız Değişkenler

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler
Hanehalkının Kalan Borcu	<p>X₁: Hanede Yaşayan Toplam Birey Sayısı</p> <p>X₂: Hanede Yaşayan Toplam Bağımlı Kişi Sayısı</p> <p>X₃: Aynı ya da Nakdi Yardım Alınıyor mu?</p> <p>X₄: Haneye Giren Toplam Aylık Gelir</p> <p>X₅: Gayrimenkul Sahipliği</p> <p>X₆: Menkul Kıymet Sahipliği</p> <p>X₇: Konuttaki Oturma Durumu</p> <p>X₈: Tüketici Güveni</p> <p>X₉: Rasyonel Davranış</p> <p>X₁₀: Tercihler</p> <p>X₁₁: Piyasa Bilgisi</p> <p>X₁₂: Borçlanma İmkânı</p> <p>X₁₃: Düzenli Gelir</p> <p>X₁₄: Enflasyon Beklentisi</p>

Hanehalkının Kalan Borcu: Hanehalkının kalan borcu araştırmanın bağımlı değişkenidir. Ankete katılanlara borçlarının olup olmadığı sorulmuş ve on farklı seçenekle cevap vermeleri istenmiştir. Seçeneklerden ikisini ‘yok’ ve ‘100.001 TL ve üzeri’ cevapları oluştururken, diğer cevaplar 1 TL ile 100.000 TL arasında farklı borç tutarlarından oluşmaktadır. Bu soruya ‘yok’ şeklinde cevap verenler analize dâhil edilmemiştir.

Hanede Yaşayan Toplam Birey Sayısı: Katılımcılara, hanelerinde kaç kişinin yaşadığı sorulmuştur. Haneye giren gelir miktarının sabit olması durumunda hanede yaşayan kişi sayısı arttıkça, hanedeki kişi başına düşen gelir miktarı azalacaktır. Bu nedenle hanede yaşayan birey sayısındaki artışın hanehalkı borcunu artıran faktörlerden biri olduğu düşünülmektedir.

Hanede Yaşayan Bağımlı Kişi Sayısı: Katılımcılara hanelerinde yaşayan 15 yaşın altında ve/veya 64 yaşın üzerinde yaşayan bireylerin sayısı sorulmuştur. 15 yaşın altındaki ve 64 yaşın üzerindeki kişiler bağımlı nüfus olarak tanımlanmıştır. Hanede yaşayan bağımlı birey sayısındaki artışın hanehalkı borcunu artıran faktörlerden biri olduğu düşünülmektedir.

Ayni, Nakdi Yardım: Katılımcılara ayni ya da nakdi yardım alıp almadıkları sorulmuştur. Ayni ya da nakdi alan hanehalkı bireylerin ihtiyaç sahibi olduğu, buna bağlı olarak ayni ya da nakdi yardım almanın, hanehalkı borcunu etkileyen bir faktör olduğu düşünülmektedir.

Haneye Giren Toplam Aylık Gelir: Katılımcılara hanelerine giren aylık toplam gelir miktarı sorulmuştur. Borçlanmayı etkileyen faktörlerden biri gelir yetersizliği iken, bir diğeri de gelir artışıdır. Hanehalkı gelirlerindeki artışın hanehalkı borcundaki artışa etkisi olduğu düşünülmektedir.

Gayrimenkul Sahipliği: Katılımcılara gayrimenkullerinin olup olmadığı sorusu sorulmuş, ‘yok’, ‘konut/yazlık/villa’, ‘arsa/arazi’ ve ‘diğer’ seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmiştir. Gayrimenkul sahipliğinin hanehalkı borcunu artıran faktörlerden biri olduğu düşünülmektedir.

Menkul Kıymet Sahipliği: Katılımcılara menkul kıymet yatırımlarının olup olmadığı sorulmuş, ‘yok’, ‘araba’, ‘altın/döviz/hisse senedi’, ‘emeklilik fonu/mevduat hesabı’ ve ‘diğer’ seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmiştir. Menkul kıymet sahipliğinin hanehalkı borcunu artıran faktörlerden biri olduğu düşünülmektedir.

Konuttaki Oturma Durumu: Katılımcılara oturdukları evin sahibi olup olmadıkları sorulmuştur. Konut sahipliği hanehalklarının harcanabilir gelirlerini artıran bir etmen iken, kira gideri ise harcanabilir gelirin azalmasına neden olmaktadır. Hanehalklarının ev sahibi olma durumlarının başka alanlara yatırım yapmalarına olanak sağladığı için hanehalkı borcunu artıran faktörlerden biri olduğu düşünülmektedir.

Tüketici Güveni: ‘Tüketici Güveni’, katılımcıların anket formundaki 21 – 26 arasındaki sorulara verdikleri cevaplardan türetilmiş bir faktördür. Bu bölümünün ilk kısmında bahsedilen çalışmaların bir kısmında, tüketici güvenindeki artışla beraber

hanehalkı borcunun da arttığını gösteren bulgular elde edilmişken, bir kısmında da tüketici güvenindeki azalmanın hanehalkı borcunu artırdığına dair bulgular elde edilmiştir.

Rasyonel Davranış: ‘Rasyonel Davranış’, katılımcıların anket formundaki 27 – 30 arasındaki sorulara verdikleri cevaplardan türetilmiş bir faktördür. Tüketim ya da yatırım kararı alırken rasyonel davranmanın borcu azaltan bir faktör olduğu düşünülmektedir.

Tercihler: ‘Zevk ve Tercihler’, katılımcıların anket formundaki 31 – 35 arasındaki sorulara verdikleri cevaplardan türetilmiş bir faktördür. Hanehalklarının faizine katlanarak kredi taksiti ödemek yoluyla varlık sahibi olmayı tercih ettikleri, buna bağlı olarak borçlandıkları düşünülmektedir.

Piyasa Bilgisi: ‘Piyasa Bilgisi’, katılımcıların anket formundaki 36 – 38 arasındaki sorulara verdikleri cevaplardan türetilmiş bir faktördür. Hanehalkı bireylerinin piyasa hakkında bilgi sahibi olmalarının, borçlanma kararı üzerinde etkisinin olup olmadığı analiz edilmek istenmektedir.

Düzenli Gelir: ‘Düzenli Gelir’, katılımcıların anket formundaki 39 – 41 arasındaki sorulara verdikleri cevaplardan türetilmiş bir faktördür. Hanehalkı gelirinin sürekli olmasının hanehalkı borcunu artıran bir faktör olduğu düşünülmektedir.

Borçlanma İmkânı: ‘Borçlanma İmkânı’, katılımcıların anket formundaki 42 – 44 arasındaki sorulara verdikleri cevaplardan türetilmiş bir faktördür. Borçlanma imkânlarındaki artışın hanehalkı borcunu artıran faktörlerden biri olduğu düşünülmektedir.

Enflasyon Beklentisi: ‘Enflasyon Beklentisi’, katılımcıların anket formundaki 45. ve 46. sorulara verdikleri cevaplardan türetilmiş bir faktördür. Gelecek dönemde fiyatların artacağına dair oluşan beklentinin borçlanmayı artıran bir faktör olduğu düşünülmektedir.

3.7. Uygulama

Hanehalkı borcunu etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla Fethiye ilçe sınırları içerisinde ikamet eden hanehalkı bireyelerine ilk aşamada toplam 61 soru

yöneltilmiştir. Ancak yapılan düzenlemelerle soru sayısı 46'ya düşürülmüştür. İlk 28 soru anketi cevaplayan bireyin bireysel özelliklerini ve hanesinin özelliklerini tanımlamaya yöneliktir. Ayrıca, hanenin gelirine, varlık sahipliğine ve borçluluk durumuna ilişkin veriler bu kısımda sorulan sorular yoluyla elde edilmiştir. 21-46 arası sorular likert yapıda olup beş ölçekten oluşmaktadır. Anket formunun likert tipi sorular içeren kısmı çalışmanın özü dikkate alınarak hazırlanmıştır. Hanehalkı borcunu etkilediği düşünülen diğer faktörlerin elde edilmesinde likert sorulara verilen cevaplar kullanılmıştır.

Hazırlanan anket soruları 103 kişiye yöneltilerek ön uygulama yapılmış, ankete katılanların verdiği cevaplar SPSS 22.0 paket programında Cronbach Alfa yöntemi ile güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. Tablo 3.2'de görüldüğü üzere alfa katsayısı 0,799 olarak bulunmuştur. Alfa katsayısı her zaman 0 ile 1 arasında bir değer almakta olup katsayı değeri 1'e yaklaştıkça yapılan analizin güvenilirliği de artmaktadır (Bozkurt, 2011).

Tablo 3.2: Güvenilirlik Analizi Sonucu

Ön Uygulama Güvenilirlik Analizi		Düzenlemeler Sonrası Güvenilirlik Analizi	
Cronbach Alfa	Soru Sayısı	Cronbach Alfa	Soru Sayısı
,799	32	,810	27

Ön uygulamada katılımcıların sorulan soruları anlama durumları da gözlemlenmiş, bazı sorular anket formundan çıkarılmış ve bazı sorular da yeniden düzenlenmiştir. Düzenlemeden sonra alfa katsayısı 0,810'a yükselmiştir.

Yapılan değişikliklerin ardından 903 adet anket formu daha dağıtılarak toplam 1.003 kişiye ulaşılmıştır. Doldurulmayan, eksik doldurulan ya da tutarsız cevaplar içeren anket formları elenmiştir. Katılımcılardan borcu olmayanlar da araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Borcu olduğunu söyleyen toplam 608 katılımcıdan alınan cevaplar analize tabi tutulmuştur.

Tablo 3.3'de anket sorularına cevap veren 608 bireyin kişisel özelliklerine, aile yapılarına ve diğer sosyal ve ekonomik yapılarına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

3.7.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Ankete katılanların yüzde 58,4'ü erkeklerden oluştururken, yüzde 41,6'sını kadınlar oluşturmaktadır. Ankete katılanların yüzde 34,8'si 30 yaşın altında, yüzde 32,2'si 30–40 yaş aralığında ve yüzde 33'ü 40 yaşın üzerindedir.

Ankete katılanların büyük çoğunluğu ilçe merkezinde ikamet etmektedir. İlçe merkezinde yaşayanların sayısı tüm örneklemin beşte dördünü oluşturmaktadır.

Ankete katılanların üçte ikisi evlidir. Kalan üçte biri ise büyük çoğunluğu bekârlar olmak üzere ayrı yaşayanlardan, boşananlardan ve dullardan oluşmaktadır. Ankete katılanların yüzde 55,2'si hanehalkı revidir. Yüzde 42,9'u ise hanehalkı revidinin eşi ya da çocuğudur.

Katılımcıların büyük çoğunluğunu yüzde 34,2 ile lise mezunları oluştururken, ilkokul mezunları yüzde 15,1'ini, ortaokul mezunları yüzde 17,2'sini, ön lisans mezunları yüzde 16,4'ünü ve lisans ya da lisansüstü mezunları da yüzde 17,1'ini oluşturmaktadır.

Ankete katılanların yüzde 62,1'i üç ya da dört kişilik hanehalkına sahiptir. Yüzde 7,1'i yalnız yaşamaktadır, yüzde 14'ü beş ve beşten daha fazla kişinin yaşadığı hanehalklarına sahiptir.

Hanede yaşayan bağımlı kişi sayısının borçluluk üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla sorulan sekizinci ve dokuzuncu soruya katılımcıların verdikleri cevaplara göre, katılımcıların yüzde 54,2'sinin hanesinde 15 yaşın altında birey bulunmazken yüzde 17,1'inde en az iki tane 15 yaşın altında birey yaşamaktadır. Katılımcıların yüzde 28,7'sinin hanesinde bir tane 15 yaşın altında birey yaşamaktadır.

Dokuzuncu soruda da katılımcılara hanelerinde yaşayan 64 yaşın üstündeki birey sayısı sorulmuştur. Katılımcıların yüzde 86,4'ünün hanesinde 64 yaşın üstünde birey bulunmamaktadır. Ankete katılanların yüzde 12'sinin hanesinde birden fazla kişi çalışırken, yüzde 88'lik kısmında sadece bir kişi çalışmaktadır.

Ankete katılanların yüzde 57,1'i kendi evinde oturmakta iken yüzde 42,9'u lojmanda, kiracı olarak ya da yakınlarına ait evlerde oturmaktadır.

Tablo 3.3: Tanımlayıcı İstatistikler

Soru No	Soru	Cevap Kategorileri	Cevap Sayısı	Yüzde (%)
1-	Cinsiyetiniz?	Erkek	355	58,4
		Kadın	253	41,6
2-	Yaşınız	18 – 26 arası	114	18,8
		27 – 30 arası	97	16
		31 – 35 arası	98	16,1
		36 – 40 arası	98	16,1
		41 – 49 arası	109	17,9
		50 ve üzeri	92	15,1
3-	Yaşadığınız yer?	İlçe Merkezi	501	82,4
		Köy-Kasaba	107	17,6
4-	Medeni haliniz?	Bekâr	148	24,3
		Evli	410	67,5
		Ayrı Yaşıyor	9	1,5
		Dul	22	3,6
		Boşanmış	19	3,1
5-	Hanehalkı reisine olan yakınlığınız?	Kendisi	335	55,2
		Eşi	168	27,6
		Çocuğu	93	15,3
		Diğer	12	2
6-	Mezun olduğunuz okul?	İlkokul	92	15,1
		Ortaokul	104	17,2
		Lise	208	34,2
		Önlisans	100	16,4
		Lisans / Lisansüstü	104	17,1
7-	Hanehalkınızın tipi nedir?	Yalnız	42	6,9
		Çocuksuz Çift	66	10,9
		Çocuklu Çift	399	65,6
		Ataerkil Aile	29	4,8
		Tek Ebeveynli Aile	41	6,7
		Bir Arada Yaşayan Akralar	20	3,3
		Bir Arada Yaşayan Arkadaşlar	11	1,8

Tablo 3.3: Tanımlayıcı İstatistikler (Devamı)

8-	Hanenizde yaşayan birey sayısı?	1	42	6,9
		2	106	17,4
		3	183	30,1
		4	193	31,8
		5 ve üzeri	84	13,8
9-	Hanenizde yaşayan 14 ve altı yaştaki birey sayısı	0	331	54,5
		1	176	28,9
		2 ve üzeri	101	16,6
10-	Hanenizde yaşayan 65 ve üstü yaştaki birey sayısı	0	526	86,5
		1	53	8,7
		2 ve üzeri	29	4,8
11-	Hanenizdeki Çalışan Sayısı	1	535	88,0
		2 ve üzeri	73	12,0
12-	Oturduğunuz evdeki durumunuz	Ev sahibi	347	57,1
		Kiracı / Lojman / Diğer	261	42,9
13-	İş durumunuz?	Şu anda çalışmıyorum	75	12,3
		Tarım	35	5,7
		Ücretli / Maaşlı Çalışan (özel Sektör)	250	41,2
		Esnaf / Tüccar / Serbest Meslek Sahibi	112	18,4
		Emekli	39	6,4
		Kamu Çalışanı	97	15,9
14-	Son 1 yıl içerisinde gelir getiren bir işte çalıştınız mı?*	Evet	28	37,3
		Hayır	47	62,7
15-	Aynı ya da nakdi yardım alıyor musunuz?	Evet	41	6,7
		Hayır	567	93,3
16-	Hanenize giren toplam aylık gelir	1 TL - 1000 TL	84	13,8
		1.001 TL - 2.500 TL	267	44
		2.501 TL - 5.000 TL	180	29,6
		5.001 TL -7.500 TL	45	7,4
		7.501 TL - 10.000 TL	20	3,3
		10.001 TL ve üzeri	12	2

Tablo 3.3: Tanımlayıcı İstatistikler (Devamı)

17-	Şu anda borcunuz var mı? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir.)	Yakınlarımdan aldığım borç var.	156	25,6
		Kredi kartı taksitlerim var.	249	40,8
		Konut kredisi taksitlerim var.	120	19,7
		Taşıt kredisi taksitlerim var.	69	11,3
		İhtiyaç kredisi taksitlerim var	136	22,3
		TOKİ / Kooperatif taksitlerim var.	18	2,9
		Diğer	22	3,6
18-	Gayrimenkul yatırımınız var mı? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir.)	Hayır	384	63,1
		Arsa / Arazi	133	21,8
		Konut / Villa / Yazlık	101	16,6
		Diğer	16	2,6
19-	Menkul kıymet yatırımınız var mı? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir.)	Hayır	311	51,1
		Araba	239	39,2
		Altın / Döviz / Hisse senedi / Emeklilik Fonu / Mevduat / Diğer	113	18,6

* Bu soru 13. soruya ‘şu anda çalışmıyorum’ şeklinde cevap verenlere sorulmuştur.

Özel sektörde ücret ya da maaş karşılığında çalışanların oranı yüzde 41,2 olup, katılımcıların büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Tarım alanında faaliyet yürütenlerin oranı yüzde 5,7’dir. Serbest çalışanların örneklem içindeki payı yüzde 18,4, kamu çalışanların payı yüzde 15,9’dur. Katılımcıların yüzde 12,3’ü çalışmamaktadır. Çalışmayanların oranının yüzde 12,3 olarak gözlemlenmesinde anketi cevaplayanların hanehalkı reisinin eşi ya da çocuğu olmasının etkisi vardır. Bunun yanında kira geliri gibi farklı gelir kaynakları sebebiyle çalışma ihtiyacı duymayanlar ve sezonluk çalışanlar da ankette çalışmadığını belirtenler arasında yer almaktadır. ‘Şu anda çalışmıyorum’ seçeneğini işaretleyenlere ayni ya da nakdi yardım alıp almadıkları sorulmuştur. Çalışmadığını ifade edenlerden 28’i yardım aldığını belirtirken, kalan 47’si yardım almadığını ifade etmiştir. Yardım almadığını belirten 47 kişiden 35’i hanehalkı reisinin eşi, çocuğu ya da yakınıdır.

Hanehalkı borcu üzerinde birinci derecede etkisi olduğu düşünülen hanehalkı gelirine bakıldığında, katılımcıların yüzde 13,8’inin 1.000 TL’nin altında gelir elde ettiği, yüzde 44’ünün 1.001 TL – 2.500 TL arasında gelir elde ettiği, yüzde

29,6'sının 2.501 TL – 5.000 TL arasında gelir elde ettiği görülmektedir. Katılımcıların yüzde 12,6'sı ise 5.000 TL'nin üzerinde gelir elde etmektedir. Katılımcılardan yüzde 6,7'si aynı ya da nakdi yardım aldığını belirtirken yüzde 93,3'lük kısmının yardım almadığı görülmektedir.

Türkiye'de hanehalkı borcuna ilişkin veriler en geniş kapsamıyla TCMB finansal istikrar raporlarında yer almaktadır. Ancak doğal olarak kayıt dışında kalan borçlanmalar hesaplamaların dışında tutulmaktadır. Anket çalışmasında hanehalkının yüzde 25,6 sınıfın yakınlarına borcu olduğu görülmektedir. Katılımcıların yüzde 40,8'i kredi kartı taksitlerinin olduğunu, yüzde 19,7'si konut kredisi taksitleri olduğunu, yüzde 11,3'ü taşıt kredisi taksitleri olduğunu, yüzde 22,3'ü ihtiyaç kredisi taksitleri olduğunu, yüzde 2,9'u da TOKİ ya da kooperatif taksitleri olduğunu belirtmiştir. Ankete katılanlardan yüzde 3,6'sı diğer seçeneğini işaretlemiştir. Diğer seçeneğini işaretleyenlerin büyük bir kısmı 2B arazi borcu olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların yüzde 26,4'ünün en az iki çeşit borcu vardır.

Katılımcıların yüzde 63,1'i gayrimenkul yatırımı olmadığını belirtirken, yüzde 21,8'i arsa/arazi yatırımı olduğunu, yüzde 16,6'sı konut/villa/yazlık yatırımı olduğunu belirtmiştir. Ancak anket sürecinde katılımcıların borçlarına ilişkin verileri rahatlıkla söylerken, gelir ve varlık yapılarına ilişkin verileri söylemekten kaçındıklarını belirtmekte yarar vardır. Aynı şekilde katılımcıların yüzde 51,1'i menkul kıymet yatırımlarının olmadığını belirtmiştir. Araba sahibi olduğunu söyleyenlerin oranı yüzde 39,2'dir.

Araştırmanın bağımlı değişkeni olan hanehalkı borcunu belirlemek amacıyla katılımcılara hanelerin kalan toplam borçlarının ne kadar olduğu sorulmuştur. Kalan borç bağımlı değişkeni dokuz kategoriden oluşmaktadır ve sıralı şekildedir.

Tablo 3.4'de katılımcıların kalan borç sorusuna verdikleri cevapların dağılımı görülmektedir. Katılımcıların yüzde 13,8'nin borcu 1.000 TL'nin altındadır. Yüzde 20'sinin borcu 1.001 TL ile 5.000 TL arasındadır. Yüzde 12,5'inin borcu 5.001 TL ile 10.000 TL arasındadır. Yüzde 17,4'nün borcu 10.001 TL ile 20.000 TL arasındadır. 20.000 TL ve altında borcu olduğunu söyleyen katılımcı sayısı 388'dir. Bu sayı tüm örneklemin yüzde 63,7'sini oluşturmaktadır. 20.001 TL ile 40.000 TL arasında borcunun olduğunu söyleyenlerin sayısı 89'dur.

Tablo 3.4: Katılımcıların Borçluluk Düzeylerine İlişkin Sonuçlar

Soru – 20	Cevap Kategorileri	Cevap Sayısı	Yüzde (%)
Hanenizin kalan toplam borcu ne kadardır?	1 TL - 1.000 TL	84	13,8
	1.001 TL - 5.000 TL	122	20,0
	5.001 TL - 10.000 TL	76	12,5
	10.001 TL - 20.000 TL	106	17,4
	20.001 TL - 40.000 TL	89	14,6
	40.001 TL - 60.000 TL	45	7,4
	60.001 TL - 80.000 TL	28	4,6
	80.001 TL - 100.000 TL	23	3,8
	100.001 TL ve Üzeri	36	5,9
	Toplam	608	100,0

Tabloda görüldüğü gibi, 40.000 TL'nin üzerinde borcu olanların sayısı 132'dir. Bu sayı tüm örneklemin yüzde 21,7'sini oluşturmaktadır. Bir başka ifade ile ankete katılan her beş kişiden biri 40.000 TL'nin üzerinde borca sahiptir.

3.7.2. Faktör Analizi

Faktör analizi çok sayıdaki değişkeni aralarındaki ilişkiyi gözleterek az sayıda değişkene indirmeyi amaçlar. Özellikle çok değişkenli analiz yöntemlerinin kullanımındaki artış faktör analizinin de daha yaygın bir şekilde kullanılmasına sebep oluşturur. Faktör analizinde araştırma konusunda yer alan değişkenler arasındaki muhtemel ilişkiyi belirlemek amacıyla uygulanır (Yılmaz, Aktaş ve Arslan, 2009: 132).

Faktör analizlerinde farklı yöntemler kullanılmaktadır. Analize dâhil edilen değişkenlerden elde edilecek faktör sayısı araştırmacının tercihinin bırakılmıştır. Faktör sayısını belirlemede açıklanan varyansa bakılır ve özdeğeri 1'den büyük olan faktörler dikkate alınarak ölçekteki faktör sayısı belirlenir (Doğan ve Başoçku, 2010: 68). Ölçek faktörlerini daha belirgin hale getirmek için döndürülmüş faktör matrisinden yararlanır. Döndürme işlemi sonucu faktör yükü büyük olan faktörlerin aldığı değerler daha da büyürken, faktör yükleri küçük olan faktörlerin aldığı değerler daha da küçülür. Bir değişkenin faktöre katkısının olduğunu söyleyebilmek

için o değişkenin faktör yükünün 0,30'dan büyük olması gerekmektedir. Araştırmacılardan bazıları, bu oranın 0,50 olması gerektiğini ifade etmektedirler (Turanlı, Cengiz ve Bozkır, 2012: 54).

Faktör sayısının belirlenmesindeki bir diğer koşul, elde edilen faktörlerin toplam varyansın ne kadarını açıkladığı ile ilişkilidir. Ölçeklerden elde edilen faktörler, toplam varyansın yüzde 50'sinden fazlasını açıklaması gerekir. Ayrıca her bir faktörün açıklanan varyansa katkısı yüzde 3'ün üzerinde olması gerekir. Bir başka ifade ile bireysel katkı yüzde 3'ün üzerinde, toplam açıklanan varyans da yüzde 50'nin üzerinde olması gerekir (Topçu ve Uzundumlu, 2012: 53).

Faktör analizi öncesinde katılımcıların 30. soruya verdikleri cevaplar ters çevrilmiş ve katılımcıların gözden kaçırdığı bazı sorular için kayıp veri atanmıştır. Analiz sonuçlarının güvenilirliğini ve geçerliliğini ölçmek amacıyla katılımcılara sorulan likert yapıdaki 26 soru KMO (Kaiser-Mayer-Olkin) ve Bartlett testine tabi tutulmuştur.

Tablo 3.5: KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

KMO ve Bartlett Testi		
Kaiser-Mayer-Olkin Örneklem Uygunluk Ölçüsü		,789
Bartlett Küresellik Testi	Ki-Kare	4546,447
	St.	325
	Sig.	0,000

KMO testi sonucunda elde edilen değer 0,5'den küçük olması durumunda analiz kabul edilmezken, 0,5 – 0,6 arası 'zayıf', 0,6 – 0,7 arası 'orta', 0,7 – 0,8 arası 'iyi', 0,8 – 0,9 arası 'çok iyi' ve 0,9 – 1,0 arası 'mükemmel' olarak kabul edilmektedir. Analizin geçerliliğinin ve güvenilirliğin kabul edilmesi için ikinci bir koşul da Bartlett testi sonucunda elde edilen sigma değerinin 0,01'den küçük olmasıdır (Tipiç, 2012: 55).

Tablo 3.5'de KMO testi sonucunun 0,79 olduğu görülmektedir. Elde edilen bu değere bağlı olarak örneklem uygunluğunun 'iyi' olduğu söylenebilir. Yine Bartlett testi sonucunda sigma değerinin de 0,01'den küçük olduğu görülmektedir.

Tablo 3.6: Döndürülmüş Bileşen Matrisi ve Faktör Yükleri

Döndürülmüş Bileşen Matrisi								
Faktör	Soru	1	2	3	4	5	6	7
Tüketici Güveni	S-21	,854						
	S-22	,843						
	S-23	,737						
	S-24	,697						
	S-25	,687						
	S-26	,548						
Rasyonel Davranış	S-27		,787					
	S-28		,785					
	S-29		,739					
	S-30		,577					
Tercihler	S-31			,775				
	S-32			,731				
	S-33			,637				
	S-34			,537				
	S-35			,441				
Piyasa Bilgisi	S-36				,886			
	S-37				,770			
	S-38				,748			
Düzenli Gelir	S-39					,829		
	S-40					,794		
	S-41					,545		
Borçlanma İmkânı	S-42						,781	
	S-43						,723	
	S-44						,609	
Enflasyon Beklentisi	S-45							,817
	S-46							,783
Toplam Varyansa Katkı Oranı (%)		18,41	10,84	7,62	7,28	5,72	4,76	4,56

Tablo 3.6’da döndürülmüş matris bileşenleri ve faktör yükleri görülmektedir. Faktörleri belirlemek amacıyla katılımcılara sorulan likert yapıdaki 33 sorudan 4 tanesi analiz yapısını bozduğu için analizden çıkartılmıştır.

Katılımcılara sorulan 3 soru, herhangi bir faktöre katkı sağlamadığı için analizden çıkarılmıştır. Faktör analizine dâhil edilen 26 sorudan yedi tane faktör elde edilmiştir. 35. soru dışında diğer tüm ölçeklerin faktör yükü 0,50’nin üzerindedir. Birinci faktör açıklanan varyansın yüzde 18,41’ni, ikinci faktör yüzde 10,84’ünü, üçüncü faktör yüzde 7,62’sini, dördüncü faktör yüzde 7,28’ini, beşinci faktör yüzde 5,72’sini, altıncı faktör yüzde 4,76’sını ve yedinci faktör yüzde 4,56’sını açıklamak üzere yedi faktör toplam varyansın yüzde 59,18’ni açıklamaktadır.

Anket uygulaması genel seçimlerden bir buçuk hafta önce gerçekleştirilmiştir. Anket uygulamasının seçimlerden önce yapılması nedeniyle bazı katılımcılar tarafından siyasi bir anket gibi algılandığını ve buna bağlı olarak verilen cevapların bir kısmının siyasi görüşlerle paralellik teşkil edecek şekilde cevaplanma ihtimalinin olduğunu belirtmekte yarar vardır. Katılımcıların borçluluklarında başkalarını sorumlu tuttıkları ve borçlanmalarına sebep olan gayrimenkul ya da menkul kıymet varlıklarındaki artışı gizledikleri uygulama sırasında dikkat çekici bir hal almıştır.

‘1’ ‘Kesinlikle katılmıyorum’, ‘2’ ‘Katılmıyorum’, ‘3’ ‘Ne katılıyorum ne katılmıyorum’, ‘4’ ‘Katılıyorum’, ‘5’ ‘Kesinlikle katılıyorum’ şeklinde olmak üzere katılımcıların likert tipi sorulara verdikleri cevaplar Tablo 3.7’de görülmektedir.

Katılımcıların 21 – 26 arasındaki sorulara verdikleri cevapların aritmetik ortalamalarının 2,2944 – 2,7237 arasındadır. 21- 26 arasındaki sorularla katılımcıların mevcut dönemde ve gelecek dönemde bireysel ekonomik koşullarını ve Türkiye’nin ekonomik koşulları nasıl gördükleri sorulmuştur. Katılımcıların altı soruya verdikleri cevapların aritmetik ortalaması da 2,52’dir. Bu değer iki sınırın ortasında yer almaktadır.

27 – 30 arasındaki sorular tüketicilerin borçlanma kararlarında rasyonel davranıp davranmadıklarını belirlemek amacıyla sorulmuştur. Katılımcıların bu sorulara verdikleri cevapların aritmetik ortalaması 3,6020 – 3,8289 arasındadır. Katılımcıların verdikleri cevaplara bağlı olarak rasyonel davrandıklarını söylemek mümkündür.

Tablo 3.7: Katılımcıların Likert Sorulara Verdikleri Cevapların Aritmetik Ortalaması

Faktör	Sr. No	Soru	Aritmetik Ortalama
Tüketici Güveni	21-	Türkiye'nin mevcut ekonomik koşullarının geçmiş dönemlere kıyasla daha iyi olduğunu düşünüyorum.	2,6579
	22-	Türkiye'nin mevcut ekonomik koşullarının iyi olduğunu düşünüyorum.	2,2944
	23-	Türkiye'nin gelecek dönemdeki ekonomik koşullarının mevcut dönemdeki ekonomik koşullardan daha iyi olacağını düşünüyorum.	2,6908
	24-	Mevcut ekonomik koşullarda gelir elde etmek için birçok imkânın olduğunu düşünüyorum.	2,7237
	25-	Türkiye'nin gelecekteki ekonomik koşullarını iyi gördüğüm için borçlanmakta sakınca görmüyorum.	2,3306
	26-	Gelecekteki bireysel koşullarını iyi gördüğüm için borçlanmakta sakınca görmüyorum.	2,4128
Rasyonel Davranış	27-	Borçlanma kararı alacağımda gelecek dönemde yaşanabilecek olasılıkları dikkate alarak karar veririm.	3,8059
	28-	Borçlanma kararı aldığımda önce planlama yaparım.	3,8289
	29-	Borçlanma kararı aldığımda borç veren kurumların uyguladığı faiz oranlarını ve dosya masraflarını iyice araştırırım.	3,7171
	30-	Borçlanmam gerekiyorsa borçlanırım herhangi bir planlama yapmam.	3,6020
Tercihler	31-	Para biriktirip varlık sahibi olmak yerine, borçlanarak varlık sahibi olmayı tercih ederim.	2,9951
	32-	Ekonomik yönden sıkıntı çekmek yerine borçlanarak gelirim artırmayı tercih ederim.	2,7714
	33-	Kira ödemektense borçlanma faizi ödemeyi tercih ederim.	3,3141
	34-	Borçlanmayı gelecek dönemde elde edeceğim gelir olarak kabul ederim.	2,8421
	35-	Faizine katlanarak borcumu taksit taksit ödemekte bir sakınca görmüyorum.	2,6579
Piyasa Bilgisi	36-	Düzenli olarak haberleri takip ederim.	3,5016
	37-	Düzenli olarak ekonomi haberlerini takip ederim.	3,2714
	38-	Düzenli olarak T.C. Merkez Bankası tarafından yapılan açıklamaları takip ederim.	2,7615

Düzenli Gelir	39-	Beklenmeyen bir durum olmadıkça, hanemize giren gelir zorunlu ihtiyaçlarımızı karşılamaya yeter.	3,4605
	40-	Beklenmeyen bir durum olmadıkça, hanemize giren gelir zorunlu ihtiyaçlarımızı ve taksitlerimizi karşılamaya yeter.	3,2928
	41-	Beklenmeyen bir durum olmadıkça, mevcut iş yerimde çalışmaya devam ederim.	3,8914
Borçlanma İmkânı	42-	Borç veren kurumlar olmasa bile yakın çevrem vasıtasıyla borç bulabilirim.	3,0543
	43-	Bir varlık sahibi olmak istersem, çok kısa sürede borç para bulabilirim.	2,7303
	44-	Mevcut koşullar içerisinde oldukça fazla borçlanma imkânına sahibim	2,7171
Enflasyon Beklentisi	45-	Bir gayrimenkulü şimdi satın almazsam yakın zamanda fiyatında büyük bir artış olmaz.	2,2632
	46-	Bir ürünü şimdi satın almasam bile kısa sürede fiyatında büyük bir artış olmaz.	2,6151

Katılımcıların tercihlerini belirlemek amacıyla sorulan 31 – 35 arasındaki sorulara katılımcıların verdikleri cevapların aritmetik ortalamasının 2,6579 – 3,3141 arasında olduğu görülmektedir. Katılımcıların birçok koşula göre borçlanmayı tercih ettiklerini söylemek mümkündür.

36 – 38 arasındaki soruların rasyonel davranış faktörünü oluşturması beklenerek sorulmuştur. Ancak soruların yük dağılımları gözlemlendiğinde üç sorunun farklı bir faktörde toplandığı görülmüştür. Buna bağlı olarak soruların içeriğine uygun düşeceği düşünülerek faktör isminin piyasa bilgisi olarak ifade edilmesine karar verilmiştir. Katılımcıların haberleri düzenli olarak takip etmelerinin borçlanmalarına etkisinin olup olmadığı görülmek istenmektedir.

Hanehalklarının elde ettikleri gelirin sürekli olup olmamasının borçlulukları üzerinde etkisinin olup olmadığını belirlemek amacıyla sorulan 39., 40. ve 41. sorulara verilen cevapların aritmetik ortalaması 3,2928 – 3,8914 arasındadır. Katılımcıların gelir düzeyleri ve gelirlerinin sürekliliğine ilişkin beklentileri olumlu yöndedir.

42 – 44 arasındaki sorular katılımcıların borçlanma imkânlarını belirlemek amacıyla sorulmuştur. Katılımcıların sorulara verdikleri cevapların aritmetik

ortalaması 2,7171 – 3,0543 arasındadır. Katılımcıların, borçlanmak istediklerinde fazla zorluk çekmeden borç bulabileceklerini söylemek mümkündür.

45. ve 46. Sorular katılımcıların enflasyon beklentilerinin ne yönde olduğunu belirlemek amacıyla sorulmuştur. Bu sorulara verilen cevapların aritmetik ortalaması 2,2632 – 2,6151 arasındadır. Bu verilere bağlı olarak katılımcıların ürün ve gayrimenkul fiyatlarının enflasyona bağlı olarak artacağını düşündüklerini söylemek mümkündür.

3.7.3. Analiz ve Bulgular

Anket verilerinin analizinde sıralı lojistik regresyon modeli kullanılmıştır. Dokuz kategorili ve sıralı yapıdaki bağımlı değişken ile farklı tür ve sayıdaki kategorilerden oluşan bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesinde kullanılan en ideal yöntemlerden biri sıralı lojistik regresyon modelidir.

Bu modelin geçerliliğini koruyabilmesi için çoklu bağlantı sorununun olmaması gerekmektedir. Bu nedenle analizden önce analize dâhil edilmesi düşünülen bağımsız değişkenler arasındaki korelasyona bakılmış, yüksek korelasyonun gözlemlendiği değişkenler analize dâhil edilmemiştir.

Bu modelin geçerliliğini koruyabilmesi için her kategorideki gözlem sayısının da yeterli düzeyde olması gerekmektedir. Bu nedenden dolayı gözlem sayısı az olan bağımsız değişken kategorileri birleştirilmiştir. Analizden önce yapılan bir diğer işlem de bağımsız değişkenler için türetilen kukla (gölge) değişkenlerdir. Bağımsız değişkenlerin kategorilerine ait kukla değişkenler analize dâhil edilerek uygulama gerçekleştirilmiştir.

Doğrusal regresyon modellerinin aksine lojistik regresyon modellerinde en küçük kareler yöntemi yerine en çok olabilirlik yöntemi kullanılmaktadır. Bu modellerde R^2 değerine bakılmaz. Bunun yerine sözde R^2 değerine bakılır. Sözde R^2 değerinin 0 ile 1 arasında bir değer alması gerekmektedir. (Şevgin, 2013: 26). Tablo 3.7’de sözde R^2 değerinin 0,073 olduğu görülmektedir.

Analiz sonuçlarının güvenilirliğini test etmek amacıyla LR (olabilirlik oran) testi ve uyum iyiliği testi uygulanmaktadır. Uyum iyiliği değişkenlerin gerçek gözlemleri ne kadar iyi temsil ettiğini göstermektedir. Bu kriterlerin dışında model

seçiminde log-olabilirlik ve olasılık istatistiği kullanılmaktadır. Model seçiminde bilgi kriterlerinin ve LR istatistiğinin en küçük değerleri dikkate alınırken, log olabilirlik istatistiğinin en büyük değeri dikkate alınmaktadır (Şen, 2006: 15).

LR istatistiği olasılığının 0,05'den küçük olması modelin geçerliliğinin ve güvenilirliğinin göstergesidir (Çemrek ve Burhan, 2014: 55). LR istatistik olasılık değerinin $0,00000 < 0,05$ 'den küçük olma koşulunu sağladığı Tablo 3.8'de görülmektedir.

Eviews 8.0 paket programı yardımıyla gerçekleştirilen analizde bağımlı değişken olan hanehalkı borcu dokuz kategoride ele alınmış ve toplam on dört bağımsız değişken ile arasındaki ilişki gözlemlenmiştir.

Analiz sonucuna bakıldığında, hanede yaşayan birey sayısının, hanede yaşayan 15 yaşın altındaki ya da 64 yaşın üzerindeki bağımlı birey sayısının hanehalkı borcuyla anlamlı bir ilişki içerisinde olmadığı görülmektedir.

Hanehalkı bireyinin yardım alıp almamasının ve araba, altın, emeklilik fonu gibi menkul kıymet sahipliğinin de borçlulukla anlamlı bir ilişkisinin olmadığı görülmektedir.

Likert tipteki sorulara verilen yanıtlardan elde edilen yedi faktörden sadece düzenli gelir ile hanehalkı borcu arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmektedir. Tüketici güveni, rasyonel davranış, tercihler, piyasa bilgisi, enflasyon beklentisi, borçlanma imkânı gibi bağımsız değişkenler ile hanehalkı borcu arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.

Bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı, olabilirlik değerine bakılarak cevaplandırılmaktadır. Olabilirlik değeri % 1, % 5 ya da % 10 önem düzeyinde anlamlı olarak kabul edilmektedir. Olabilirlik değeri $p < 0,10$ ise % 10 önem düzeyinde, $p < 0,05$ ise % 5 önem düzeyinde, $p < 0,01$ ise % 1 önem düzeyinde bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu kabul edilmektedir (Saatçioğlu ve Karaca, 2010: 111).

Tablo 3.8: Ordinal Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Katsayısı	Std. Hata	z-İstatisistik	Olabilirlik	e ^x
BIREYSAYISI	-0.005966	0.091166	-0.065438	0.9478	-
BAGIMLIKISI	0.105903	0.108255	0.978272	0.3279	-
YARDIM	-0.097616	0.399264	-0.244489	0.8069	-
GELIR2	1.010110	0.189559	5.328742	0.0000*	2,7458
GELIR3	0.966782	0.312630	3.092412	0.0020*	2,6294
GELIR4	1.842464	0.460601	4.000130	0.0001*	6,3117
GELIR5	1.448218	0.553036	2.618669	0.0088*	4,2553
GELIR6	0.102609	0.216809	0.473268	0.6360	-
MENKUL2	-0.064046	0.288883	-0.221703	0.8245	-
MENKUL3	-0.254836	0.372977	-0.683248	0.4944	-
GAYRIMENKUL2	-1.139665	0.264903	-4.302197	0.0000*	0,3199
GAYRIMENKUL3	0.013167	0.484952	0.027150	0.9783	-
GAYRIMENKUL4	-0.388669	0.189813	-2.047636	0.0406**	0,6780
TUGE	0.002354	0.100637	0.023396	0.9813	-
RASYO	0.026239	0.092324	0.284200	0.7763	-
TERCIHLER	0.051791	0.092242	0.561475	0.5745	-
PIYASA	-0.051272	0.093251	-0.549822	0.5824	-
BORCLANMA	-0.068001	0.094671	-0.718289	0.4726	-
SUREKLIGELIR	-0.290297	0.084405	-3.439347	0.0006*	0,7481
ENFLASYON	-0.191732	0.242564	-0.790437	0.4293	-
EVSAHIBI	-0.280293	0.167761	-1.670789	0.0948***	0,7556
LOJMANDIGER	-0.298847	0.259231	-1.152818	0.2490	-
Sözde R ²	0.073324		Log Olabilirlik		-847.7140
LR İstatistik	134.1522		Yapılandırılmış Log Olabilirlik		-914.7901
LR İstatistik Olabilirliği	0.000000		Ort. Log Olabilirlik		-1.391977

* % 1 önem düzeyinde, ** % 5 önem düzeyinde, *** % 10 önem düzeyinde anlamlı.

Bağımsız değişkenler için türetilen gölge değişkenlerde temel sınıf olarak ilk kategoride yer alan gölge değişken seçilmiştir. Hanehalkı borcu ile anlamlı ilişki içerisinde olduğu görülen ‘Aylık gelir’ bağımsız değişkeninde ‘GELİR1’ kategorisi, ‘gayrimenkul sahipliği’ bağımsız değişkeninde ‘GAYRİMENKUL1’ kategorisi, ‘konut sahipliği’ bağımsız değişkeninde de ‘kiracı’ kategorisi referans kategori olarak ele alınmış ve modele dâhil edilmemiştir.

Aylık Gelir: Aylık gelir bağımsız değişkeni altı kategoriden oluşmaktadır. GELİR1: 1–1.000 TL arasında gelire sahip olanları, GELİR2: 1.001 – 2.500 TL arasında gelire sahip olanları, GELİR3: 2.501 TL–5.000 TL arasında gelire sahip olanları, GELİR4: 5.001 – 7.500 TL arasında gelire sahip olanları, GELİR5: 7.501 – 10.000 TL arasında gelire sahip olanları ve GELİR6: 10.000 TL’nin üzerinde gelire sahip olanları temsil etmektedir. Aylık gelir bağımsız değişkeninin her kategorisinde katsayı değeri pozitif işaretlidir. Katsayı değerinin pozitif işaretli olması hanehalkı bağımlı değişkeni ile aylık gelir bağımsız değişken kategorilerinin doğru orantılı bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir.

Analizde GELİR1 kategorisi referans kategori olarak seçilmiştir ve 1-1.000 TL arası geliri olanları temsil etmektedir. 1-1.000 TL arası geliri olanlar ile 10.000 TL’nin üzerinde geliri olanlar arasında borçlanma açısından farklılık yoktur. Geliri 1.001 TL – 10.000 TL arasında olan gelir gruplarının tamamı borçlulukla anlamlı bir ilişki içerisinde. Bu gruplar içerisinde en yüksek fark, geliri 5.001 TL -7.500 TL arasında olan dördüncü gelir grubundadır. Bu gelir grubundaki hanehalklarının birinci gelir grubundaki hanehalklarına göre borçluluk miktarı 6,31 kat daha fazladır. Bu grubu ikinci sırada 7.501 TL – 10.000 TL arası gelire sahip olan hanehalkları takip etmektedir. Bu gruptaki hanehalkları birinci gelir grubundaki hanehalklarına oranla 4,25 kat daha fazla borçluluk içerisinde. Hanehalkı geliri 1.001 TL – 2.500 TL arasında olanlar ile 2.501 TL -5.000 TL arasında olanlar birinci gelir grubuna göre kalan borç değişkenine verdikleri yanıt daha büyüktür. İkinci gelir grubunda yer alanların borçluluğa verdikleri yanıt birinci gelir grubundakilere göre 2,75 kat fazladır. Üçüncü gelir grubundakiler ise birinci gelir grubundakilere göre 2,63 kat daha fazla borçluluk içerisinde. İkinci ve üçüncü gelir grubundakilerin borçlanma olasılıkları birbirine oldukça yakındır. Gelir grupları içerisinde en yüksek borçluluk içerisinde olan dördüncü gelir grubu ile onu takip eden beşinci gelir grubu bireyleri

büyük çoğunlukla hanede hem erkeğin hem de kadının çalıştığı çocuklu ya da çocuksuz çiftlerden oluşmaktadır.

Gayrimenkul Sahipliği: Gayrimenkul sahipliği bağımsız değişkeni dört kategoriden oluşmaktadır. Referans kategori olarak seçilen GAYRİMENKUL1 kategorisi hiçbir gayrimenkulü olmayanları kapsamaktadır. GAYRİMENKUL2 kategorisi arsa ya da araziden en az birine sahip olanları, GAYRİMENKUL3 kategorisi konut, villa ya da yazlıktan en az birine sahip olanları ve GAYRİMENKUL4 kategorisi de ‘diğer’ seçeneğini işaretleyenlerden oluşmaktadır. Diğer seçeneğini işaretleyenlerin büyük bir kısmı 2B arazisini gayrimenkul sahipliği olarak nitelendirmiştir. Gayrimenkul kategorilerinin katsayı değerlerine bakıldığında negatif işaretli olduğu görülmektedir. Katsayı değerlerinin negatif işaretli olması hanehalkı borcu bağımlı değişkeni ile gayrimenkul sahipliği bağımsız değişkeninin kategorileri arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Konut, villa ya da yazlıktan en az birine sahip olanlar ile gayrimenkul sahibi olmayanlar arasında borçluluk yönünden bir farklılık yoktur. Arsa ya da arazi sahibi olan hanehalkları, herhangi bir gayrimenkulü olmayan hanehalklarına göre daha az borçluluk içerisindedirler. Bu grupta yer alanların birinci grupta yer alanlara göre borçluluk miktarı 0,32 kat daha düşüktür. 2B arazisine sahip hanehalkları (diğer seçeneğini işaretleyenler) da gayrimenkulü olmayanlara göre 0,68 kat daha az borçluluk içerisindedirler. İkinci ve dördüncü grupta yer alan bireyler büyük çoğunlukla kırsal kesimde yaşayan bireylerdir.

Düzenli Gelir: Düzenli gelir bağımsız değişkeni, likert yapıdaki sorulardan türetilmiş bir faktördür. Katılımcıların 39., 40. ve 41. sorulara verdikleri cevapları içermektedir. Bu sorulara verilen cevapların aritmetik ortalaması 3,70’dir. Hanehalklarının elde ettikleri gelirin zorunlu ihtiyaçlarını ve taksitlerini karşılamaya yettiğini ve beklenmeyen bir durum olmadıkça mevcut işyerinde çalışmaya devam edebileceklerini gösteren bu değişkenin analiz sonucunda elde edilen katsayı değeri negatiftir. Düzenli gelir değişkeni ile borçluluk değişkeni arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Hanehalklarının düzenli gelir sahibi olmaları borçluluklarını azaltan etkidedir. Düzenli gelir sahibi olan hanehalkları 0,75 kat olasılıkla daha az borçluluk içerisindedir.

Konut Sahipliği: Konut sahipliği bağımsız değişkeni üç kategoriden oluşmaktadır. Katılımcılara oturdukları evdeki durumları sorulmuş, ‘KİRACI’, ‘EV SAHİBİ’, ‘LOJMAN ve DİĞER’ seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmiştir. Lojman ve diğer seçeneğini işaretleyen katılımcı sayısının az olması nedeniyle bu iki kategori birleştirilmiş ve toplamda üç kategori elde edilmiştir. Analizin referans kategorisi ‘kiracı’ olan hanehalklarıdır. Kiracı olan hanehalkları ile lojman ve diğer seçeneğini işaretleyen hanehalkları arasında borçluluk açısından bir farklılık gözlenmemiştir. Ancak ev sahibi olan hanehalkları ile kiracı olan hanehalkları arasında borçluluk açısından anlamlı bir farklılık vardır. Ev sahibi kategorisinin katsayı değeri negatif işaretlidir. Ev sahibi olan hanehalklarının kiracı olan hanehalklarına oranla 0,76 kat daha az borçluluk içerisinde olma ihtimalleri vardır.

Sonuç olarak, düzenli gelir sahibi olanların, ev sahibi olanların, arsa veya araziden en az birine sahip olanların diğer kategorilerde yer alan gruplara göre daha az borçluluk içerisinde olma olasılıkları yüksektir. Gelir gruplarının neredeyse her kategorisinin borçlulukla anlamlı bir ilişkisi vardır.

4- SONUÇ

Bu çalışmada ilk aşamada Türkiye genelinde gerek TÜİK, gerekse TCMB verilerinden yararlanılarak zaman serileri analizi yöntemi ile hanehalkı borcu ile borcu etkilediği düşünülen makro düzeydeki faktörler arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır. Ancak hanehalkı borcuna ilişkin yetersiz veri olması bu analizin yapılmasını imkânsız hale getirmiştir. Bu araştırma sırasında Türkiye İstatistik Kurumunun hanehalkı borcuna ilişkin herhangi bir veri yayınlamadığı görülmüştür. Ayrıca gerek TCMB, gerek BDDK gerekse TBB tarafından yayınlanan bireysel kredi borçlarına ilişkin raporların birbirinden farklı olduğu da gözlemlenmiştir.

Anket yoluyla hanehalkı borcuna ve belirleyicilerine ilişkin sorulan sorulardan elde edilen verilerin, borcu etkilediği düşünülen ‘faiz oranları’, ‘konut fiyatları’ ‘TCMB gecelik faiz oranı’ ve ‘enflasyon oranı’ gibi faktörlerin belirlenmesine olanak vermemesi, hanehalkı borcuna ilişkin belirleyici bu faktörlerin model dışında bırakılmasını zorunlu kılmıştır.

Anket uygulama kararı verilirken katılımcıların borçlarına ilişkin bilgileri paylaşmak istemeyecekleri ve bu nedenle ankete yeterli düzeyde katılımın

sağlanamayacağı düşünülmüştür. Ancak ne var ki katılımcıların borçlarını belirtirken rahat bir tavır sergilemelerine rağmen, gelirlerini ve varlık yapılarına ilişkin sorulan soruları cevaplarırken aynı tavrı sergilemedikleri gözlenmiştir. Ayrıca katılımcıların bir kısmının bankalardan kullandıkları kredileri borç olarak görmedikleri, faiziyle geri ödeme düşüncesinden dolayı kendi paraları gibi değerlendirdikleri de çalışmanın dikkat çekici hususlarından biridir.

Bu çalışmada son yıllarda hızlanarak artan hanehalkı borcunu etkileyen faktörler tespit edilmek istenmiştir. Borçluluk mevcut gelire göre daha fazla harcamanın ya da tüketmenin bir sonucudur. Borçlanma açısından bakıldığında hanehalklarının ne kadar gelir elde ettikleri değil; gelirlerine oranla ne kadar fazla harcadıkları ön plana çıkmaktadır. Özellikle hanehalkı borçluluk türlerine bakıldığında bankalar başta olmak üzere finansman şirketlerince sunulan kredi imkânlarının etkili olduğu görülmektedir. Finansman şirketlerinin kredi pazarlama faaliyetleri sonucunda toplumun tüm gelir düzeyi gruplarına hitap eden alternatifler sunulmaktadır. Buna bağlı olarak en düşük gelire sahip hanehalkları da dâhil olmak üzere tüm gelir düzeylerini temsil eden fertler genel bir borçluluk içerisindedir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular da bu durumu tasdikler niteliktedir.

Borçlanmayı etkilediği düşünülen on dört faktörün analize dâhil edildiği bu çalışmada dört faktörün borçlulukla anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu görülmüştür. Aylık gelir ile hanehalkı borcu arasındaki ilişki pozitif yönlü iken, düzenli gelir, ev sahipliği ve gayrimenkul sahipliği ile hanehalkı borcu arasındaki ilişki negatif yönlüdür. Borçlanmanın kaynağında, gelir yetersizliği veya yatırım yapma isteği olmak üzere iki temel neden bulunmaktadır. Özellikle dördüncü ve beşinci gelir grubunda yer alan bireylerin diğer gelir gruplarına oranla borçlulukla ilişkisini gösteren katsayı değerlerinin yüksek çıkması borçlanmanın kaynağında gelir yetersizliğinin olmadığını göstermektedir. Geliri 5.001 TL - 10.000 TL arasında olanlar geliri 1 – 5.000 TL arasında olanlara oranla daha fazla borçluluk içerisindedir. Bunun yanında kiracı olanlar ev sahibi olanlara göre, gayrimenkulü olmayanlar arsa, arazi sahibi olanlara göre, daha fazla borçluluk içerisindedir. Elde edilen bulgulara bağlı olarak Fethiye’de yaşayan hanehalklarının borçluluklarının temelinde yatırım yapma isteğinin olduğu söylenebilir.

Hanehalkı borcuna etkisi olduğu düşünölen on dört bağımsız değişkinden onunun borçlulukla ilişkisi saptanamamıştır. Tüketici güveninin, borçlanma imkânının ve enflasyon beklentisinin borçlulukla pozitif yönlü bir ilişki içerisinde olması beklenir. Ancak Fethiye’de gerçekleştirilen uygulama sonucunda bu beklentileri doğrulayan sonuçlar elde edilememiştir.

Tüketici güveninin belirlemeye yönelik olarak hazırlanan likert tipi sorulara mevcut ekonomik yapıya güvendiği yönünde cevap verenler ile güvenmediği yönünde cevap verenler arasında borçlu kişi sayısı açısından fark olmadığı görölmektedir. Borcu olan katılımcıların yüzde 51,5’i mevcut ekonomik yapıya güvendiğini belirtirken, yüzde 48,5’i güvenmediği yönünde cevap vermiştir.

Borçlanma imkânının borçluluğa etkisini belirlemek amacıyla hazırlanan likert tipi sorulara borçlanma imkânı olduğu yönünde cevap verenlerin toplam katılımcılar içerisindeki oranı yüzde 64,5’tir. Borçlanma imkânı olmadığı yönünde cevap verenlerin oranı ise yüzde 35,5’tir.

Enflasyon beklentisinin borçluluğa etkisini belirlemek amacıyla hazırlanan likert tipi sorulara gelecek dönemde fiyatların yükseleceği yönünde cevap verenlerin tüm katılımcılar içerisindeki oranı yüzde 60,5’tir. Gelecek dönemde fiyatların yükselmeyeceğini düşünen borçluların oranı ise yüzde 39,5’tir.

Rasyonel davranışın borçluluğa etkisini belirlemek amacıyla hazırlanan likert tipi sorulara rasyonel davrandığı yönünde cevap verenlerin tüm katılımcılar içerisindeki payı yüzde 90,5’tir. Borcu olduğunu belirten katılımcılarından yüzde 9,5’i rasyonel davranmadığı yönünde cevap vermiştir.

Anket sonuçlarına bakıldığında ilçe merkezinde yaşayanların kırsal kesimlerde yaşayanlara oranla borç büyüklüğü açısından daha fazla borçluluk içerisinde olduğu görölmektedir. İlçe merkezinde yaşayanların en az yüzde 23’ünün 40.000 TL’nin üzerinde borcu vardır. Kırsal kesimlerde bu oran yüzde 13’e düşmektedir.

Tüketimi teşvik edici politikalar uygulamak üretimi artırmada büyük rol üstlenmektedir. Ancak, üretimi artırmak maksadıyla uygulanan politikaların piyasadaki yansımalarının iyi gözlenmesi gerekmektedir. Borçlanmanın hangi düzeyinin kabul edilebilir olduğunun saptanması geleceğin büyük ekonomik riskler

içermemesi açısından önemlidir. Türkiye’de ekonomik yönden hemen hemen her alanda olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bu olumlu gelişmelerin sürekliliğinin sağlanabilmesi için ekonomideki tüm karar birimlerinde işleyişin sorunsuz olması gerekmektedir. Ancak ekonomik karar birimlerinden biri olan Türkiye hanhalklarının borçluluğunda meydana gelen büyük artış, son yıllarda ismi anılmaya başlanan Varlık Yönetim Şirketlerinin alacakları ve zorunlu olmayan tüketim maddelerinin ithalatında meydana gelen artış Türkiye’nin geleceğini tehdit edebilir. Duman tarafından 2013 yılında yapılan çalışmada hanhalkı borcundaki artışın gelecek dönemde geri ödemelerde kısır geri bildirimleri artıracığı, toplam talebi daraltacağı ve buna bağlı olarak da ekonomik büyüme oranının daha düşük seviyelerde kalacağı sonucuna ulaşılmıştır. Tüm bu veriler ışığında, hanhalkı borcunun azaltılmasına yönelik önlemler alınmasına ve doğrudan üretimi artırıcı politikaların uygulanmasına ağırlık verilmesinde yarar olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akın, H. B., Şentürk, E. (2012). Bireylerin Mutluluk Düzeylerinin Ordinal Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi. *Öneri Dergisi, Cilt 10, 37(18)*, 183-193.
- Aktaş, A. R. (2008). *Kentsel Alanda Et Talep Analizi: Batı Akdeniz Bölgesi Örneği*. Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Aktaş, C., Erkuş, O. (2009). Lojistik Regresyon Analizi İle Eskişehir'in Sis Kestirimin İncelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Fen Bilimleri Dergisi, 8(6)*, 47-59.
- Akyıldız, H. (2008). Tartışılan Boyutlarıyla "Homo Economicus". *Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi, 13(2)*, 29-40
- Alfaro, R., Gallardo, N. (2012). The Determinants of Household Debt Default, *Revista de Analisis Economico, 27(1)*, 55–70.
- Altıntaş, A. (2010). *Tüketici Finansman Şirketlerinde Risk Yönetimi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi/Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- Altunöz U. (2014). Tüketim Fonksiyonu ve Türkiye için Gelir-Tüketim İlişkisinin Amprik Analizi. *International Conference On Eurasian Economies 2014*.
- BDDK, (2012). Finansal Piyasalar Raporu-Aralık 2012, Sayı 28. (https://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Finansal_Piyasalar_Raporlari/11902fpr_aralik2012_29032013bb.pdf) (Erişim Tarihi: 25.06.2014).
- Anderlon, L., Bacchiocchi, E., Vandone, D. (2012). Household Financial Vulnerability: An Empirical Analysis. *Research in Economics, 66(3)*, 284-296.
- Arısoy, İ., Aytun, C. (2014). Türkiye'de Tüketim Harcamaları, Krediler ve Tüketici Güveni Arasındaki İlişkilerin Analizi. *Business and Economics Research Journal, 5(2)*, 33-45.
- Arvai, Z., Toth, I. J. (2001). Liquidity Constraints and Consumer Impatience. *National Bank of Hungary Working Paper, 2001/2*.
- Baş, S. (2013). *Sipariş Üretimindeki Gecikmelerin Lojistik Regresyon Analizi ile*

Belirlenmesi. Çukurova Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

BDDK, (2013). Bankacıların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/duyurular/basin_aciklamalari/12578banka_kartlari_ve_kredi_kartlari_hakkin_da_yonetmelikte_degisiklik_yapilmasina_iliskin_yonetmelik_taslagi.pdf)

(Erişim Tarihi: 01.12.2014).

BDDK, (2014). Banka Kartları ve Kredi Kartları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmelik. (http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Banka_Kartlari_Kredi_Kartlari_Kanunu/1355422_ekim2014_resmi_gazete.pdf) (Erişim Tarihi: 01.12.2014).

Berber, M., Bocutoğlu, E. (2014). *Mikro İktisada Giriş (4. Baskı).* Bursa: Ekin.

Bocutoğlu, E., Berber, M. (2013). *Makro İktisada Giriş (2. Baskı).* Trabzon: Murathan.

Bostancı, N. (2004). *Türkiye’de Bireysel Bankacılık Hizmetleri Eğitiminin Müşteri Davranışlarına Etkisi.* Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Boz, H. (2009). *Tüketicilerin Bireysel Kredileri Algılama Şekilleri ve Bireysel Kredileri Tüketim Biçimleri.* Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Bozkurt, B. (2011). *Kredi ve Yurtlar Kurumunda Kalan Öğrencilerin Memnuniyet Derecelerinin Lojistik Regresyon Yöntemi ile Araştırılması: Edirne İli Örneği.* Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Brown, S., Taylor, K. (2008). Household Debt and Financial Assets: Evidence from Germany, Great Britain and the US. *Journal of the Royal Statistical Society: Series A (Statistics in Society).*

Brown, S., Taylor, K., Price, S. W. (2005). Debt And Distress: Evaluating The Psychological Cost Of Credit. *Journal of Economic Psychology*, 26(5), 642-663.

- Budak, H., Erpolat S. (2012).Kredi Riski Tahmininde Yapay Sinir Ağları ve Lojistik Regresyon Analizi Karşılaştırılması. *Academic Journal of Information Technology*, 3(9), 23–30. http://www.ajit-e.org/download_pdf.php?id=58&f=58_rev1.pdf (Erişim Tarihi:06.10.2015).
- Büyükakın, F., Cengiz, V., Pehlivanoğlu, F. (2011). Türkiye’de Finansal Yenilik-Tüketim Harcamaları İlişkisi (Ampirik Analiz: 1998–2008). *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*,207–222.
- Ceylan, O. (2006). *Türkiye’de Yıllara Göre Kredi Kartı Kullanım Durumu ve Batık Kredi Kart Borç Sahiplerinin Profili*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Chen C., Chivakul M. (2008). What Drives Household Borrowing and Credit Constraints? Evidence from Bosnia and Herzegovina. *IMF Working Paper*, No 202.
- Cox, D., Jappelli, T. (1993). The Effect of Borrowing Constraints on Consumer Liabilities. *Journal of Money, Credit and Banking*, 5(2), 197-213.
- Crook, J. (2001). The Demand for Household Debt in the USA: Evidence from the 1995 Survey of Consumer Finance. *Applied Financial Economics*, 11, 83-91.
- Crook, J., Hochguertel, S. (2005). Household Debt and Credit Constraints: Evidence from OECD Countries. *Credit Research Center, University of Edinburgh Working Paper Series*, 05(02).
- Çemrek, F., Burhan, E. (2014). Petrol Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Panel Veri Analizi İle İncelenmesi: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(3), 47-58.
- Çokluk, Ö. (2010). Lojistik Regresyon Analizi: Kavram ve Uygulama. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(3), 1357-1407.
- Çolak, Ö. F., Aktaş, A. (2010). *Makroekonomik Göstergelerin Yorumlanması (2. Baskı)*. Ankara: Eflatun.

- Çolak, Ö. F., Öztürkler, H. (2012). Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye’de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi. *Bankacılar Dergisi*, 82, 1-43.
- Del Rio, A., Young, G. (2005). The Impact Of Unsecured Debt On Financial Distress Among British Households. *Banco de Espana Working Papers*, No.512.
- Demiral, M. (2007). Türkiye Ekonomisi İçin Tüketim Fonksiyonu Tahmini (1980-2005). *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar*, 13, 349-366.
- Dinler, Z. (2002). *İktisada Giriş (8.Baskı)*. Bursa: Ekin.
- Doğan, E. (2014). *Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi*. Uzmanlık Tezi. Kalkınma Bakanlığı/Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Doğan, N., Başokçu, T. O. (2010). İstatistik Tutum Ölçeği İçin Uygulanan Faktör Analizi ve Aşamalı Kümeleme Analizi Sonuçlarının Karşılaştırılması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 1(2), 65 – 71.
- Dublen, Y. (2014). Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı ve Belirleyicileri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Duman, A. (2013). Household Debt Dynamics in Turkey: The Critical Threshold for the Next Crisis. *Turkish Economic Association / ICE-TEA 3rd International Conference Proceedings*
- Düzgün, R. (2009). Türkiye’de Özel Tasarrufun Belirleyicileri. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 32, 173-189.
- Eğilmez, M. (2013). Merkez Bankası Faizleri ve Faiz Politikası. (<http://www.mahfiegilmez.com/2013/12/merkez-bankas-faizleri-ve-faiz-politikas.html>). (Erişim Tarihi: 27.11.2014).
- Eğilmez, M. (2014). *Makro Ekonomi, Türkiye’den Örneklerle (6. Baskı)*. İstanbul:Remzi
- Eken, H. (2008). Tüketicilerin Aşırı Borçluluk ve Finansal Dışlanma Nedenleri. *Maliye Finans Yazıları*, 22(79), 61-80.

- Ensari, S. (2010). TUIK'in Yoksulluk Analizleri Üzerine. *Maliye Finans Yazıları*, 24(87), 9-15.
- Erdoğan, O. (2007). Tüketim Harcamaları ve Güven. *Ekonomik Yaklaşım*, 18 (64), 93-102.
- Eren, A. (2010). *Türkiye Ekonomisi (Yenilenmiş Üçüncü Baskı)*. Bursa: Ekin.
- Güney, A. (2009). İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri. *İş Hukuku ve İktisat*, 10(4), 135-159.
- Gürses, D. (2009). İnsani Gelişme ve Türkiye. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 12(21), 339-350.
- Hüsnoğlu, N., Güler, A. (2010). Krizin Tüketim Harcamaları Üzerine Etkisi: Giresun İli Uygulaması. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 29(2), 197-226.
- İbicioğlu, M. (2006). *Tüketici Finansman Şirketlerinin Finansal Sistem İçindeki Yeri ve Türkiye'de Kredi Kullandıran Diğer Kurumlar ile Karşılaştırmalı İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İbicioğlu, M. (2011). *Tüketici Kredisi Talebini Etkileyen Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaçar, A. (2004). *Bireysel Bankacılık Hizmetleri, Bireysel Bankacılığın Geleceği Ve Eskişehir'de Bireysel Bankacılığın Bugünü ve Geleceği Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kalkınma Bakanlığı, (2013). Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Ankara. <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/518/Onuncu%20Kalk%20Plan%20Plan%20C4%B1.pdf>. (Erişim Tarihi: 19.12.2014)
- Kaptan, Ö. B. (2011). *Bireysel Kredilerin Risk ve Tüketici Açısından Analizi*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Karakaş, F. R. (2010). *Bireysel Krediler Kapsamında İpotekli Konut Kredileri (Mortgage)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karakayalı, H. (2002). *Makro Ekonomi (4. Baskı)*. Manisa: Emek.
- Kargı, B. (2014). Türkiye Ekonomisinde Sürekli Gelir Hipotezine İlişkin Kanıtlar: Zaman Serileri Analizi (2004-2012). *Akademik Bakış*, 42, 1-17.
- Kaynak, M. (2009). *Kalkınma İktisadı (Gözden Geçirilmiş Üçüncü Baskı)*. Ankara: Gazi.
- Keese, M. (2009). Triggers and Determinants of Severe Household Indebtness in Germany. *Department of Economics University, Germany*.
- Keese, M. (2012). Who Feels Constrained By High Debt Burdens? Subjective vs. Objective Measures Of Household Debt. *Journal of Economic Psychology*, 33(1), 125-141.
- Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest, and Money. International Relations and Security Networks, Primary Resources*. <http://www.isn.ethz.ch/DigitalLibrary/Publications/Detail/?id=125515&lng=en>. (özgün eser 1936 tarihlidir.)
- Kılınç, N. (2012). *Bireysel Kredi Kullanımında Hanehalkı Davranışları ve Sosyo-İktisadi Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Magri, S. (2002). Italian Households' Debt: Determinants Of Demand And Supply. Temi Di Discussioni. *Bank of Italy, Economic Resarch Working Paper Series, No.14808*.
- Mankiw N. G. (2007). *Macroeconomics*. Ö. F. Çolak (Ed.), S. Ak, M. Güçlü (17-45). New York: Basingstoke.
- Meng, X., Hoang, N., Siriwardana, M. (2013). The Determinants of Australian Household Debt: A Macro Level Study. *Journal Of Economics*, 29, 80–90.
- Mewse, A. J., Lea, S. E., Wrapson, W. (2010). First Steps Out Of Debt: Attitudes and Social Identity as Predictors of Contact by Debtors with Creditors. *Journal of Economic Psychology*, 31(6), 1021-1034.

- Mishkin, F. S. (2000). *The Economics of Money, Banking and Financial Markets (Part 14–28)*. İ. Şıklar, A. Çakmak, S. Yavuz (Çev.). Bilim Teknik.
- Montgomerie, J. (2006). Giving Credit Where It's Due: Public Policy and Household Debt in the United States, the United Kingdom and Canada. *Policy and Society*, 25(3), 109-141.
- Ogawa, K., Wan, J. (2007). Household Debt and Consumption: A Quantitative Analysis Based on Household Micro Data for Japan. *Journal of Housing Economics*, 16(2), 127-142.
- Okcu, A. B. (2008). *Türkiye İçin Gelir-Tüketim İlişkisinin Eşbütünleşme Analizi ile İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Okşak, Y. (2011). *Türkiye’de Konut Sektörünün Yapısı ve Gelişimini Etkileyen Faktörler TOKİ Uygulamaları Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Kadir Has Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ottaviani, C., Vandone, D. (2011). Impulsivity And Household Indebtedness: Evidence From Real Life. *Journal of Economic Psychology*, 32(5), 754-761.
- Özkoç, H., Üçdoğruk, Ş. (2008). Hanenin Borçlanma Tercihinin Nested Logit Model ile Belirlenmesi. *İktisat İşletme ve Finans*, 23(268), 35-61.
- Özkul, F. U., Tapşın, G. (2010). Kredi Kartı Kullanımı ile Kullanılabilir Gelirin Tüketim Üzerindeki Etkisi ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Ampirik Çalışma *Muhasebe ve Finansman*, 47,138–153.
- Öztürk, Ö. F. (2010). *Tüketim Harcamalarının Ekonometrik Analizi Uşak İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Pollin, R. (1988). The Growth Of U.S. Household Debt: Demand-Side Influences. *Journal of Macroeconomics*, 10(2), 231-248.
- Saatçioğlu, C., Karaca, O. (2010). Dolar/Euro Paritesinin Türkiye’nin İhracatına Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(2),106–118.

- Seyrek İ., Mızırak, Z. (2009). Faiz Teorileri Üzerine Bir İnceleme: Finansal İstikrarsızlık Hipotezinin Temel Dayanağı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22. 383 – 394.
- Sau, R. (1987). Household Debt And National Income: A Simple Short-Run Model. *Journal of Macroeconomics*, 9(1), 127-137.
- Selimoğlu, Ö. (2006). *Tüketicilerin Tüketim Harcamaları, Tüketici Kredisi ve Kredi Kartı Kullanım Durumları*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sivri, U., Eryüzlü, H. (2010). Rasyonel Beklentiler-Yaşam Boyu Sürekli Gelir Hipotezinin Testi. *İstanbul Üniversitesi Ekonomi ve İstatistik Dergisi*, 11, 90-99.
- Şen, A. (2006). Parasal Krizlere Neden Olan Faktörler: Türkiye Analiz. *Akademik Bakış*, 9, 1-21.
- Şenel S., Alatlı B. (2014). Lojistik Regresyon Analizin Kullanıldığı Makaleler Üzerine Bir İnceleme. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5(1), 35-52.
- Şentürk, E. (2011). *Mutluluk Düzeyinin Sosyo-Demografik Özelliklerle Lojistik Regresyon Analizi Aracılığıyla İncelenmesi ve Türkiye İçin Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şerbetçi, A., Özçomak, M. S. (2013). Sıralı Lojistik Regresyon Analizi ile İstatistik ve Ekonometri, Derslerinde Başarıyı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 89-109.
- Şevgin H. (2013). *Ortaokul Öğrencilerinin Fen Bilimleri Dersine Yönelik Motivasyonlarının Ordinal Lojistik Regresyon Yöntemi ile İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Şimşek, Ş. (2000). *İşletme Bilimlerine Giriş (7. Baskı)*. Ankara: Nobel.

- Tarı, R., Çalışkan, Ş. (2005). Kocaeli İlinde Tüketimin Gelir Hipotezlerinin Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2),1-19.
- Tarı, R., Pehlivanoglu F. (2007). Kocaeli İlindeki Tüketici Davranışlarının Gelir-Harcama Grupları İlişkisi Açısından Analizi (Tüketim Harcamaları Profili). *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,13 (1),192-210.
- Taşdemir, M. (2006). Dinamik Genel Denge Modellerinde Zamanlararası Tercihler: İndirgenmiş Fayda Teorisi Ve Yetersizlikleri. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12, 115-129.
- Tellalbaş, I. (2014). Financialization of Household Sector in Turkey, 2000-2013. *Asian Economic and Financial Review*, 4(12), 1826-1839.
- TCMB, (2005). Finansal İstikrar Raporu-Ağustos 2005, Sayı 1 (<http://www.tcmb.gov.tr/>) (Erişim Tarihi: 18.07.2014).
- TCMB, (2006). Finansal İstikrar Raporu-Haziran 2006, Sayı 2 (<http://www.tcmb.gov.tr/>) (Erişim Tarihi: 18.07.2014).
- TCMB, (2006).Finansal İstikrar Raporu-Aralık 2006, Sayı 3 (<http://www.tcmb.gov.tr/>)(Erişim Tarihi: 18.07.2014).
- TCMB, (2007). Finansal İstikrar Raporu-Kasım 2007, Sayı 5 (<http://www.tcmb.gov.tr/>) (Erişim Tarihi: 18.07.2014).
- TCMB, (2007). Finansal İstikrar Raporu-Mayıs 2007, Sayı 4 (<http://www.tcmb.gov.tr/>). (Erişim Tarihi: 18.07.2014).
- TCMB, (2008). Finansal İstikrar Raporu-Kasım 2008, Sayı 7 (<http://www.tcmb.gov.tr/>) (Erişim Tarihi: 18.07.2014).
- TCMB, (2008). Finansal İstikrar Raporu-Mayıs 2008, Sayı 6 (<http://www.tcmb.gov.tr/>) (Erişim Tarihi: 18.07.2014).
- TCMB, (2009). Finansal İstikrar Raporu-Kasım 2009, Sayı 9 (<http://www.tcmb.gov.tr/>) (Erişim Tarihi: 18.07.2014).
- TCMB, (2009). Finansal İstikrar Raporu-Mayıs 2009, Sayı 8 (<http://www.tcmb.gov.tr/>) (Erişim Tarihi: 18.07.2014).

- TCMB, (2010). Finansal İstikrar Raporu-Aralık 2010, Sayı 11 (<http://www.tcmb.gov.tr/>) (Erişim Tarihi: 18.07.2014).
- TCMB, (2010). Finansal İstikrar Raporu-Mayıs 2010, Sayı 10 (<http://www.tcmb.gov.tr/>) (Erişim Tarihi: 18.07.2014).
- TCMB, (2011). Finansal İstikrar Raporu-Kasım 2011, Sayı 13 (<http://www.tcmb.gov.tr/>) (Erişim Tarihi: 18.07.2014).
- TCMB, (2011). Finansal İstikrar Raporu-Mayıs 2011, Sayı 12 (<http://www.tcmb.gov.tr/>) (Erişim Tarihi: 18.07.2014).
- TCMB, (2012). Finansal İstikrar Raporu-Kasım 2012, Sayı 15 (<http://www.tcmb.gov.tr/>) (Erişim Tarihi: 18.07.2014).
- TCMB, (2012). Finansal İstikrar Raporu-Mayıs 2012, Sayı 14 (<http://www.tcmb.gov.tr/>) (Erişim Tarihi: 18.07.2014).
- TCMB, (2013). Finansal İstikrar Raporu-Mayıs 2013, Sayı 16 (<http://www.tcmb.gov.tr/>) (Erişim Tarihi: 18.07.2014).
- TCMB, (2013). Finansal İstikrar Raporu-Kasım 2013, Sayı 17 (<http://www.tcmb.gov.tr/>) (Erişim Tarihi: 18.07.2014).
- TCMB, (2014). Finansal İstikrar Raporu-Mayıs 2014, Sayı 18 (<http://www.tcmb.gov.tr/>) (Erişim Tarihi: 18.07.2014).
- TCMB, (2015). Finansal İstikrar Raporu-Mayıs 2015, Sayı 20 (<http://www.tcmb.gov.tr/>) (Erişim Tarihi: 25.11.2015).
- Tekirdağ, A. (2009). *Türkiye’de Bireysel Kredi Artışı ve Risk Analizi. Uzmanlık Yeterlilik Tezi.* Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası/Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Tipiş, Ö. (2012). *Özel ve Kamu Bankalarında Psikolojik Şiddet Boyutlarının İstatistiksel Tekniklerle Analizi.* Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Topçu, Y., Uzundumlu, A.S. (2012). Yüksek Öğretimde Öğrencilerin Başarısızlığına Etki Eden Faktörlerin Analizi. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(2, Ek:A), 51-58.

- Torlak, Ö. (2002). Kredi Kartı Kullanımının Satın Alma Alışkanlıklarına Etkileri Üzerine Eskişehir’de Bir Araştırma. *Yönetim*, 13(41), Ocak.
- TUİK, (2006). 2005 Gelir Dağılımı Sonuçları. ([www.tuik.gov.tr/ PreHaber Bultenleri.do?id=408](http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408)). (Erişim Tarihi: 21.11.2014).
- TUİK, (2008). Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı, Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-6. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbası. (http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=156) (Erişim Tarihi: 21.12.2014)
- TUİK, (2011). Türkiye İstatistik Kurumu Temel İstatistikler. (<http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia2011/turkce/metaveri/tanim/index.html>). (Erişim Tarihi:18.05.2014).
- TUİK, (2013). OECD Ülkelerine Yönelik Karşılaştırmalar Çerçevesinde Türkiye’de SAGP Göstergeleri. (www.turkstat.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=249) (Erişim Tarihi: 30.09.2014).
- TUİK, (2014a). Yoksulluk İstatistikleri, Metaveri, Analitik Çerçeve, Kapsam, Tanımlar ve Sınıflamalar. (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013) (Erişim Tarihi: 22.12.2014)
- TUİK, (2014b). Yapı İzin İstatistikleri Ocak-Haziran, 2014. (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16086>) (Erişim Tarihi: 25.12.2014)
- TUİK, (2014c). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması. (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16083>) (Erişim Tarihi: 20.11.2014).
- TUİK, (2015). Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, I. Çeyrek: Ocak-Mart, 2015. (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18728>) (Erişim Tarihi: 27.11.2015).
- Turanlı M., Cengiz, D., Bozkır, Ö. (2012). Faktör Analizi ile Üniversiteye Giriş Sınavlarındaki Başarı Durumuna Göre İllerin Sıralaması. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve Finans Dergisi*, Sayı 17, 45-68.
- Turinetti, E., Zhuang H. (2011). Exploring Determinants of Household Debt. *Journal of Applied Business Research*, 27(6), 85–92.

- Türkbal, A. (2000). *İktisada Giriş (2. Baskı)*. Erzurum: Aktif.
- Uzun, A. M. (2003). Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 155-173.
- Ünal, Ç. (2008). İnsani Gelişmişlik Endeksine Göre Türkiye'nin Bölgesel Farklılıkları. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 6(2), 89-113.
- Ünsal, E. M. (2007). *Makro İktisat (7. Baskı)*. Ankara: İmaj.
- Walker, C. M. (1996). Financial Management, Coping and Debt in Households under Financial Strain. *Journal of Economic Psychology*, 17(6), 789-807.
- Yamak R., Abdioğlu Z. (2007). Tüketimin Tesadüfi Yürüyüşü: Türkiye Örneği 1987–2006. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7, 69-79.
- Yavuz S., Yüceşahin M. (2012). Türkiye'de Hanehalkı Kompozisyonlarında Değişimler ve Bölgesel Farklılaşmalar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 75-118.
- Yıldırım, M. (2008). *Banka Muhasebesi*. Türkiye Bankalar Birliği, Temmuz 2008, İstanbul, Yayın no: 258.
- Yükseler, Z. (2014). Türkiye'de Tüketim Harcamalarının Yapısı ve Gıda Harcamaları (AB Ülkeleri İle Karşılaştırma). (http://www.researchgate.net/publication/267623266_Trkiye%27de_Tketim_Harcamalarinn_Yaps_ve_Gda_Harcamalar_%28AB_ikeleri_le_Karlatrma%29). (Erişim Tarihi: 22.12.2014)
- VYŞD, (2013). <http://varlikyonetim.org.tr/Varlik-Yonetim-Sirketleri-Niye-Var.html> (Erişim Tarihi: 05.08.2014).
- VYŞD, (2013). <http://varlikyonetim.org.tr/Bankalardan-Farkimiz-Nedir.html> (Erişim Tarihi: 05.08.2014).

Değerli Katılımcı,

Bu Çalışma Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında yürütülen "TÜRKİYE HANEHALKI BORCU BELİRLEYİCİLERİ, FETHİYE İLÇESİ ÖRNEĞİ" konulu yüksek lisans tezi çalışması kapsamında hanehalklarının borçlanmasına neden faktörleri belirlemek amacıyla yapılmaktadır. Sorulara vereceğiniz samimi yanıtlar, çalışmanın sonuçlarını daha sağlıklı ve anlamlı kılacaktır. Katkılarınızdan dolayı şimdiden çok teşekkür ederim.

Öğr. Gör. Yahya NAS

Fethiye A.S.M.K. Meslek Yüksekokulu

yahyanas@mu.edu.tr

0.252. 211 49 34

1- Cinsiyetiniz

Erkek Kadın

2- Yaşadığınız Yer

İlçe merkezi Köy-Kasaba

3- Yaşınız

4- Medeni haliniz

Bekar Evli Ayrı yaşıyor Dul Boşanmış

5- Hanehalkı reisine olan yakınlığınız

Kendisi Eşi Çocuğu Diğer

6- Mezun Olduğunuz Okul

İlkokul Ortaokul Lise Önlisans Lisans/Lisansüstü

7- Hanehalkınızın tipi

Yalnız Çocuksuz çift Çocuklu çift Ataerkil aile Tek ebeveynli aile
 Bir arada yaşayan akrabalar Bir arada yaşayan arkadaşlar

8- Hanenizde yaşayan toplam birey sayısı

1 2 3 4 5 ve üzeri

9- Hanenizde yaşayan 14 ve altı yaştaki birey sayısı

0 1 2 3 4 ve üzeri

10- Hanenizde yaşayan 65 ve üstü yaştaki birey sayısı

0 1 2 3 4 ve üzeri

11- Hanenizde sizin dışında çalışan kimse var mı?

() Hayır () Evet, 1 kişi () Evet, 2 kişi () Evet, 3 kişi () 4 ve üzeri

12- Oturduğunuz evdeki durumunuz

() Ev sahibi () Kiracı () Lojman () Diğer

13- İş Durumunuz

() Şu anda çalışmıyorum. () Emekli () Kamu çalışanı () Tarım
() Esnaf/Tüccar/Serbest Meslek Sahibi () Ücretli/maaşlı çalışan (özel sektör)

14- Son 1 yıl içerisinde gelir getiren bir işte çalıştınız mı?

() Evet () Hayır

15- Aynı ve/veya nakdi yardım alıyor musunuz?

() Evet () Hayır

16- Hanenize giren toplam aylık gelir

() 1 TL - 1.000 TL () 1.001 TL -2.500 TL () 2.501 TL - 5.000 TL
() 5.001 - 10.000 TL () 10.001 TL ve üzeri

17- Menkul kıymet yatırımınız var mı? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir.)

() Hayır () Evet, araba () Evet, altın/döviz/hisse senedi
() Evet, emeklilik fonu/mevduat hesabı () Diğer

18- Gayrimenkül yatırımınız var mı? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir.)

() Hayır () Evet, arsa-arazi () Evet, konut/villa/yazlık () Diğer

19- Şu anda borcunuz var mı? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir.)

() Hayır () Evet, konut kredisi taksitlerim var.
() Evet, yakınlarımdan aldığım borç var. () Evet, taşıt kredisi taksitlerim var.
() Evet, kredi kartı taksitlerim var. () Evet, ihtiyaç kredisi taksitlerim var.
() Evet, TOKİ/Kooperatif taksitlerim var. () Diğer (lütfen belirtiniz).....

20- Kalan toplam borcunuz

() Yok
() 1 TL - 1.000 TL () 1.001 TL - 5.000 TL () 5.001 TL - 10.000 TL
() 10.001 TL - 20.000 TL () 20.001 TL - 40.000 TL () 40.001 TL - 60.000 TL
() 60.001 TL - 80.000 TL () 80.001 TL - 100.000 TL () 100.001 TL ve üzeri

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Yahya NAS

Doğum Yeri : Seydişehir

Doğum Yılı : 1982

Medeni Hali : Evli

@-mail : yahyanas@mu.edu.tr

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lisans 2000 – 2005 : Selçuk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / İşletme Bölümü

Lise 1996 – 2000 : Seydişehir Enis Şanlıoğlu Süper Lisesi

Yabancı Dil : İngilizce, Arapça

MESLEKİ BİLGİLER

2010 - : Öğretim Görevlisi
Fethiye Ali Sıtkı Koçman Mefharet Meslek Yüksekokulu
Fethiye / MUĞLA

2007 – 2010 : As Yapı İnşaat Taahhüt – ANTALYA

2006 – 2007 : Delfi Group A.Ş. – KONYA

2005 – 2006 : FY Elektronik Pazarlama - KONYA

2004 – 2005 : Neyysan Otomotiv İmalat Sanayi ve Tic. A.Ş. – KONYA

2003 – 2004 : Yılmaz Hırdavat Ticaret Ltd. Şti. - KONYA